

Poštnina v kraljevini SHS v gotovini plačana.

ČAS

ZNANSTVENA REVIIJA „LEONOVE
DRUZBE“

LETNIK XVIII.

ZVEZEK II/III.

LJUBLJANA 1923/24

TISKALA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

Vsebina.

I. Razprave:

Mješovite ženidbe. Mons. V. Wagner — Beograd	73
O upravnih aktih. (Odlomek predavanj o občem upravnem pravu.) Dr. H. Steska — Celje	84
Znanost in teorija elektromagnetizma. Ing. Dušan Sernec — Ljubljana	100
Jugoslovanski dijaki na pariški univerzi v srednjem veku (do 1452). Dr. Melita Pivec — Ljubljana	101
Francosko šolstvo (visoke šole). Prof. dr. Lovro Sušnik — Ljubljana	126

II. Iz kulturnega življenja:

Novogermanska religija (Fr. L.)	142
Zdravstvene razmere v Sloveniji l. 1922. Dr. A. B. — Ljubljana	144
Filozofija: Veber, Analitična psihologija I. (A. U.)	147
Reinke, Naturwissenschaft — Weltanschauung — Religion (Dr. A. B.)	149
Verstvo: Opeka, Kam greš? (J. Pavlin)	150
Kniewald, Katoličkim djevojkama (J. Pavlin)	150
Binički, Katoliška crkva i znanost (P. G. R.)	151
Bernik, Spolnui zapovedi I/II (dr. C. Potočnik)	152
Politika: Baur-Rieder, Päpstliche Enzykliken und ihre Stellung zur Politik (dr. J. Jeraj)	153
Sociologija: Gosar, Za krščanski socializem (A. U.)	155
Vzgojeslovje: Bezjak-Pribil, Vzgojeslovje (Franjo Čibej)	158
Zgodovina: Zgodovinska literatura o Ptuj (Frst.)	162
Jezikoslovje: Wiesthaler, Latinsko-slovenski ročni slovar (Dr. J. Jerè)	162

III. Kulturne beležke:

† Dr. F. Kos	164
K članku H. Steske O upravnih aktih	164
Iz revij l. 1923	165
Znanstveni spor o socialno-političnem položaju starih Slovencev (Frst.)	167
Stališče teološke fakultete na moderni univerzi	168

Mješovite ženidbe.

Mons. V. Wagner — Beograd.

Katolička je crkva mješovite ženidbe smatrala uvijek za jedno zlo. Zato jih nikada nije odobravalala, nego samo tolerirala. U Crkveni Zakonik ipak je ušla mješovita ženidba, jer se ona iz dogmatskog i juridičkog gledišta ne protivi nauci crkve. Ali iz nauke o praktičnome vjerskom životu proizlazi crkveno stanovište, koje mješovite ženidbe ne može odobravati, nego silom prilika samo trpjeti. Jer su posljedice mješovitih ženidbâ u životu takve, da skrb za vjerski život i spas duša svojih vjernika nalaže crkvi, da vjernicima zabrani sklapanje mješovitih ženidbâ. Zato je za crkvu uvijek jedno teško, ne dogmatsko, niti juridičko, nego čisto praktično vjersko pitanje bilo pitanje mješovitih ženidbâ. Ono je postalo pravi vjerski problem osobito ondje, gdje su katolici živili pomiješani sa nekatolicima, ili možda čak u manjini ostali prema drugim kršćanskim konfesijama. To je slučaj i u našoj državi. Popis pučanstva od 31. januara 1921 kaže nam, da u našoj državi ima 4.776.748 katolika, 5.602.227 pravoslavnih, 216.847 evangelika, 1.337.687 muslimana, 64.159 židova, 17.636 druge konfesije i 2016 bez konfesije. Katolička je crkva dakle u relativnoj manjini i zato je mogućnost mješovitih ženidbâ postala vrlo velika. Najveća je ta mogućnost u onim krajevima, gdje katolici žive u apsolutnoj manjini, ali zadnje godine nam jasno kazuju, da se slučajevi mješovitih ženidbâ uslijed miješanja pučanstva u državi množe i u čisto katoličkim krajevima, što je i naše crkvene poglavare jako zabrinulo. Pitanje je postalo za nas akutno i potrebno je, da se o njemu više govori, nego do sada.

Tri su gledišta o mješovitim ženidbama.

Prvo je katoličko. Ono je jasno precizirano u Crkvenom Zakoniku u kanonima 1060—1064. Po tim kanonima crkveno je stanovište gledom na mješovite ženidbe ovo: Mješovite ženidbe su po crkvenom zakonu u opće zabranjene, a ako je

mješovita ženidba pogibeljna za vjeru katoličke stranke i djece, onda je zabranjena i po božanskome zakonu. Crkva ipak daje oprost od zapreke mješovite vjere samo iz pravednih i važnih razloga uz uvjet, da nekatolička stranka dađe katoličkoj stranci jamstva, da joj u njezinoj vjeri neće činiti nikakve poteškoće i da će se sva djeca i muška i ženska u katoličkoj crkvi krstiti i katolički odgojiti. Uz to mora biti barem moralne sigurnosti, da će se ta jamstva i držati. Katolički supružnik pak je dužan mudro brinuti se zato, da i nekatoličku stranku predobije za svoju vjeru. Daljni kanoni izričito zabranjuju, i ako je oprost od zapreke mješovite vjere podijeljen, da se vjenčanje izvrši u dvima, u katoličkoj i nekatoličkoj crkvi, osim iz vrlo važnih razloga, us posebno dozvolu crkvene oblasti i ako iz toga ne može da postane smutnja. Poseban kanon nalaže dušobrižnicima, da svoje vjernike čuvaju od sklapanja mješovite ženidbe, a ako ih sprečiti ne mogu, onda imaju da paze, da se isti ne sklope proti Božjim i crkvenim zakonima. Istotako imaju se dušobrižnici budno brinuti, da supružnici svoje obaveze glede djece strogo ispune.

A kanoni 1094. i 1099. posebno naglašuju, da su ženidbe u opće, dakle i mješovite ženidbe samo onda valjane, ako su sklopljene po bitnoj crkvenoj formi. Time je ukinut privileg, po kojem su bile do 18. maja 1918. i ako nedopuštene, ali ipak valjane one mješovite ženidbe, koje su bile u Hrvatskoj i Slavoniji i Vojvodini sklopljene i bez bitne forme, dakle pred nekatoličkim svećenikom.

Drugo je gledište pravoslavne crkve. Pravoslavna crkva nema tako jasnog gledišta o mješovitim ženidbama, kao katolička. U principu je ona apsolutno proti svakoj mješovitoj ženidbi. Samo to ne možemo nigdje naći onako kodificirano, kao kod nas. Svoje stanovište u tome pitanju oslanja ona na 72. pravilo Trulskoga sabora iz godine 692. (vidi Zbornik pravila Svetih Apostola, Vasijonskih i Promjesnih Sabora i Svetih Otaca, koja su primljena Pravoslavnom Crkvom). Ali Trulski sabor u 72. pravilu ne govori o mješovitoj ženidbi, kao katolička crkva u dotičnim kanonima svoga Crkvenog Zakonika, nego zabranjuje i ne priznaje ženidbu sa ma kojim »jeretikom«. Tu se misli na hereze tadašnjih vijekova, a ne na katoličku crkvu, koja je onda sa istočnom crkvom sačinjavala još jednu crkvu i na VI. ekumonskom koncilu u Carigradu god. 680. s

njome pod papom Agathonom saradjivala, a sve dogmatske odluke toga koncila potvrdio je papa Leon II. Ali 102 disciplinarna kanona, koji su se ticali samo istočne crkve i koji su primljeni godine 692. na Trulanskom saboru Rimska Sveta Stolica nikada nije potvrdila. Ta odluka 72. pravila gledom na mješovite ženidbe sa »jereticima« izgleda, da se je kasnije protegla na sve one, koji nisu članovi istočno-pravoslavne crkve, pa se čini, da se odatle datira i principijelno gledište istočne crkve proti mješovitim ženidbama. Ali u praksi nije tako. Ruska, a i srpsko pravoslavna crkva u krajevima bivše Austro-Ugarske monarhije dopuštala je mješovite ženidbe već i prije svjetskoga rata. Samo grčka i srpsko pravoslavna crkva u kraljevini Srbiji tražila je od svakoga, koji nije njezin član, da bezuvjetno i formalno prestupi v pravoslavlje, ako se želi kod njih vjenčati. Mješovite ženidbe dakle nije niti tolerirala. Sada, poslije svjetskoga rata i srpsko pravoslavna crkva u Srbiji dozvoljava ih, samo je grčka crkva ostala i u praksi kod staroga principa. Glede djece, ako se izrikom i ne kaže, ali se predpostavlja, a u praksi tako se i traži, da se ona krste u pravoslavnoj crkvi i u njezinom duhu odgoje.

Medjutim Gradjanski Zakonik kraljevine Srbije iz godine 1864. u § 60. već govori i o mješovitim ženidbama. On veli, da je brak samo onda valjan ako je izvršen od sveštenika po propisu pravoslavne crkve. A zakonodavnim rešenjem od 9. septembra 1853. V. Br. 853. dodaje se: »Brakovi izmedju žitelja srpskih, u kojima bi ma koja strana bila pravoslavne istočne vere, samo su onda punovažni, kad su od nadležnog sveštenika pravoslavne vere blagosloveni, i zavedeni u nadležne knjige venčanih, pri pravoslavnim crkvama ustanovljene.

Deca u smešanim brakovima rođena, biće krštena u pravoslavnim crkvama, i takva krštenja biće zavodjena u protokole krštenih, postojeće pri pravoslavnim crkvama.

Po tome rešenju ima se i § 60. tako razumijevati, da mješoviti brak, u kojem je ma koja stranka pravoslavne vjere, nije valjan, ako je vjenčanje izvršeno u nepravoslavnoj, n. pr. u katoličkoj crkvi. Tu je dakle Gradjanski Zakonik dopustio mješovite brakove, ali uz iste uvjete i glede valjanosti ženidbe i glede vjere djece, kao katolička crkva u svome Crkvenom Zakoniku propisuje za mješovite ženidbe. Ali taj se § 60. Gradjanskog Zakonika nije konzekventno sproveo, jer u Srbiji i prije

godine 1914. nije praktično nitko osporavao valjanost mješovite ženidbe, koju je u katoličkoj crkvi sklopila osoba istočno pravoslavne vjere. A u konkordatu od 26. jula 1914. i Gradjanski Zakon već priznaje valjanost i katoličkih mješovitih brakova, kao i pravo katoličke crkve, da se sva djeca iz takvoga braka katolički krste i odgoje.

Ni principijelno, ni praktično nema dakle pravoslavna crkva tako precizno gledište u pitanju mješovitih ženidbâ, kao katolička, a u koliko je ima, ono je kodificirano u Gradjanskom Zakoniku.

Treće gledište nije crkveno nego svjetovno. Ovo gledište zastupaju neki nacionalni i politički krugovi. Njihovo je mišljenje, da je kardinalna zapreka našem narodnom i državnom potpunom ujedinjenju naša podvojenost u vjeri, i zato bi oni prema svome liberalnom naziranju o vjeri volili, da se sve kršćanske crkve u Jugoslaviji stope u jednu jugoslavensku crkvu, ili ako to nije baš moguće, onda treba, da se ljudi raznih konfesija što više baš ženidbama pomiješaju i na taj se način preko svih vjerskih ograda i crkvenih zapreka zbliže i ujedine. Za ovaj mentalitet je mješovita ženidba baš ideal i sredstvo radi postignuća svojih nacionalnih i političkih tendenca. Ovo gledište nije nigdje napisano, niti kodificirano, a ga dosta čujemo u privatnim društvima, političkim govorima, predavanjima i čitamo ga u raznim časopisima i dnevnim listovima. O tome gledištu se mora takodjer računa voditi, jer je već mnoge dovelo do mješovite ženidbe, a u čestim slučajevima i do apostazije od katoličke crkve. Osim toga taj će imati mentalitet uticaja i na izradbu raznih državnih zakona u pitanjima, koji su u vezi sa ženidbom, vjerom i vjerskim odgojem djece i sa interkonfesijonalnim zakonom.

Ovu su glavna tri gledišta, koje moramo imati pred očima, kada se govori o mješovitoj ženidbi u našoj državi.

Bilo bi vrlo korisno i poučno, kada bi imali tačnu statistiku svih mješovitih ženidbâ, sklopljenih u našoj državi od 1919. do 1923. godine. U nedostatku istih moram se ograničiti na podatke, koje nam daje naša katolička župa u Beogradu. Istina, da je baš radi naših prilika u dijaspori broj mješovitih ženidbâ vrlo velik, po svoj prilici najveći u cijeloj zemlji i baš radi toga dati će sliku u crnijim bojama, nego u drugim krajevima. Ali s druge strane baš taj veliki broj daje nam prilike,

da posljedice mješovite ženidbe u praktično vjerskome životu dobro proučimo i u najmarkantnijim potezima prikazemo.

I. Tabela.

Broj mješovitih ženidbâ:

Godina	Ukupni broj vjenčanja	Od toga mješovite ženidbe:					
		Katolik sa ist. prav.	Ist. prav. sa katolik	Katolik sa evang.	Evang. sa katol.	Svega	%
1919 . .	63	18	4	4	—	26	41
1920 . .	103	34	18	2	1	55	53
1921 . .	158	27	17	3	—	48	30
1922 . .	184	28	13	3	2	46	25
1923 . .	188	28	7	6	2	43	23
Svega .	696	135	59	18	5	218	32

II. Tabela.

Krajevi rođenja zaručnika u mješovitim ženidbama:

Godina	Srbija	Hrvatska i Slavonija	Slovenija	Bosna Hercegovina	Dalmacija	Vojvodina	Druge države	Svega
1919	8	6	—	—	3	3	6	26
1920	18	13	2	3	1	8	10	55
1921	17	6	2	1	3	5	14	48
1922	9	10	—	3	4	2	18	46
1923	9	6	1	5	5	3	14	43
Svega	61	41	5	12	16	21	62	218

III. Tabela.

Zanimanja zaručnika u mješovitim ženidbama:

Godina	Činovnici, oficiri, lječnici, advokati, itd.	Trgovci	Obrtnici	Radnici	Druga za- nimanja	Svega
1919	12	1	11	—	2	26
1920	21	7	18	4	5	55
1921	8	1	27	4	8	48
1922	10	2	25	3	6	46
1923	18	3	18	1	3	43
Svega	69	14	99	12	24	218

Iz prve tabele gornje statistike vidi se, da je broj mješovitih ženidbâ u prve dve godine relativno rastao sa brojem vjenčanja, jer su mnogi nakon rata naglo se ženili. Ali je taj broj u slijedećim godinama procentualno pao, jer su se ženidbe već u normalnijim prilikama i sa više promišljenja sklapale. Dalje nam kaže ta statistika, da je u mješovitoj ženidbi u apsolutnoj većini zaručnik katolik, a zaručnica nekatolikinja. Ali ne smijemo zaboraviti, da je barem toliko katolikinja se udalo za pravoslavne u pravoslavnoj crkvi i da je dakle uvijek i na jednoj i na drugoj strani zaručnica bila ona, koja je za zaručnikom pošla u njegovu crkvu na vjenčanje.

Druga tabela daje nam pregled o kraju rođenja zaručnika. Ako se usporedi prva i druga tabela, onda je jasno, da većinu mješovitih ženidbâ ne sklapaju katolici iz Srbije, nego iz ostalih krajeva domovine. Jer od 61 zaručnika, koji su se rodili u Srbiji, treba odbiti jedan veliki dio, barem 40 koji su iz Srbije, a vjere su istočno pravoslavne. Najjače su dakle zastupani Hrvati iz Hrvatske i Slavonije, a najmanje Slovenci. Dalmatinci ovdje ne daju veliki broj, ali to je zato, jer se je jedan veliki dio dalmatinskih intelektualaca vjenčao u pravoslavnoj crkvi. Iz drugih država bilo je Francuza, Talijana, Njemaca, Magjara, Rusa, ali jedva tri četiri Čeha jer oni i ako su vjerski indiferentni, za žene uzimaju samo Čehinje.

Treća tabela ilustrira staleške razmjere, kojima nemamo ništa pridodati.

Posljedice mješovitih ženidbâ. Prvo vjerski indiferentizam. Kako smo iz statistike vidili, u apsolutnoj većini mješovitih ženidbâ muž je katolik, a žena nekatolikinja. Znademo iz svagdašnjeg iskustva, da i u našim čisto katoličkim brakovima žena je ona, koja drži vjerski duh u obitelji. A ako ni ona nije katolikinja, jasno je, da vjerskoga duha u obitelji ne može biti. Ako ne pod direktnim uplivom, onda usljed zajedničkog života će sigurno i muž polako popuštati od praktičnog vjerskog života, ako ga je prije uopće vršio. Život nam daje slučajeve, gdje je katolik, prije vrlo revan, nakon sklopljene mješovite ženidbe najedanput sasam izostao iz crkve. Ali ne samo u izvršivanju vjerskih dužnosti, nego i kod kuće u privatnom životu padne vjera usljed kompromisa i međusobnih obzira ispod minimuma. Ako se drže razni običaji vjerskog karaktera, ili se praznikuju veliki blagdani, osobito Božić i Uskrs, to je sve. Ali i to se ne vrši onako, kako si to zamišlja crkva, nego čisto svjetski. Isto vrijedi i za one mješovite ženidbe, u kojima je žena katolikinja, a muž nekatolik. Mužu i miru za ljubav pod direktnim ili indirektnim uplivom muža i okoline napušta ona svoje vjerske dužnosti. Izuzetci su vrlo rijetki. To stoji za naše mješovite ženidbe, ali još više za one, koji su sklopljeni u pravoslavnoj crkvi. Istina, da se pravoslavna crkva u tome ne tuži kao mi, ali ona i ne stavlja takve zahtjeve u pogledu prakticiranja vjere, kao katolička. Neosporna je zato činjenica, da mješovite ženidbe ako ne uvijek najedanput, a ono sigurno polagano i tiho niveliraju svaki vjerski život i dovedu ga do ništice.

Drugo, upliv na vjerski odgoj djece. Crkveni Zakonik traži kod sklapanja mješovite ženidbe jamstvo, da će sva djeca biti krštena u katoličkoj crkvi i katolički odgojena. Taj se takozvani reverz uvijek daje i ako ima pojedinih slučajeva, da su zaručnici baš radi reverza odustali od vjenčanja u katoličkoj crkvi i vjenčali se u pravoslavnoj, jer su htjeli djecu prema spolu dijeliti na katolike i pravoslavne. Taj se reverz većinom drži, ako je muž katolik. Ali i tu ima izuzetka. Znademo slučajeve, da su žensko dijete pod uticajem familije pravoslavne žene ipak krstili u pravoslavnoj crkvi. Još su češći slučajevi, da se reverz ne drži, ako je muž pravo-

slavni, a žena katolikinja. Upada u oči, da relativno nemamo toliko djece rodjene iz mješovite ženidbe, koliko bi se moglo očekivati prema ukupnom broju brakova. To je ili zato, što nisu reverz držali, ili zato, jer su se takovi kasnije odselili iz naše župe. Ali još je karakterističnije za prilike, da neki intelektualci (osobito Dalmatinci), koji su se vjenčali u pravoslavnoj crkvi, djecu svoju ipak nose na krštenje u katoličku crkvu. Vidi se iz ovoga, da mješovite ženidbe u pitanju djece ne daju nama nikakve apsolutne sigurnosti i da supruzi vrlo često rade i proti danom jamstvu i bez ikakve dosljednosti. Već i to samo jasno osvjetljuje štetnost mješovitih ženidbâ i onu bezprincipijelnost, koju mješovita ženidba vjerski u sebi skriva. A o vjerskome odgoju djece vrlo je teško i govoriti. Nekatolička stranka u mješovitoj ženidbi ne može ni da razumije, šta je vjerski odgoj i život po katoličkome shvaćanju i zato niti kod kuće ne može dijete dobiti od roditelja prve klice vjerskog osjećaja, niti može kasnije u školi vjeroučitelj kod njih naći oslonâ u svome vjersko-odgojnome radu. Tako je to kod nas u diaspori, ali manje više je tako i u čisto katoličkim krajevima i ako ondje katolička okolina, pa uređenije prilike katekizacije u školi mnogo mogu nadoknaditi, što nekatolički otac ili majka nisu mogli dati djetetu.

Treće, upliv na cijelu rodbinu katoličke stranke. Rodbinske veze, koje povodom mješovite ženidbe vežu katoličke i nekatoličke familije, utiču i u vjerskom pogledu. Ali pošto je katoličko vjersko shvaćanje strožije, a pravoslavno ili ma koje drugo blažje, jasno je, da upliv katolika na pravoslavne nije nikada tako jak, kao obratno. Čovjek već po svojoj slabosti teško prima na sebe ono, što mu nalaže nove dužnosti, a lahko se prilagodi onome, što je lakše. Moliti se svaki dan, ići svake nedelje i praznika na sv. misu, primati sv. sakramente, ispovijedi i pričesti, postiti petkom i drugih postnih dana su za katolike striktno dužnosti. A kad katolik vidi, da njegovi rodjaci pravoslavne vjere to ne čine, što više, da njihova vjera to od njih i ne zahtjeva kao dužnost, lahko napuste danas ovu, sutra onu vjersku dužnost i taj tihi proces dovede polagano do potpune stagnacije u izvršivanju vjerskih dužnosti u cijeloj katoličkoj familiji. Praksa iz svagdašnjeg života nam jasno svjedoči, kako su cijele familije, iz kojih su sin ili kćerka sklopili mješovitu ženidbu mnogo popustili u svojoj vjerskoj rev-

nosti, ili postali sasma mlaki i indiferentni. Nije potrebno posebno istaći, da je taj upliv još jači, kada kći predje na pravoslavnu vjeru i vjenča se u pravoslavnoj crkvi. U takvim slučajevima potpun je prekid sa katoličkom crkvom kod jednog člana katoličke obitelji i tada djeluje i upliv od pravoslavne strane preko njihovog djeteta još intenzivnije na cijelu katoličku obitelj. Silni su konkretni slučajevi, koji bi to mogli markantno ilustrirati, ali za to ovdje nema mjesta.

Iz ovih nekoliko poteza je jasno, da mješovite ženidbe za nas sačinjavaju jedno vrlo ozbiljno pitanje, o kojem valja razmišljati i tražiti sredstva i lijeka, da ih se spriječi, ili po mogućnosti reducira, a osim toga, da se posebno vodi računa o onim katolicima, koji žive u mješovitoj ženidbi i da se posveti posebna dušobrižnička skrb i pažnja njihovoj djeci.

Prvo, što nam se čini nužnim, je to, da se katolici bolje pouče o mješovitoj ženidbi i o njezinim posljedicama. Zato bi bile potrebne posebne i češće propovijedi o mješovitim ženidbama, a gdje je moguće i posebne staleške propovijedi za roditelje i njihovu odraslu djecu.

U mnogim krajevima drži se za vrijeme adventa i korizme za odraslu mladež po župama i filijalkama takozvani nauk. U drugim krajevima drži se nedeljom popodne u crkvi posebni kršćanski nauk. U tim vjerskim poukama imalo bi se stalno govoriti i o mješovitoj ženidbi. Jer kada se mladež već upozna i zavoli, teško, a većinom i uzaludno je odvrćati je od mješovite ženidbe.

Istotako bi se moralo o mješovitoj ženidbi govoriti odraslim mladićima i djevojkama u pripravnoj vjeronauci za krizmanje. A kod misija ne bi smjeli ni misijonari u svojim govorima mimoći to pitanje.

Dušobrižnom kleru mnogo bi mogli u tome pomagati i vjeroučitelji po školama. U osnovnim školama o ženidbi vrlo malo se može govoriti, ali barem spomenuti nešto i o mješovitoj ženidbi, ne bi škodilo. U srednjim školama, osobito u višim razredima odrasli mladići i djevojke nužno bi trebale tačna uputstva u tom pogledu. Jer vrlo često još iz škole se udaje odrasla djevojka, pa i za nekatolika, što vidimo iz samoga života. A vrlo dobro znademo, da ovakva praktična uputstva, koja zasecaju u život, mnogo jače se usade u mlade

glave i srca, nego li mnoga teška predavanja iz dogmatike, moralke i apologetike.

Imamo razna katolička vjerska i prosvjetna društva. U okviru njihovih konferencija i predavanja moralo bi i pitanje mješovite ženidbe stajati na dnevnome redu.

Tu su i naši razni katolički nabožni i drugi listovi. Od njih su nekoji vrlo prošireni i čitani. I njihova je dužnost, dakako bez mržnje i osvetljivosti prema nekatolicima, tretirati to pitanje.

U Njemačkoj sam vidio po crkvama velike plakate izložene na zidu, na kojima je episkopat upozoravao vjernike, da se čuvaju sklepanja mješovitih ženidba i izložio im i sve posljedice njihove. I to je jedno sredstvo moderne pastorizacije.

Dušobrižnički kler osjeća se kod nas još nesigurnim u pitanju, kako stanovište da zauzme u praksi prema mješovitim ženidbama. Principijelno je pitanje riješeno u crkvenim zakonima, ali će se držanje dušobrižnika mnogo olakšati, kada će imati jasna uputstva od strane svoga episkopata, što se praktične strane pitanja tiče. U Engleskoj su biskupi kategorično zabranili mješovite ženidbe i ne dozvoljavaju ih ni pod kojim uslovom. Rezultat je bio vrlo dobar. Ni jedne apostazije nije bilo radi toga. Nismo pozvani, da dademo našem episkopatu ma koje savjete, samo moramo podvući činjenicu, da je radi raznih obzira često vrlo delikatna položaj dušobrižnika, te mu je zato u konkretnim slučajevima vrlo teško dati savjete protiv mješovite ženidbe. A mnogo lakše će postupiti, kada će imati autoritativne odluke i direktive svojih crkvenih poglavara za praktičan način djelovanja u slučajevima mješovitih ženidba.

Vrlo dobro znam, da se mogu naći ljudi, koji bi ovakovo stanovište o mješovitoj ženidbi znali i prigovarati.

Prva primjedba, koju sam već više puta čuo, tvrdi, da je katolička crkva tim svojim gledištem netolerantna i širi vjersku nesnošljivost. Ali ova primjedba nije opravdana. Katolička crkva ima pravo, da u svima pitanjima vjerskoga života zauzme stanovište i da to stanovište i brani. Nitko ne može zahtijevati od katoličke crkve, da ona bude za vjerski indiferentizam, jer joj je baš zadaća, da kod svojih vjernika gaji vjerski život i da putem vjere odvede ih do konačnoga cilja u vječnost. U tome radu za procvat vjere i spas duša na putu stoje i mješovite ženidbe i zato ona mora zauzeti stav protiv

njima. Istotako ne može biti u interesu ni ostalih kršćanskih konfesija, da im vjernici budu vjerski indiferentni. Vidimo iz života, da je mješoviti brak jedan kompromis, u kojem neprekidni obziri svedu vjeru na puku formalnost bez dubljega duha i zato nijednome vjernome čovjeku oni ne mogu biti na korist, nego samo na štetu.

Druga pak obična primjedba predbacuje katoličkoj crkvi, da ona svojim naziranjem protiv mješovitih ženidbama radi proti narodnom i državnom interesu jer spriječava potpuno ujedinjenje. Ovoj primjedbi imamo samo to dodati, da je baš narodni i državni interes, da državljani budu iskreno religiozni ljudi. Sa svijuh strana se čuju tužbe, kako je pao moral, kako je zavládala pohlepa za novcem, raskošnim životom i uživanjem. Proti tome traži se lijeka. A jedini lijek mu je samo vjera i vjerski život. Mješoviti brak pak tu vjeru ne daje.

Država, a i svi nacionalni kulturni radnici imaju mnogo drugih sredstava, da propagiraju narodno jedinstvo. Tu su škole, književnost, umjetnost, narodne pjesme, zajednički narodni ciljevi i ideali itd. Ali temeljnu jedinicu naroda i države, t. j. obitelj vjerski podvojiti i time htjeti graditi temelje za jedinstvo, nije pametno niti iz narodnodržavnog interesa. Jer baš najdublja veza duše, t. j. vjera neće spajati supružnike, nego ih razdvajati, a ako i s jedne i s druge strane vjerski život samo vegetira ili sasma se ugasi, onda je ta temeljna jedinica društva mnogo izgubila od svoje moralne snage, a time je slabila narod i državu.

Naš je princip vjerska snošljivost u svakome pravcu, ali njoj za ljubav ne možemo žrtvovati čisto katoličke brakove, jer mješovite ženidbe štetne su vjeri, vjerskome životu, crkvi dakle pojedincima isto, kao i društvenoj zajednici.

O upravnih aktih.

(Odlomek iz predavanj o občem upravnem pravu.)

Dr. Henrik Steska, član upravnega sodišča — Celje.

I.

Uprava skuša s pomočjo svojih organov udejestviti smotre, naložene ji od pravnega reda. V ta namen je treba nekaterih aktov upravnih organov. Ti akti se imenujejo **upravni akti** ali **upravni čini** (actes administratifs, Verwaltungsakte).

Poedinim organom javne uprave pristoji seveda izvrševanje le nekih vrst upravnih aktov. Kakšne vrste so ti akti, to je odvisno od kompetence dotičnega urada. Ne po pristojnosti posameznih organov, marveč po njihovem notranjem značaju je treba razvrstiti upravne akte. Predvsem moramo razlikovati med **upravnimi akti abstraktnega značaja** in **upravnimi akti v ožjem pomenu**.

Vsled nujne potrebe pooblašča pravni red državno upravo in samoupravo, da sami izdasta razna abstraktna obvezna pravila, veljavna ne samo za en primer, temveč za celo vrsto primerov, ki se morda dogode. Uprava sme torej sama v omejenem obsegu z abstraktnimi predpisi urejati odnošaje med posamezniki, dalje med javno oblastjo in poedinci ter določati način organizacije in poslovanja javne oblasti. Taka pooblastitev uprave je nujna, saj redni zakonodajni faktorji ne poznajo vseh krajevnih potreb in nazorov, ne vedo za vse tehnične podrobnosti, sploh nimajo volje baviti se s podrobnimi predpisi, a enako redni zakonodaji vsled dokaj kompliciranega zakonodajnega postopka ni moči dovolj hitro se prilagoditi vedno menjajočim se razmeram. Vsa ta abstraktna pravila, ki jih izda uprava, imenujemo uredbe. Njihova razdelitev včasne zakone, dalje v pravne uredbe, ki so nekake zakonske dopolnitve, in v administrativne uredbe ni predmet te razprave, ki se ozira predvsem na upravne akte v ožjem pomenu.

V nasprotju z upravnimi akti abstraktnega značaja se **upravni akti v pravem pomenu** ne nanašajo na določeno vrsto primerov, ki se morda zgode, marveč se tičejo le nekega primera samega. Gre torej za konkretne akte in ne več za abstraktne. Konkretni akti so glavno sredstvo uprave.

Nositelj uprave, t. j. ali država ali samouprava, odnosno njihovi raznoteri organi, ki jim je po pravnem redu izročena določena kompetenca, nastopajo po pravnem sistemu, veljavnem v centralni Evropi nekako na troje načinov. Včasih nastopajo ne kot izvrševalci javne oblasti, marveč zgolj kot zasebnik, in sicer ali proti drugim zasebnikom, ali napram nositeljem javne oblasti. Včasih zopet nastopajo kot izvrševalci javne oblasti napram drugim izvrševalcem javne oblasti, ne da bi vobče ali vsaj v konkretnem primeru obstojalo drugo razmerje kakor ono prirejenosti. Včasih pa nastopa dotični upravni organ kot izvrševalec javne oblasti napram podrejenim osebam (zasebnikom ali podrejenim izvrševalcem uprave, n. pr. obče upravno oblastvo napram zasebnikom ali napram samoupravi ali obče upravno oblastvo višje stopnje napram nižjim upravnim oblastvom), ali napram nadrejenim izvrševalcem javne oblasti, n. pr. nižje upravno oblastvo napram višjemu upravnemu oblastvu, samoupravno oblastvo napram državnemu nadzornemu oblastvu.

Tretja kategorija upravnih odnošajev je najvažnejša, vendar je treba tudi ostali dve kategoriji vsaj površno omeniti.

1. Država in razna samoupravna telesa nastopajo pogostokrat kot zasebniki, in sicer zato, da si priskrbe za upravljanje potrebnih osebnih in stvarnih potrebščin. Ne gre tu za zasebne stvari, temveč pravni predpisi le predpisujejo, da nastopajo te edinice na način kakor zasebniki po predpisih zasebnega prava. Nikakor ni treba, da bi tako bilo, utegnili bi biti tudi drugače, saj končni namen je vendar le javnega značaja. Ti upravni akti so dvojni. Pri nekaterih gre za zgolj zasebnopraven akt proti drugim zasebnikom ali pa zgolj za izvrševanje zasebne pravice ali dolžnosti, pri drugih pa za akte napram nositeljem javne oblasti. V prvo vrsto spadajo n. pr. razne pogodbe po predpisih zasebnega prava z zasebniki ali z javnopravnimi telesi, dalje prištevamo semkaj akte, ki so potrebni za izvrševanje takih zasebnopravnih odnošajev, n. pr. za izvrševanje obilgacijskih pravic, lastninske pravice itd. Država ali samoupravne edinice pa kot nositelji pravic in dolžnosti zasebnega prava ali povodom sklepanja pravnih poslov merečih na zasebnopravne odnose morajo tudi napram javnim oblastvom pogostokrat opravljati posle zasebne stranke. V to drugo vrsto prištevamo n. pr. tožbe države ali samoupravnih edinic pred

rednim sodiščem zaradi zasebnopravnih odnošajev ali predloge in izjave pred sodiščem, povodom zasebnopravnih tožb proti državi in samoupravi.

2. Druga kategorija upravnih poslov je posebno važna za zunanjo upravo, pa tudi izven nje. Gre za primer, da nosilec javne oblasti nastopa proti drugemu nosilcu javne oblasti, pri čemer sta oba v lastnosti nositeljev javne oblasti in kljub morebitni podrejenosti enega nositelja pod drugim vendarle v konkretnem primeru le prirejena. Semkaj spada velika vrsta mednarodnih dogovorov in pogodb, dalje razne pogodbe in dogovori med državo in samoupravnimi edinicami ali med različnimi samoupravnimi edinicami samimi glede javnopravnih vprašanj.

3. Pri tretji kategoriji upravnih aktov gre za primer, da en subjekt nastopa kot pravno prevladujoč izvrševalec javne oblasti, drugi pa mu je v konkretnem primeru podrejen. Pri tem je irelevantno, ali je ta drugi subjekt zasebnik ali nositelj, odnosno organ javne oblasti.

Ti akti so deloma taki, da so pridržani nositeljem ali celo določenemu nositelju ali določeni vrsti nositeljev javne oblasti. Druga oseba jih torej sploh ne more, odnosno po obstoječem pravnem redu morda niti ne sme opravljati. To so poleg izvrševanja upravnih monopolov zlasti oblastveni ali avtoritativni upravni akti v ožjem pomenu. Imenujemo jih tako, ker jih vrše pred vsem oblastva, to so organi javne oblasti, namenjeni za izvrševanje javnega gospostva. Pri teh aktih gre torej za izraz enostranskega imperija nad drugim subjektom.

So pa v tej kategoriji še taki akti, ki jih utegne tudi zasebnik opravljati, a jih nositelj javne oblasti ne izvršuje morda iz zasebnih razlogov, odnosno v dosego gmotnega uspeha na zasebnopravni način, marveč zato, ker je po obstoječi organizaciji države poklican, da deluje neposredno v javnem interesu in da z ustanavljanjem, vzdrževanjem in podpiranjem različnih zavodov in podobnih naprav pospešuje gospodarstvo, socialne odnose, zdravstvo in prosveto svojega teritorialnega območja. V mnogih primerih bi iniciativa zasebnikov vsled velikih finančnih žrtev in vsled trajnosti potreb ne zadoščala. Izdajanje teh upravnih aktov je izrečna dolžnost države ali samouprave ali pa vrši te posle država oziroma samouprava le prostovoljno v okviru svoje kompetence, a vsled svojega položaja v državni organizaciji neposredno v javno korist. Kolikor gre za izrečno

dolžnost, smemo tudi te posle prištevati oblastvenim upravnim aktom.

Pri tej priliki bodi še omenjeno, da razlikovanje med javno oblastjo in pravnim položajem zasebnika, odnosno med javno-pravnimi in zasebnopravnimi odnošaji nikakor ni neobhodno potrebno ali načelnega pomena, važno pa je brez dvojbe v toliko, kolikor ima to razlikovanje svojo osnovo v kompetenci različnih organov države in njej uvrščenih samouprav (zlasti gre tu za razporedbo poslov med takozvana redna sodišča na eni in upravna in samoupravna oblastva na drugi strani, dalje za odkazanje nekih pravic in dolžnosti po tem ali onem pravnem redu državi in nekaterim, po pozitivnem pravu s posebnimi sredstvi opremljenimi in zatorej javna imenovanimi združenji na eni strani in drugih vrst pravic in dolžnosti ostalim pravnim in fizičnim osebam na drugi strani). V drugih ozirih pa tako razlikovanje vobče ni pravnega, temveč političnega značaja in le vsled nekih smeri in namenov posameznih vrst pravnih odnošajev šteje to ali ono pozitivno pravo nekatere pravne odnošaje med javnopravne, druge pa med zasebnopravne institucije.

II.

Oblastveni upravni akti so juridičnega značaja, to se pravi, da vplivajo neposredno na pravne odnošaje ali na njih postanek. Oblastvene akte smemo porazdeliti v troje vrst, v dispozitivne, v konstitutivne in v deklarativne upravne akte. Dispozitivne akte imenujemo one akte, ki izvršujejo pravne odnošaje, t. j. ki zahtevajo izpolnitev obveznosti izvirajočih iz obstoječe dolžnosti ali ki izpolnjujejo take obveznosti. Konstitutivni akti so oni, ki ustvarjajo in spreminjajo ali odpravljajo pravne odnošaje. Deklarativni akti potrjujejo le obstoj pravnih odnošajev. Poedini subjekti kakšnega pravnega odnošaja izvršujejo pravni odnošaj na ta način, da v okviru jim pripadajoče pravice ali jih obremenjujoče dolžnosti zahtevajo izvršitev poedinih iz dotične pravice izvirajočih upravičenosti ali da izvrše poedine iz dotične dolžnosti izvirajoče obveznosti, ali da sprejemajo od nasprotnega pravnega subjekta izpolnjene obveznosti. Vsekakor moramo pri posameznih vrstah pravnih odnošajev kot posebnih pravnih institucijah razlikovati med pravico in dolžnostjo na eni in poedinimi upravičenostmi in

obveznostmi na drugi strani. Le pri nekaterih vrstah pravnih odnošajev se pravica krije z upravičenostjo in dolžnost z obveznostjo, pri drugih pa obsega pravica celo skupino vzporednih ali zaporednih, krajših ali trajnih, enakih ali raznovrstnih upravičenosti in dolžnost celo skupino takih obveznosti.

Dispozitivnim aktom prištevamo povelja, odklonitve, upravno silo, izpolnitve obveznosti in opazovanja.

1. Povelja, ki jih daje upravni organ podanikom (namreč zasebnikom ali sebi podrejenim upravnim organom), so ali zapovedi ali prepovedi. Povelje ni povsem enostaven akt, temveč je deloma tudi deklarativen čin. Najprvo se namreč določa, da obstoja med osebo, kateri se namerava povelje izdati, in med javno oblastjo, ki jo zastopa s poveljem upravičeno oblastvo, pravni odnošaj v dosego določenih javnih smotrov, tedaj javnopravni odnošaj. Ta odnošaj mora biti take vrste, da obstoji dolžnost s strani prvoimenovane osebe napram javni oblasti. Gre torej za ugotovljenje, da obstoje dolžnosti in iz nje izvirajoče obveznosti podanika napram javni oblasti. Ko se je ugotovil obstoj dolžnosti, pa upravni organ v izvrševanju tega konstatiranega odnošaja zahteva od podanika, da se temu odnošaju primerno vede. To vedenje obstoja ali v dajatvah, ali v dejanju ali v opustitvah ali v dopuščanju. Povod, da se v nekem trenutku izvršuje pravni odnošaj, ali da se zahteva njega izvršitev, je dvojen. Včasih pravni odnošaj sicer obstoji, a se ne izvršuje takoj, temveč je za to treba še povelja s strani kompetentnega organa javne oblasti (n. pr. na podstavi abstraktne norme nastane pod določenimi, od upravnega organa neodvisnimi pogoji konkretna dolžnost na pričevanje, a iz tega pravnega odnošaja še ne izvira obveznost izvrševanja pravne dolžnosti, namreč obveznost pričanja, temveč je treba šele izrečnega poziva s strani kompetentnega oblastva na pričevanje; isto velja glede razmerja med vojaško dolžnostjo in pozivom na vojaške nabore in na vojaško službovanje; uradniku se dajejo na podstavi službenega razmerja povelja za izvrševanje gotovih uradniških poslov). Včasih pa podanik ne spoštuje obstoječega pravnega odnošaja, t. j. pravne dolžnosti in ne izvršuje obveznosti, ki mu jih napram javni oblasti nalaga ta dolžnost. Organ javne oblasti torej s povelji napram neubogljivcem uveljavi izpolnjevanje teh obveznosti (n. pr. podjetnik ima zaradi zaščite in varnosti svojih delavcev

posebne dolžnosti in obveznosti; ako jih ne izpolnjuje, izda nadzorno upravno oblastvo zapovedi in prepovedi, potrebne za izvršitev teh obveznosti. Ravnotako se dajejo zapovedi in prepovedi ošebam, ki se poslužujejo zavodov, a se ne pokoravajo pravilnikom, veljavnim za te zavode).

Vsi ti pravni odnošaji, ki so podlaga za povelja, imajo svoj izvor poleg drugih pogojev ali v občem položaju neke osebe kot zasebnika ali pa v posebnih položajih, nastalih vsled stališča kakšne osebe v organizaciji javne uprave (n. pr. kot organ javne uprave ali kot pomožni organ oblasti ali zavoda, ali kot gojenec ali uporabitelj javnega zavoda). Povelja so torej ali občja oblastvena povelja, ali pa službena povelja, ki izvirajo iz nadzorne, službene in zavodne oblasti (n. pr. povelja glede poziva na vojaško službovanje so občega državlanskega značaja, povelja glede uporabe zavodov pa izvirajo iz posebne vrste pravne odvisnosti).

Pri vseh teh poveljih, ki so seveda konkretnega značaja in se torej nanašajo zgolj na en sam primer, je razlikovati med generalnimi in individualnimi povelji. Individualna povelja so naslovljena na določene osebe, generalna povelja pa se nanašajo sicer tudi le na en sam primer, a so namenjena skupini še neznanih oseb. Poziv na pričevanje je naslovljen na neko osebo, poziv k naboru pa skupini individualno še neznanih oseb, ki so označeni le z gotovimi občnimi znaki.

2. Z odklonitvami zavrača pristojni upravni organ prošnjo, da se izda ali opusti drugi upravni akt. Zaprošeni akt ali akt, ki naj bi se ne izvršil, je ali dispozitivnega ali konstitutivnega ali deklarativnega značaja, n. pr. dajanje ubožne podpore, podelitev obrtne koncesije, razne posvedočbe, razne obremenitve, ki so vse prav različne pravne naravi. Odklonitev se naslanja na zakonite predpise. V predpisih so včasih podrobno naštet, včasih pa le načeloma in v glavnih obrisih navedeni pogoji za zaprosena upravna dejanja in opustitve. Kadar ni teh pogojev, upravni organ prošnjo odkloni. Odklonitev ima seveda tudi znake deklarativnega akta, ker se izda šele po poprejšnji določitvi o obstoju ali neobstoju nekih pogojev in najsí so ti pogoji ob nedostatku točnejših predpisov morda le pospešitev obče blaginje sploh.

3. Upravna sila je uporaba zunanjih prisilnih pripomočkov v namen, da se doseže tako stanje stvari, ki od-

govarja nekemu pravnemu odnošaju. Ta upravna sila se izvaja včasih šele na podstavi poprejšnjega drugega upravnega akta, s katerim se obveznost uveljavlja, ugotavlja ali ustvarja, torej kot prisilna izvršba (upravna izvršba). Včasih pa se sila uveljavlja kar brez predhodnega upravnega akta na podstavi obveznosti, izvirajoče iz abstraktne norme, odnosno iz razlogov javne stiske. Prisilna sredstva so poleg psihičnega vplivanja z žuganjem, da se bodo uporabila strožja sredstva in poleg kazni zavoljo neposlušnosti (ta kazen pa je deklarativnokonstitutivnega značaja) poseganje v premoženje ali neposredna fizična sila napram osebi sami. V premoženje se posega zaradi denarnih dajatev ali zaradi stroškov za nadomestno izvršitev za dajatve v delu ali v naravi. Fizična sila napram osebi se pa rabi n. pr., kadar gre za nenadomestljive dajatve v delu in se obvezanec brani in pa kadar se naj doseže določeno dejanje ali opuščenje. Če treba, se rabi zavoljo onemogočitve silnejšega odpora v potrebi tudi orožje. Ako se oseba s silo prižene na določen kraj, ako se osebe ali predmeti s silo odstranijo z določenega mesta, ako se obratovanje siloma ustavi, ako se imovina da pod zaporo ali prisilno prodaja, takrat govorimo o upravni sili.

4. Dispozitiven akt je tudi izpolnitev obveznosti javne uprave. Pri izpolnjevanju javnopravnih obveznosti uprave ne gre za delovanje uprave v svrhu realiziranja dolžnosti pravno podrejenih oseb, tudi ne gre za akte javne uprave, ki merijo na to, da pravni podvrženci zadoste svoji dolžnosti in izpolnjujejo iz te dolžnosti izvirajoče obveznosti, tu opazamo marveč ravno nasprotni pojav. Javna oblast si naprti sama sebi, odnosno svojim državnim in samoupravnim organom dolžnosti proti podrejenim organom in osebam. Vsled tega nastane v konkretnem primeru ob nastopu nekaterih pravnih dejstev dolžnost javne oblasti in pravica podrejenega organa, odnosno osebe. Tu ne moremo trditi, da bi se z upravnim aktom pravica pravno-podvrženega šele ustanovila, temveč glede na zakonite predpise nastane že vsled drugih pravnih dejstev omenjena pravica in z upravnim aktom uprava le izpolni svoje obveznosti, ki jih nalaga pravica pravno podvržene osebe. Semkaj prištevamo n. pr. dajanje podpor vsled zakonite dolžnosti občin, da podpirajo ubožce, ustanovitev raznih zavodov vsled zakonite dolžnosti, pripoznanje odškodnin za predmete, pokončane iz zdravstveno-policijskih in veterinarsko-policijskih ozirov in

za razlastitve, izrečene v korist drugim osebam, plače uradnikov, pokojnine uradnikom in zaostalim svojcem.

5. O p a z o v a n j e (prisostvovanje, vpogledovanje) je navadno zgolj nejuridičen pomožni akt, včasih pa ima vendar juridičen značaj, ker obstoji dolžnost pravnega podvrženca, da trpi prisotnost nadzirajočega in poizvedujočega upravnega organa. Opazovanje je v tem primeru akt dispozitivnega značaja.

Vsi dispozitivni akti, ki nimajo pravne podlage, a so vendarle izvršni postali, so seveda le na videz dispozitivni akti, imajo le obliko dispozitivnega akta in so po svojem notranjem bistvu konstitutivne naravi.

III.

Pravni odnošaji brez razlike, ali gre za javnopravne ali zasebnopravne, nastanejo vsled prav različnih dejstev. Včasih je glede na obstoječe pravne predpise treba edinole, da nastopijo pravno pomembna dejstva, kakršna so določen poklic, posest nepremičnin ali premičnin, redno bivališče, slučajno bivanje v kakem kraju, potek časa, določena starost, ženitev, rojstvo, smrt, bolezen, nezgode, dela nezmožnost, uboštvo, določeni davčni znesek itd. Včasih se ustanavlja pravni odnošaj vsled posebnega pravnega opravila, včasih zopet zaradi nepravilnega dejanja pravno podvrženih subjektov. V mnogih primerih se pa pravni odnošaj ustvarja z oblastvenim aktom, t. j. s sodno kaznijo, a zlasti z upravnim aktom, in sicer ali brezpogjno ali v zvezi s potestativnimi suspenzivnimi pogoji.

Slično velja tudi za prenehanje pravnih odnošajev. Ugasnejo, ker so odpadli v zakonu predpisani pogoji za obstoj pravnega odnošaja, n. pr. prenehala so ona dejstva, kojih trajanje je potrebno za obstoj dotičnega odnošaja, ali potekel je čas, ali nastopil je kak potestativen resolutiven pogoj. Dalje prenehajo pravni odnošaji vsled pravnega opravila pravno podvrženih subjektov ali vsled upravnih aktov ali sodne kazni. Končno nehajo tudi vsled novih zakonov, ki izrečno ukinjajo določene vrste pravnih odnošajev.

Pravni odnošaji se pogostokrat tudi izpremene bodisi glede svoje vsebine, bodisi glede subjektov, ako nastopijo kaka pravno relevantna dejstva.

Pri nastanku, izpremembi in prenehanju pravnih odnošajev so torej tudi upravni akti velikega pomena. To vrsto upravnih aktov imenujemo konstitutivne upravne akte. Skupaj z dispozitivnimi akti tvorijo skupino takozvanih naredb, katerim prištevamo vse one konkretne upravne akte, ki ne spadajo k deklarativnim činom.

S konstitutivnimi naredbami se s strani upravne oblasti pravno podvrženim osebam javne kakor zasebne pravice ustanove ali povečajo, zmanjšajo ali odpravijo, dalje dolžnosti javno pravnega kakor tudi zasebno pravnega značaja nalože ali povečajo, zmanjšajo ali odpravijo. K pravicam, odnosno dolžnostim se prištevajo tu tudi pristojnost določenih upravnih organov in k pravno podvrženim osebam seveda tudi organi javne oblasti, kadar nastopajo kot podrejeni organi. Imajo pa vse te konstitutivne naredbe tudi neke znake deklarativnega čina, ker se najprej določi, ali so dani določeni pogoji, ki opravičujejo ali zahtevajo izdaje konstitutivnega akta.

Vse našteje vrste konstitutivnih naredb bi uvrstili v te-le kategorije:

1. Podelitve posebnih sposobnosti se nanašajo ali na posebne položaje v skupini pravno podvrženih oseb samih ali na posebne položaje v vrsti pravnih organov ali končno na juridično osebnost kot tako. S tem, da se podeli državljanstvo ali domovinstvo, da se podeljujejo posebni naslovi, odlikovanja itd. se spremeni javnopravni položaj; s tem, da se z upravnim aktom otrok pozakoni, da se dovolijo izpremembe imena itd. pa se izpremeni zasebnopravni položaj pravno podvrženih oseb. Podelitev uradniških činov, dalje podelitev pristojnosti (delegiranje), da mora, odnosno da sme vobče nepristojni organ izvrševati določene upravne funkcije, so primeri podelitev posebnih položajev v vrsti javnih organov. Podelitev juridične osebnosti je najizrazitejša podelitev, ker z njo se ustvarja nov pravni subjekt. Podeljuje se pravna osebnost raznim osebnim združenjem, a tudi imovinam, določenim v posebne namene.

2. Pogostokrat opazamo, da mora nadzorno oblastvo upravne akte nižjih oblastev (zlasti samoupravnih) ali pa akte pod posebnim nadzorstvom stoječih zasebnikov šele potrditi, da dobe moč. Imenujejo se ti akti odobritve, potrditve ali pritrditve.

3. Pri podelitvi koncesij (v ožjem pomenu) upravna oblast ne ustvarja pravice nekako na povsem originalen način, temveč gre bolj za prenos že obstoječih pravic. Pravni red pridrži marsikatero delovanje neoblastvenega značaja državi ali pa samoupravnim edinicam kot javen upravni monopol. Vsled zakonitega pooblastila pa sme javna uprava tudi drugim prepustiti izvrševanje upravnega monopola ali dovoliti vršitev takih del, ki so monopolizirana (n. pr. železniške koncesije, brzojavne koncesije, podelitve javnosti zasebnim šolam itd.). Dalje določa pravni red včasih, da so nekatere stvari namenjene obči uporabi. Take stvari so zlasti ceste in vode, ki jih potem imenujemo javne ceste in javne vode. Obča uporaba ima seveda svoje meje, vendar se pa na podstavi zakona včasih dovoljuje komu posebno intenzivna uporaba javne dobrine preko obče dopustne uporabe, n. pr. koncesije za gradnjo in izkoriščanje vodorabnih naprav ob javnih vodah, za naprave, ki odvrčajo vodo, za uporabo javnih cest in potov pri polaganju tirov in cevi.

4. Proglasitev stvari za stvar obče uporabe je tudi prištevati konstitutivnim aktom. Včasih že zakon sam določa, ali je smatrati stvar vsled svoje narave ali pa vsled svojega pomena v javnem življenju za javno dobro (n. pr. pri vodovju), včasih pa je šele treba posebne namembe s strani upravne oblasti (n. pr. pri cestah in potih).

5. Dodelitve tuje lastnine ali služnosti na tuji lastnini se vrše s pomočjo razlastitve iz razlogov občih koristi.

6. Policijske dovolitve in dopustitve dovoljujejo nekaj, kar je zaradi opasnosti za dobri red načeloma prepovedano in kar se more dovoliti le pod določenimi pogoji, n. pr. z ozirom na osebna svojstva prosilcev ali z ozirom na kraj, čas in sredstva prireditve ali naprave.

7. Izpregledov od predpisanih pogojev se upravna oblast često poslužuje. Ta pravni institut je nujno potreben, da se nekatere ostrine zakonskih predpisov omilijo. V dosego določenih javnih, kakor tudi zasebnih pravic so včasih predpisani posebni pogoji, in sicer ali v zakonu samem, odnosno v pravni uredbi sami, ali pa v upravnem, na podstavi abstraktne norme izdanem konkretnem aktu. Uprava more v prvem primeru na podstavi posebnega zakonitega pooblastila, v drugem primeru pa vsled tega, ker jih je uprava sicer v okviru ab-

straktne norme, a po lastnem preudarku predpisala, gotove pogoje tudi izpregledati.

8. Razveze od dolžnosti ali od posameznih obveznosti izvirajočih iz dolžnosti so tudi možne, toda le pod podobnimi pogoji kakor izpregledi. Ako zakon predpisuje dolžnost, sme uprava le na podstavi zakonitega pooblastila oprostiti od dolžnosti, odnosno od posameznih iz nje izvirajočih obveznostih. Isto velja, kadar gre za dolžnost vsled pravne uredbe, odnosno tudi vsled administrativne uredbe. Ako upravna oblast v okviru svojega pripadajočega ji prostega preudarka s konkretnim upravnim aktom nalaga dolžnosti, utegne upravna oblast po svobodni oceni tudi lahko odvezati od teh dolžnosti.

9. Postavitve v prejšnji stan izpregledajo škodljive posledice, ki nastanejo stranki pri upravnem postopku vsled zamujenih rokov, ali dovoljujejo obnovo upravnega postopka.

10. Odvzete podelitev, koncesij, policijskih dovolitev itd. je do sedaj naštetim konstitutivnim naredbam direktno nasproten akt. Tako odvzete je dopustno seveda le pod posebnimi, v zakonitih predpisih določenimi pogoji in to zlasti tedaj, če pravica, ki jo je odvzeti, ni imela prave zakonite podlage, ali če so prvotno izpolnjeni pogoji za podelitev pravice pozneje odpadli. Isto velja tudi za izpremembe takih podelitev.

11. Obremenitve ustvarjajo dolžnosti pravno podvrženih oseb. Nalagajo se jim ali določena dela ali določene dajatve bodisi proti odškodnini bodisi tudi brez nje. K delom je šteti n. pr. tlaka v javne namene (za gradbo in popravo cest, mostov, nasipov, javnih poslopij itd.) Nastavljanje uradnikov je kombiniran akt, uradniku se predvsem nalagajo dolžnosti, a on ima vsled nastalega odnosa zaeno pravico do primerne odškodnine in včasih tudi pravico do vršenja določenih funkcij. Dajatve, ki jih na podlagi zakonitega pooblastila nalaga javna uprava, so v prvi vrsti razne davščine. Zakon ali izvršilna uredba mnogokrat kar neposredno nalagata davke in pristojbine, včasih pa zakon daje upravnemu organu le pooblastilo in upravni organ mora šele za določen primer nalagati davke, n. pr. doklade k državnim davkom v določenem letu. To bi bil vzgled generalnega konstitutivnega akta. K dajatvam je prištevati tudi razlastitve v javno korist, n. pr. razlastitve

zaradi železniških* in cestnih zgradb, zaradi vodovodov, dalje uničenje predmetov iz javnih ozirov, n. pr. iz zdravstvenih in veterinarskih razlogov pri kužnih boleznih. V nasprotju z davščinami se razlastijo in uničijo stvari v obče le proti odškodnini, a včasih in to zlasti v primeru javne stiske se odškodnina niti ne plača.

IV.

Z deklarativnimi akti deluje predvsem redno in upravno sodstvo, vendar se ž njimi bavi tudi uprava. Vsak deklarativen akt ima poleg svojega pretežnega deklarativnega značaja zaeno še znake dispozitivnega akta in event. obsega tudi konstitutivne izreke.

1. Najbolj enostavni deklarativni akti so razne ugotovitve, s katerimi se potrjuje obstoj dejstev, važnih v javnem in zasebnem življenju. To se vrši na različne načine, n. pr. z izdajanjem uradne statistike, z obvestili različnim organom javne uprave in s posvedočbami, s katerimi se stranki potrjuje obstoj konkretnih pravnolevantnih dejstev (činjenic) ali tudi konkretnih pravnih odnošajev samih. Posvedočbe so torej strogo pravnega značaja, kar pa o statistiki in deloma tudi o obvestilih ne moremo trditi. Dispozitivni značaj ugotovitve se kaže v tem, da ji naj gre posebna verodostojnost. Vsebujejo namreč nekako povelje, da je treba činjenice, o katerih je izdano, smatrati za dokazane.

2. Z razsodbami organ javne uprave nujno določa, ali je dano tako stanje stvari (dejanski stan), iz katerega je moči sklepati na obstoj, odnosno neobstoj konkretnega pravnega odnosa ali na kršitev objektivnega prava in subjektivnih pravic s strani upravnih organov. Po tej določitvi se subsumira ugotovljeno konkretno stanje stvari pod abstraktno normo.

Razsodba ni le deklarativnega značaja, marveč zaeno vsaj deloma dispozitivne narave, ker obsega tudi povelje glede pravnih posledic deklarativnega izreka.

Važno je razlikovanje med razsodbami, ki jih izreče organ javne uprave vsled spora, nastalega med dvema subjektoma o obstoju ali neobstoju pravic in dolžnosti in iz njih izvirajočih zahtev in obveznosti na eni strani in razsodbami, ki jih višji nadrejeni upravni organ izreče zaradi pravnega varstva o tem, ali je morda nižji podrejeni upravni organ s svojim upravnim

aktom te ali one vrste pravo odnosno pravice kršil ali ne. V prvem primeru je že v najnižji upravni stopnji upravni akt razsodba, v drugem primeru pa tega ni treba. Akti, ki jih izdajo višji upravni organi vsled pritožbe zoper akte višjih organov, pa nikakor niso vedno razsodbe. Pritožbe se zavrnejo iz formalnih razlogov, ki se tičejo pritožb samih, ali pa iz materialnih razlogov. V prvem primeru gre za dispozitiven akt, in sicer za odklonitev, v drugem pa za pravo razsodbo. Ako se pritožbi ugodi, imamo razsodbo vobče, pa naj se pritožbi ugodi iz materialnih razlogov, ki se tičejo nezakonitosti izpodbijanega upravnega akta, ali pa iz formalnih razlogov, ki se nanašajo na predhodno postopanje. Če se pritožbi iz formalnih razlogov ugodi, tedaj se izpodbijani akt uniči, kar je predvsem izrek o kršitvi zakona in nepravilnem nastanku prvotnega akta, torej deklarativen akt. Obenem pa je morda tudi konstitutiven (v pogledu pravnega odnosa se obnovi prejšnje stanje) in dispozitiven akt (obsega povelje za izdajo novega akta ali za izpolnitev predhodnega postopanja). Iz materialnih razlogov se pritožbi ugodi ali z uničenjem ali pa z reformiranjem. Uničenje je v prvi vrsti deklarativen akt, reformiranje pa vsebuje poleg delne ali popolne uničbe upravnega akta v prvi vrsti izdajo deloma ali popolnoma novega upravnega akta, ki pa more biti prav različne prirode. Včasih se pa izpodbijani akt uniči ali predružači le zaradi neprimernosti. V takem primeru ne gre za deklarativen akt in torej za razsodbo, saj višji upravni organ tu ne ugotavlja obstoja ali neobstoja pravnih odnosov samih ali kršitve zakonitih predpisov, marveč le obstoj ali neobstoj nekih pogojev. Uničba ima v tem primeru le neke znake deklarativnega akta, more pa biti po svojem bistvu različne naravi, kar odvisi pač od naravi prvotnega akta.

Podobno kakor akte vsled pritožbe, je treba presojati tudi akte, s katerimi višji organ v izvrševanju svoje nadzorne oblasti že po službeni dolžnosti upravni akt nižjega organa uniči ali izpremeni.

Možnost je tudi dana, da razsodba dejansko ni deklarativen temveč konstitutiven akt; namreč kadar razsodba ni pravilna in torej napačna. V takih primerih se z razsodbo pravni odnosi ustvarjajo, izpreminjajo in razveljavljajo. Tu imamo primer, kako iz formalne pravne moči nepravilnih pravnih aktov postanejo pravi pravni akti materialne pravne moči.

3. Kazenske razsodbe tvorijo prehod od deklarativnih aktov k konstitutivnim. Vsebujejo dvojce izrekov, izrek o krivdi in izrek o kazni. Razsoja se, ali je objektivno in subjektivno podano tako stanje stvari, da moramo dejanje pravno podvržene fizične osebe podvajati pod abstrakten pojem določene vrste kaznivih dejanj. Na podstavi te razsodbe se nato določi zlo, ki se krivcu naloži v okviru abstraktnega pravila. Oprostilne razsodbe pa nimajo konstitutivnega značaja in se ne razlikujejo od razsodb, naštetih pod točko 2.

Kaznivo dejanje je ali kršitev obče veljavnih kazenskih predpisov ali pa kršitev posebnih dolžnosti, izvirajočih iz podrejenosti ne zgolj pod občo javno oblastjo, temveč pod službeno, nadzorno ali zavodno oblastjo.

V.

Porazdelitev upravnih aktov na omenjene tri kategorije je važna zaradi vprašanja materialne pravne moči upravnih aktov. Za konstitutivne in deklarativne upravne akte, ki so v formalnem oziru pravnomočni, velja namreč že po bistvu teh aktov samih materialna pravna moč. Izvzamejo se le primeri, glede katerih je v pozitivnem pravu ali v upravnem aktu samem nasprotje izrečno predvideno ali preklicnost sledi iz predmeta samega. Za dispozitivne upravne akte pa nikakor ne velja kar naravnost materialna pravna moč. Pri teh aktih gre za realiziranje zahtev in obveznosti, izvirajočih iz pravnih odnošajev. Kadar je treba pozitivnega delovanja s strani javne oblasti kot upravičenca napram drugemu obvezancu, takrat dotični akt ni zmožen materialne pravne moči in se v obče da nadomestiti z novim aktom ali sploh uničiti. Drugačen je zopet položaj takrat, kadar uprava izpolnjuje obveznosti, ki izvirajo iz obstoječih dolžnosti. Tu uprava ne more nadomestiti formalno pravomočnega dispozitivnega akta z novim, odnosno ga ne more uničiti, razen če to upravičenec ali pozitivno pravo izrečno dovoljujeta.

VI.

Poleg upravnih aktov, ki imajo izrazit juridičen značaj, pa je treba omeniti še razne druge važne nejuridične upravne akte. Mnogoštevilni akti javne uprave obstojajo v ustanovitvi, vzdrževanju in obratovanju, a tudi v

ukinjenju zavodov in naprav, dasi za to ni dolžnosti. Ti zavodi in naprave so prav različne kakovosti. Nekateri zavodi služijo zgolj pridobivanju finančnih sredstev. Z drugimi zavodi in napravami se neposredno pospešujejo narodno gospodarstvo, socialni odnošaji, prosveta in zdravstvo, in sicer na tak način, da že s svojim obratom ali obstojom koristijo obči blaginji ali da se prebivalstvo bodisi prisilno bodisi prostovoljno poslužuje teh naprav ali da ti zavodi proizvajajo raznotere gospodarske in druge dobrine in jih nato oddajajo ali brezplačno ali proti nizki odškodnini. Posamezniki se n. pr. morajo včasih posluževati raznih javnih šol. Včasih se le smejo posluževati zavodov in naprav, ne da bi to bila dolžnost pravnih podvržencev, kar velja glede raznih šol in tečajev, muzejev in zbirk, javnih cest in voda, pošte in brzojava, železnic, bolnic in hiralnic, zavarovalnic, vodovodov, komunalnih elektraren in plinaren, komunalnih aprovizacij, klavnic itd., a včasih posamezniki brez vsakega sodelovanja uživajo dobrote javnih naprav (cestne razsvetljave, uravnave rek in potokov itd.).

Javna uprava podpira dalje s subvencijami ali prispevki razne zavode in druge naprave zasebnikov in zasebnih ter javnih združenj.

V kategorijo upravnih aktov spada tudi udeležba države in samoupravnih edinic pri različnih podjetjih, pri čemer gre deloma za finančni efekt, deloma pa neposredno za druge, sosebo skrbstvene namene javne uprave (n. pr. udeležba države pri delniških družbah za velike hidroelektrične naprave, za rudnike, za železnice in za paroplovstvo).

Drugi upravni akti nejuridične narave so dalje dajanje podpor, raznih premij itd., ne da bi za to obstajala dolžnost, pouk prebivalstva s predavanji, izdajanjem knjig, z dajanjem nasvetov itd., dalje razna opazovanja, izpraševanja in sploh pridobivanje informacij in končno še dajanje uradnih informacij inozemstvu in pa vojna sila.

Vsi ti akti so seveda vendar vsaj v toliko juridične, in sicer dispozitivne prirode, kolikor se gode v izvrševanju kompetence pripadajoče upravnemu organu, včasih pa je z njim združen celo kak zasebnopravni posel. Materialna pravna moč tem aktom ne gre, razen če so združeni z zasebnopravnim poslom in gre temu materialna pravna moč.

VII.

Meje med posameznimi vrstami konkretnih in abstraktnih upravnih aktov niso ostre, da, niti med konkretnimi in abstraktnimi upravnimi akti ni takih točnih mej. Včasih je eden in isti upravni akt glede enega pravnega subjekta (nositelja ali organa upravne oblasti) konkreten, glede drugih pravnih subjektov pa abstrakten akt, saj so norme glede abstraktnih dolžnosti in abstraktnih pravic včasih za nositelja, odnosno za organ upravne oblasti obenem konkretne obremenitve in konkretne podelitve (n. pr. določitev kompetence, dovolitev pobiranja samoupravnih davščin). Včasih je upravni akt iz dveh vrst sestavljen, pri čemer sta ali obe vrsti enako vredni ali pa ena prevladuje, včasih pa ima upravni akt določene vrste obenem nekatere znake druge vrste. Nekateri upravni akti so sestavljeni iz deklarativnega in iz konstitutivnega akta (n. pr. kazenske obsodbe, ne pa oprostilne kazenske razsodbe). Razni dispozitivni upravni akti vsebujejo obenem nekak predhodni izrek o obstoju določenih pravic ali dolžnosti. So konstitutivni akti, ki imajo obenem znake deklarativnih aktov (n. pr. podelitve itd. po predhodnem svobodnem preudarku ali celo po predhodni presoji gotovih zakonito predpisanih stvarnih pogojev). Deklarativni akti vsebujejo obenem povelje, da se je treba po njih ravnati. Končno je treba poudariti, da je vsak upravni akt izvrševanje kompetence, t. j. pravice organa javne oblasti do vršenja določenih poslov in tedaj po svojem značaju že vsled tega obenem tudi dispozitiven akt.

Upravno postopanje, mereče na izdajanje upravnih aktov, se vrši v določeni obliki in v nekem redu, po katerih delujejo upravni organi in udeleženci pred njimi. Razlikujemo med postopanjem, ki ima izraziti pravniški značaj in med svobodnim, nepravniškim upravljanjem. Pravniško upravljanje pa delimo po oblikah, po katerih se vrši, v več vrst in veljajo za vsako teh vrst posebna načela, osnovana ali v pozitivnih predpisih ali v običajnem pravu. Uredbodavno postopanje obsega izdajanje abstraktnih norem po upravnih organih, ostale vrste pravniškega upravnega postopanja pa so obče odločbeno postopanje in kazensko postopanje, dalje prisilno postopanje (in sicer izvršba tujih obveznosti in neposredno upravno silovanje) kakor tudi izpolnitev lastnih obveznosti javne uprave na eni strani in

zaradi varstva pravnega postopanja nadzorno, pritožno in upravnosodno postopanje na drugi.

Podrobno razkladanje poedinih upravnih aktov v njihove elemente in stroga določitev njih deklarativnega, konstitutivnega in dispozitivnega značaja sta zaradi jasnega spoznanja vseh pravnih posledic tega ali onega upravnega akta nujno potrebni, ker drugače bi se uprava ne vršila z zaželeno zanesljivostjo in točnostjo.

Mimogrede bodi še poudarjeno, da ni stvarnega razločka med upravnimi in sodnimi akti, marveč so slednji le posebna skupina upravnih aktov, določena po posebnem položaju sodnih organov, ki jih izvršujejo. In zaradi nebitvenosti in samovoljnosti razlikovanja med javnopravnimi in zasebnopravnimi odnošaji tudi ni osnovnega razločka med upravnim aktom in pravnim aktom zasebnika.

Znanost in teorija elektromagnetizma.

Spoznavno-teoretična študija.¹

Ing. Dušan Serbec — Ljubljana.

Laični svet nas elektrikarje često posmehljivo vprašuje, kaj da je elektrika ali elektromagnetizem. Ker na to vprašanje nimamo nedvomljivega — absolutnega — odgovora, se vsa znanost o elektromagnetizmu omalovažuje, ne da bi se pomislilo, v čem pravzaprav obstoji človeško spoznanje, veda in znanost in kje so njene meje.

Kako se znanost o elektromagnetizmu po svojem današnjem stanju uvršča v naravoslovje, o tem hočem na kratko razpravljati.

Izhodišče vsega naravoslovja je narava sama s svojimi konkretnimi pojavi. Če prenese človek tak konkreten pojav v svoj umski svet, na ta način, da si sleherni človek predstavlja pod isto označbo ali definicijo isti konkretni pojav, govorimo po vsej pravici o človeškem spoznanju. Tako spoznanje je tedaj

¹ Nastopno predavanje na tehniški fakulteti ljubljanske univerze.

objektivno in more biti tudi absolutno, v kolikor se sme smatrati za izključeno, da bi mogel človek kedaj stopati v tej določeni točki iz konkretnega sveta v svoj umski svet po drugi poti oziroma priti tam do druge točke. Samo v tem pomenu govorim tukaj o absolutnosti spoznanja.

Naravoslovje pa se ne ustavi pri spoznanju posameznega naravnega pojava, temveč razvršča sorodne naravne pojave — bodisi da jih človek opazuje v naravi, bodisi da si jih na umeten način ustvarja v svojem laboratoriju —, jih urejuje v skupine, išče s pomočjo nekakega simbola zveze med njimi ter nadalje med posameznimi skupinami. Te zveze si ustvarja človeški um s tem, da si izmišlja manj verjetne hipoteze ali verjetnejše teorije. Mimogrede omenim, da obstoji po moji sodbi razlika med hipotezo in teorijo v bistvu le v ancieniteti. Staro hipotezo smatramo vselej za teorijo.

Na ta način pridobiva vse naravoslovje objektivni značaj, to se pravi: vsakdo si more iste naravne pojave na isti način razlagati. Ta objektivnost pa gre tem bolj na račun absolutnosti, čim bolj se teorija ali hipoteza oddalji od konkretnega, čim abstraktnejša postaja. Ima pa v tem slučaju prednost, da se razteza na tem širše polje in da postaja za znanost tem plodonosnejša, ker je abstraktni svet oni, v katerem je človeški um doma.

Pri človeškem spoznanju odgovarja določeni točki konkretnega sveta istotako določena točka umskega, abstraktnega sveta. Teorija ali hipoteza pa nima konkretnega korelata in se sama zase ne da dokazati. Večjo ali manjšo verjetnost pridobiva le posredno po naravnih učinkih, s katerimi se več ali manj sklada. Teorija brez vsake take posredne spojitve s konkretnimi naravnimi pojavi je zgolj izrodek človeške fantazije in ne spada v znanost.

Imamo pa teorije, ki si jih je človeški um sestavil tako, da si moreš dele te zgradbe ali celo stavbo konkretno predstavljati, akoravno ne moreš podati neposrednega dokaza za (absolutno) resničnost te stavbe. Imamo pa tudi teorije, ki se v svojem bistvu odtegujejo vsaki človeški predstavi in se gibljejo v takih sferah abstraktnega sveta, kjer se vsaka predstava neha.

Osnovne pojme o undulacijski teoriji optike si moreš na primer predstavljati s pomočjo mokre niti, ki jo na enem koncu

držiš in ta konec vodoravno treseš. Razločujemo razmah, dolžino, dobo valovanja in njega hitrost. Če treseš nit v vodoravni črti, je valovanje v tej ploskvi polarizirano. Moreš pa nitko tresti tudi v drugi ravni smeri, moreš z roko narediti tudi krog ali elipso itd. Vselej je valovanje v tej smeri, v krogu ali elipsi polarizirano. Simbol, ki se ga optika pri tem poslužuje, to je mistična snov, ki valovi, je eter. In stopaj sedaj od teorije nazaj k naravnemu pojavu, k naravni dnevni luči. »Naravna luč«, piše Helmholtz,² »je enakomerna mešanica vseh vrst različno polarizirane luči in vsebuje valovanja neskončne množine različnih nihalnih dob, ki stalno druga v drugo prehajajo.« Če si hočeš na lep poletni solnčni dan predstavljati to istočasno valovanje dolgih in kratkih, nežnih in jakih, hitrih in počasnih, na vse mogoče načine polariziranih valov, prideš do zaključka, da bi morala pravzaprav vladati zaradi obilice luči — popolna tema.

S tem dovtipom ne maram undulacijske teorije omalovaževati. Obratno, to je teorija, ki je sčasoma skoraj popolnoma prešla v abstraktni, umski svet in nam je po obratni poti, kot sem jo prej označil, — ne od konkretnega pojava do pojmovanja, temveč od abstraktne teorije s pomočjo logičnih zaključkov do konkretnega pojava prinesla obilico novih, prej neznanih naravnih pojavov svetlobe.

Šla pa je undulacijska teorija preko svojega naravnega izhodišča, preko točke, kjer je človeško spoznanje mogoče. Mehanika tega do najnovejšega časa ni nikdar naredila. Kirchhoff³ piše: »Kot nalogo mehanike pojmem opisovati gibanje, ki se v naravi vrši, in to popolnoma in na najenostavnejši način. S tem hočem reči, da gre za to, da se navede, kateri pojavi se dogajajo, ne za to, da se najde njih vzrok.« Le v raziskavanju sredobežnosti je šel Newton sam preko te meje in vzel kot vzrok absolutni prostor — pojem, ki ga po njegovem lastnem opisu ne moreš pojmovati.

Naravno izhodišče mehanike je sila, ali nje sestavina energija, optike luč, termike toplota, elektromagnetizma elektromagnetična sila. »Causas non oportet investigare,« pravi Bacon. Goethe in mnogo drugih velikih mož se slično izraža.

² Nemški fizik (1821—1894).

³ Nemški fizik (1824—1887).

Človeški duh pa ob teh mejah ni obstal, šel je s svojimi teorijami ponosno preko njih, včasih z večjim, včasih z manjšim uspehom.

Matematika je po mojem mnenju znanost z absolutno veljavo, to pa radi tega, ker kraljuje izključno v abstraktnem umskem svetu človeškega duha in se je spon konkretne narave popolnoma otresla. Morda bo resnično, da se je Euklidova geometrija razvila iz opazovanja konkretne narave, a pridobivala si je s tem le potrebne pojme, ki jih je takoj abstrahirala in v nadaljnjem razvoju suvereno sestavljala do današnje mogočne stavbe. Napačen je nazor, da podira Einsteinova⁴ relativitetna teorija tudi Euklidovo geometrijo. Ta je abstraktna in obdrži vedno svojo absolutno veljavo. V matematiki človek ne sprejema zakonov od narave, on jih daje, in če relativitetna teorija negira v naravi ravno črto, to ne pomenja za matematiko drugega, kot da ima v nekih konkretnih slučajih (posebno v makrokosmu) računati namesto z ravnimi črtami s krivuljami. Izvrši pa to nalogo, sicer ne tako enostavno, a z isto preciznostjo. Da so v naravi ravne črte, o tem je že Gauß dvomil, ko si je zmeril od gore do gore velikanski trikot, da bi kontroliral, ali znaša v naravi vsota vseh treh kotov v trikotu res 180 stopinj in ne morda več ali manj.

Vprav ta popolnoma abstraktni značaj matematike jo usposablja roditi največ znanstvenih sadov. Radi tega skuša vsaka teorija preiti v matematični abstraktni svet, kajti brez nje ni logičnega naravoslovja. Teorija, ki tega ne zmore in se oddaljuje od človeškega spoznanja, ostane fantazija.

In teorija elektromagnetizma? Podajam v naslednjem v prav velikih obrisih razvoj teorije, pri čemer naglašam le glavne, spoznavno-teoretično bistvene točke.

Znanje o elektromagnetizmu v starem veku in do konca srednjega veka je bilo rudimentarno. V matematiko stopa

⁴ Einstein, ravnatelj fizikalnega instituta v Berlinu, je avtor relativitetne teorije, ki nosi njegovo ime. On je spojil raziskavanja drugih učenjakov (Michelsona, ameriškega fizika, Lorentza, holandskega in drugih) v teoretično celoto s pomočjo matematičnih del Minkowskega (ruskega učenjaka, umrlega v mladih letih v Berlinu). Šele v najnovejšem času stopa nemška znanost z Einsteinom in Planckom (avtorjem teorije quant) na plan kot izumiteljica teorij. Dosedanji avtorji fizikalčnih teorij so Francozje oziroma Angleži.

teorija šele s formuliranjem Coulombovega⁵ zakona (1785) za električno in za magnetizem posebej. Zakon ima, kakor je znano, zunanjo obliko Newtonovega gravitacijskega zakona. Po slednjem si dejansko ne moreš predstavljati, kako deluje privlačna sila neposredno brez materialne spojitve teles na daljavo, ker moreš vsak učinek opazovati le na materiji, s katero mora biti učinkujoča sila materialno spojena. Izraz »gravitacijski misteriji«, ki se navadno za to naziranje rabi, ni opravičen. Newton nam s tem naukom ni podal nobene tajinstvenosti, ostal je le v mejah človeškega spoznanja. Če greš v teoriji preko te meje in hočeš pozneje iz teorije nazaj v konkretni svet, prideš do še večjih misterijev.

Vprav triumfalen pohod Newtonove⁶ mehanike, ki je pojave makrokozma skoraj brezizjemno podredil matematiki, je globoko vplival na naziranje učenjakov in njegova mehanika je postala vzorna za vse panoge fizike.

Popolnoma naravno je bilo, da se je teorija o elektriki in o magnetizmu poprijela istega naziranja ter vzela za temelj neposredni učinek na daljavo — in to vžlic uporabi visoke matematike, ki spaja v integralu točko za točko neposredne sosedščine, ker manjka v takratnih matematičnih formulah člen, ki bi vseboval omejeno hitrost učinkovanja.

Trajno vrednost iz te dobe razvoja teorije je pa obdržal pojem električnega in magnetičnega polja ter njega jakosti, četudi se je ta pojem priznaval le v materiji in se je za vacuum smatral za abstrakcijo.

V takozvani kontaktni elektriki je Faraday⁷ poleg svojih znanih zakonov, ki tvorijo spoznanje, uvedel teoretični pojem iona (kation in anion). Ko pa je on razumel pod ionom le kemično maso, pojmuje danes pod tem imenom kemično maso z elektriko vred, ki jo vsebuje. Omenim naj, da nam je teorijo električne disocijacije (disocijačno silo imenujemo razkrajalno silo molekulov) podal Clausius; predvsem pa Arrhenius. Ta teorija je mnogo pripomogla k spoznanju materije v njenih najmanjših delih.

⁵ Francoski fizik (1736—1806).

⁶ (1643—1727).

⁷ Angleški fizik (1791—1867). Njegova matematična izobrazba je bila pomanjkljiva — svoje ogromne uspehe je dosegel eksperimentalnim potom.

Ohmov in Joulov⁸ zakon tvori človeško spoznanje. Ne tako brezhiben je Biot-Savartov⁹ zakon o medsebojnem učinkovanju magnetizma in elektrike, ker ga je nemogoče s konkretnimi sredstvi neposredno dokazati. Uporabljamo ta zakon v konkretnih slučajih s pomočjo višje matematike. Ali in kakšen konstanten faktor je pri integriranju Biot-Savartovi enačbi dostaviti, ni znano. Rezultate pa moremo le primerjati, pri čemer eventualna konstanta iz enačbe izgine.

Nadalje nam je pa ta zakon podal razmerje med elektrostatičnim in elektrodinamičnim merilnim sistemom. To razmerje ima dimenzijo hitrosti in je številčno enako hitrosti luči. Vsekakor je bila domneva, da to skladanje hitrosti svetlobe in hitrosti elektrike ne more biti slučajno, upravičena in odprla je znanosti veličastno perspektivo spojitve dveh dotlej popolnoma ločenih panog fizike — optike in elektromagnetizma.

Ampère¹⁰ je odpravil predstavo o magnetizmu kot samostojnem naravnem pojavu, ker si moremo magnetizem vselej predstavljati kot vzbujen po električni struji zaradi medsebojnega učinka električne struje in magnetizma oziroma dveh električnih struj.

Tedaj je nastopil Faraday (1831) in dokazal, da statično magnetično polje ne more proizvajati v prevodniku električne struje oziroma vzbujati elektromotorne sile. Le če se magnetično polje spreminja, se to dogaja. Inducirana elektromotorna sila je tedaj proporcionalna časovni spremembi ali hitrosti spremembe jakosti magnetičnega polja. Isto se da deducirati iz Biot-Savartovega zakona.

Približno istočasno nam je podal Faraday pojem silnih črt, ki se ustvarjajo s pomočjo medija od točke do točke, s čimer je zapustil analogijo z Newtonovo teorijo o učinku na daljavo. Uvedel je v matematični izraz Coulombovega zakona o elektriki dielektrično konstanto, in o magnetizmu permeabiliteto. A teorija o elektromagnetizmu se mu še ni priključila, ker je mogla obe njegovi količini matematično tudi po svoje uporabljati in razlagati.

S Faradayem pa zapušča teorija o elektromagnetizmu svoje naravno izhodišče, da presegajo špekulacije o bistvu

⁸ Ohme (1787—1854) nemški, Joule (1818—1889) angleški fizik.

⁹ Biot (1774—1862), Savart (1791—1841).

¹⁰ Francoski fizik (1775—1836).

elektromagnetične sile človeško spoznanje, in skuša pronicati v to temino. Optika je to že prej storila.

Če je slika o električnem premikanju v materiji pravilna, kakor moremo to za magnetično polje z znano pomočjo železnih opilkov, za električno s pomočjo tekočin dokazati, mora isto veljati tudi za simbolično snov, ki jo znanost imenuje eter. Tudi v etru se električni in magnetični fluid premika, a ta premik ni vzrok elektromagnetičnega polja, temveč bistvo napetega stanja, ki ga imenujemo polje; verige molekulov etra so silne črte in polnitve na prevodnikih so le končne polnitve teh verig. Prevodniki so takorekoč le luknje v električnem polju in njih električne polnitve le pojmi, izmišljeni, da se z njihovo pomočjo razložijo sile, ki vladajo v elektrotehničnem polju samem. Magnetična indukcija in premična struja povzročata, da se to silno polje razširja le z omejeno hitrostjo. Njih vpliv je sličen vplivu vztrajnosti v mehaniki.

Maxwell¹¹ je leta 1864 Faradayevo naziranje spravil v matematično obliko s svojimi štirimi zakoni, od kojih določa po eden bistveno lastnost električnega oziroma magnetičnega polja, ostala dva pa medsebojno razmerje teh polj. Po njem se vije električno in magnetično polje drugo okoli drugega, teoretično do neskončnosti, praktično do točke, kjer moremo njih učinek še opazovati. Razprostira se to valovanje z določeno hitrostjo, ker povzroča le sprememba enega drugo in obratno, in ta hitrost je ista, kot sem jo že prej navedel, 3×10^{10} cm v sekundi, ista kot hitrost luči. Nadaljnjo važno spojitvev elektromagnetičnega valovanja z undulacijsko teorijo je istotako Maxwell izvršil z dokazom, da je lomilni indeks optike enak kvadratnemu korenu dielektrične konstante. Trdil je na podlagi teh in drugih raziskavanj, da je svetlobno valovanje identično z elektromagnetičnim. Skoraj vse do tedaj znane optične pojave je mogel s pomočjo svojih elektromagnetičnih enačb matematično rešiti.

Maxwellovemu naziranju je pa podal trden temelj šele Henrik Hertz¹² (1888) s tem, da je elektromagnetično valovanje v svojem laboratoriju konkretno proizvajal ter meril dolžino vala in njega hitrost, ki je ista kot svetlobna. Hertzovi vali so

¹¹ Angleški fizik (1831—1879). Na matematičnem polju je daleč nadkriljeval Faradaya.

¹² Nemški fizik (1857—1894).

nam podali brezžičen brzojav. Sijajen primer plodonsnosti teorije. Faraday stopa iz konkretnega sveta v abstraktni svet. Maxwell razvija abstraktno teorijo v matematiko in Hertz stopa na podlagi teh teoretičnih raziskavanj nazaj v konkretni svet.

A nova težava se je pojavila. Pojmi o etru, ki naj bi bil nositelj teh spekulativnih pojavov v praznem prostoru, so postali nezdržljivi s pojmi o elastičnih telesih, ki jih spoznavamo v konkretnem svetu. Nebroj teorij o etru je nastalo, popolnoma zadovoljiva pa ni nobena. Vzlic temu, da je vprav Hertz s svojimi teoretičnimi in eksperimentalnimi raziskavanji pripomogel Maxwellovi teoriji do splošne veljave ter zvaril teorije optike in elektromagnetizma, vendar on sam obupava ob razlagi etra. Pravi doslovno: »Notrajnost vseh teles, vštevši prosti eter, moremo spraviti iz ravnotežja električnim oziroma magnetičnim pótēm. Bistva teh sprememb ne poznamo. Poznamo le pojave, ki jih vznūja njih nastanek.« To naziranje je tedaj še popolnoma abstraktno.

Svoj višek doseže teorija o elektromagnetizmu z Lorentzem (Holandec, 1892). Da so znani katodni žarki v Geißlerjevih ceveh telesnega značaja, da nam kaže tedaj ta naravni pojav elektriko kot snov — to naziranje se smatra na podlagi številnih poskusov za pravilno. Na tem, na prej omenjenih Faradayevih ionih in na Maxwellovi teoriji temelji Lorentzeva elektronska teorija. Ta uči:

Materialni atomi so nositelji pozitivne elektrike, ki je neločljivo ž njimi spojena (kar pa še ne zadostuje za razlago x in kanalnih žarkov). Vrhtega vsebujejo neko število negativnih elektronov, tako da se kažejo na zunaj električno nevtralni. V samilih so elektroni trdno zvezani z atomi. V elektrolitih in plinih ima lahko en atom kak elektron ali več preveč ali premalo. Potem ga nazivljamo »ion« in ta se more premikati ter prenaša pri tem elektriko in materijo. V kovinah se elektroni prosto gibljejo, trčijo pri tem ob materialne atome. Magnetizem nastaja s tem, da v gotovih atomih elektroni krožijo. Elektroni in pozitivne polnitve atomov plavajo v morju etra, kjer veljajo Maxwellove enačbe.

Vsa materija postaja tedaj električen fenomen. Njene različne lastnosti se razlagajo z različno gibčnostjo elektronov napram atomom. Glede neelektričnih sil, ki morajo obstajati,

da ostanejo elektroni skupaj in se ne razblinijo, je teorija še meglena. To je naravno. Kajti če takih slabih, zgolj hipotetičnih točk v teoriji ne bi bilo, bi spadala na vse zadnje v kategorijo človeškega spoznanja, in ves mikrokozem bi nam bil znan. Vse, kar tedaj trdi tozadevna teorija, je zgolj samovoljno. Tako je Abraham samolastno smatral elektron za kroglo, s čimer se implicate neelektrične sile smatrajo za enake električnim. Lorentz sam smatra elektron za rotacijski elipsoid. Seveda je tudi to samolastna domneva, izmišljena v svrhu razlage Michelsonovega poizkusa.

Vse elektromagnetične in optične pojave je namreč Lorentz spravil pod krov svoje teorije, izvzemši navedenega. Michelsonov¹³ eksperiment je že star, iz leta 1881, a fizika ni vedela z njim ničesar početi, ker je direktno nasprotoval vladajoči undulacijski teoriji. Michelson dokazuje z optičnim poizkusom, da se premik naše zemlje v svetovnem prostoru, o katerem fizika meni, da je napolnjen z etrom, tudi v količinah drugega razreda ne da konstatirati. (Količina prvega razreda se imenuje kvocient hitrosti zemlje s hitrostjo luči; količina drugega razreda kvadrat tega kvocienta. Gre tedaj po naših današnjih nazorih za določeno matematično številko.) Da velja isto o količinah prvega razreda, tvori po nešteti poskusih že zdavnaj človeško spoznanje. Fresnel¹⁴ je spravil undulacijsko teorijo s tem konkretnim pojavom v sklad, in Lorentz, ki spaja optiko in elektromagnetizem, svojo elektronsko teorijo. Glede količin drugega razreda si pa Lorentz ni vedel drugače pomagati, kot da si je osvojil Fitz - Geraldovo¹⁵ hipotezo (1892), da se vsa telesa v smeri premika naše zemlje stisnejo v določenem razmerju, ki vsebuje količino drugega razreda ($\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}$; v = hitrost zemlje, c = hitrost luči). Odtod oblika Lorentzevih elektronov kot stisnjenih elipsoidov. Smela, a tudi precej robata je ta trditve. Vsekakor pa po njej Lorentzeva teorija brezizjemno obvladuje vse optične in elektromagnetične pojave. A izgubila je svojega simboličnega nosilca — eter.

Prvotno je Lorentz trdil, da miruje eter absolutno v prostoru, in to mu je zadostovalo v svrhu, da se količine prvega

¹³ Ameriški fizik, Chicago.

¹⁴ Francoz (1788—1827). Spopolnil je undulacijsko teorijo.

¹⁵ Anglež.

razreda ne dajo konstatirati. Ko je pa še Michelsonov eksperiment uvrstil v svojo teorijo, je raztegnil relativitetni princip Newtonove klasične mehanike tudi na svojo teorijo. Ta princip pravi: Vsi mehanični zakoni veljajo neizpremenjeno za vsak sistem, ki se premika ravno in enakomerno po absolutnem prostoru, istotako kakor za sistem, ki bi v prostoru absolutno miroval. Ta princip temelji na človeškem spoznanju, ter tedaj po Lorentzu ne velja le za mehaniko, temveč tudi za optiko in elektromagnetizem. Če pa moreta dva opazovalca, ki se relativno drug proti drugemu enakomerno in ravno premikata, oba trditi, da je eter absolutno pri miru — to vendar nima smisla. Iz te zagate ostane le ena rešitev — e t r a n i, in vse, kar si človeški duh izmišlja kot medsebojno spojitev konkretnih naravnih pojavov, je samovoljno in popolnoma abstraktnega značaja. Vsak poizkus, predstavljati si te spajalne člene, je odveč, a tudi nemogoč. Teorija elektromagnetizma je zgolj plod človeškega duha in sili v naravo nazaj le v konkretnih učinkih na materiji.

Omeniti je še, da sega teorija o elektromagnetizmu tudi v mehaniko. Znano je, kar se v tej panogi imenuje vztrajnost teles. Jasno je, da mora imeti vztrajna masa drugo matematično vrednost, če vsebuje telo, ki se premika v elektromagnetičnem polju, električno ali ne. Nemara je vsa vztrajnost teles elektromagnetičnega izvora.

Da označim še nadalje vodilni pomen, ki ga je imela teorija o elektromagnetizmu v fiziki, naj še omenim, da tvori ona in njen razvoj tudi predpogoj za Einsteinovo relativitetno teorijo. Že Lorentz je dokazal, da je treba v sistemu, ki se ravno in enakomerno premika proti drugemu, uporabljati drug merilni sistem za časovne označbe. Pojem polja je vzel Einstein iz teorije elektromagnetizma. V spekulacije o bistvu Newtonove neposredno na daljavo učinkujoče sile se mu ni bilo treba spuščati, saj mu je razvoj teorije o elektromagnetizmu kazal, da take spekulacije nikamor ne dovedejo — postal je a priori abstrakten, kamor je Lorentz šele po dolgi in trudapolni poti došel. Ali se po tej abstraktni poti znanost preveč ne oddaljuje od konkretnega sveta, tako da pri korakih nazaj v konkretni svet po logičnem zaključku ne ostane preveč abstraktna, smatram še za odprto vprašanje. Opozarjam kot primer na dva, nekam najvažnejša, Einsteinova zaključka: da je

vs a materija istovetna z energijo, da je vesoljni svet neskončen, a obenem omejen — dve definiciji, po katerih si človeški um ne more napraviti nikake predstave ne za mikrokozem ne za makrokozem. Oboje je le abstraktno in konkretne prisposodbe kratkomalo ni. Ali se bo človeški duh s tem zadovoljil? Ne verjamem. Vsi ne morejo biti matematiki in to, kar je nam od narave podano, je narava in ne matematika.

Resumiram: Fizikalna znanost po Newtonovem vzorcu je bila objektivna, bila je pa tudi čim najbolj možno absolutna, ker se je držala konkretne meje.

Te meje so bile za človeškega duha pretesne. Teorija o elektromagnetizmu jih je prva prekoračila — postala je v širši meri objektivna, a to na račun absolutnosti, namreč tiste, ki je podana, če naravni pojav in človeški razum, ki pa more bazirati le na predstavi, vedno in povsod soglašata. Postala pa je plodonosnejša, spajala je druge panoge fizike — a po poti, ki jo hodi, narave sploh ne pozna, in ko stopa v ekstremnih slučajih nazaj v konkretni svet — še tega abstrahira.

Jugoslovanski dijaki na pariški univerzi v srednjem veku

(do 1452).

Dr. Melitta Pivec — Ljubljana.

III.

**Paulus Nicolai (Nicholai, Nycholai) de Sclavonia (Slavonia),
Zagrabiensis dioecesis.²¹**

L. 1418 je postal v dobi prokuratorja Conrada de Hagenoya na seji angleške nacije 11. februarja baccalaureus artistske fakultete pod magistrom Johannesom Weenck in kmalu potem je pod istim prokuratorjem prisegel vse prisege, predpisane za artistsko licenco. Bil je takrat brez štipendija. Pod prokuratorjem Johannesom Johannis (ali Reynerus de Leydis) je prosil Paulus, že licenciat, nacijo za 24 solidi, ostalo bi od lastne burse

²¹ Oblika imena variira pri Paulu kakor pri vseh drugih; pretežno pa se najde Paulus de Sclavonia.

plačal. Začel je predavati pod magistrom Thoma de Lyn. 17. junija je predložil prokurator Johannes Johannis račun, kjer se omenja izdatek 1 franka za magistra Paula.²²

V septembru 1421 se nahaja v listi sentenciarijev, začel je torej čitati sentence, in imel štipendij (23 solidi), 23. septembra 1422 je prosil angleško nacijo za priprošnjo pri rektorju, ki ga je razžalil, čemur so ugodili. Na predvečer sv. Janeza Krstnika 1423 je bila artistska fakulteta zbrana za volitev novega rektorja. Angleška nacija je določila za svojega volilnega pooblaščenca magistra Paula. Izvoljen je bil za rektorja magister Johannes Mutarde od normanske nacije.²³

4. avgusta 1422 ali 1423 je pisala pariška univerza rimskemu cesarju Sigismundu in mu sporočila promocijo Paula Nicolai (magister in artibus et baccalaureus formatus in theologia, presbyter dioecesis zagrabiensis). Ni se ustrašil oddaljenosti, zapustil je domačo zemljo in se vadal v sholastični šoli, da je dosegel omenjene grade. Želi pa še licenco in magisterij teološke fakultete. Da se mu omogoči dostojno življenje, prosi univerza Sigismunda, da da Paulu kakšen beneficij v svoji kraljevini, saj koristi ta mož s svojim znanjem svoji domovini.²⁴

Na seji 6. aprila 1424 je del nacije izvolil za prokuratorja magistra Paula Nicolai, drugi del pa magistra Martina Berech. 10. aprila pa so se zedinili in soglasno izvolili Rogera de Edynburgh.²⁵

Dva danska dijaka Loeft in Olawy sta prosila 4. maja za sprejem v danski kolegij. Imela sta priporočilno pismo plemeniča Andreja Ougard, ščitonosca regenta, vojvode Bedforda, in s prisego in po pričevanju bedela Bemunda potrdila svojo pristojnost na Dansko. Nacija je torej predlagala magistru Paulu, ki je stanoval v danskem kolegiju, naj dovoli njun sprejem in naj bo sam njun predstojnik, čeprav ni Danec. Paulus pa je ponudbo odbil, zapustil pa bi hišo, če onadva dokazeta svojo narodnost. Nacija pa je sklenila sprejem.²⁶

16. decembra se je vršilo zborovanje artistske fakultete za volitev novega rektorja. Večina angleške nacije je izvolila

²² Auct. II, c. 241, 242, 243, 244, 247.

²³ Chart. IV, no. 2182, p. 399; Auct. II, c. 258, 292, 301.

²⁴ Chart. IV, no. 2213, p. 417.

²⁵ Auct. II, c. 310.

²⁶ Auct. II, c. 311/312.

Paula za svojega volilnega pooblaščenca, protestiral pa je Martin Berech radi škandalov, ki jih je Paulus povzročil naciji. Kljub temu je Paulus izvršil svoj mandat in oddal svoj glas za magistra Petra de Credulio. Zahteval je potem od prokuratorja Johannesesa Flicke sejo radi prizadejanih mu žalitev. 19. decembra je zahteval, naj bo magister Martin kaznovan. V svrhu informacij je nacija njuno zadevo odložila. 13. januarja 1425 je Paulus zopet tožil Martina, Martinus pa je zahteval, naj da Paulus naciji zadoščenje za mnogoštevilne žalitve, ki jih je nacija izvedela od verodostojnih prič. Nacija je sklenila soglasno, naj prosi Martinus Paula odpuščenja, kar je storil; potem je sklenila, naj prosi Paulus nacio odpuščenja. Paulus pa je odgovoril, da nacije ni žalil, naj mu dokaže žalitve in izjavil, da se ne bo podvrgel, ampak apeliral proti odločbi nacije. Na drugi prihodnji seji je nacija citirala Paula in hotela, naj dá zadoščenje; zagotovila je, da ga bo milo kaznovala; drugače pa bo zaprosila pomoč fakultete in univerze.²⁷

Zapisnik seje 10. marca je skoro popolnoma uničen, razvidno je le, da je šlo za spor med Paulom de Sclavonia in bivšim prokuratorjem Johannesom Flicke.²⁸

24. maja je sporočil prokurator Johannes Johannis prošnjo Paula, naj imenuje nacija razsodnike. Ker je Paulus Johannesu Flicke in Martinu Berech očital nepravilnosti o dobi njune prokuracije, je nacija sklenila, naj se prokuratorske knjige revidirajo in, če potrebno, korigirajo. Poudarila pa je, da tujci ne smejo vedeti zaupnih zadev nacije, kakor to prepoveduje dobro znani statut o sporih.

Izvršil se je ta sklep na prihodnji seji pod prokuratorjem Rogerom de Edynburgh. Spise obeh bivših prokuratorjev so pregledali, korigirali in prebrali; nacija je bila zadovoljna, Paulus pa ne. Po odhodu strank so torej še enkrat pregledali register, da ne bi imel Paulus prilike jezik brusiti; našli so korigirane spise v redu in izjavili, da so bila korekture potrebna mesta nastala iz malomarnosti pisarjev, ne iz zlobe.

V zgled poznejšim pa, da ne bi nastale lahkomišelnosti obtožbe funkcionarjev nacije, se je potem nacija pečala s pogrški magistra Paula: 1. kršil je nekatere statute, na katere je pro-

²⁷ Auct. II, c. 314, 315/316. V zapisniku zadnje seje je več korektur, brzkone po prošnji Paula z 2. jun. 1425, s katerimi pa ni bil zadovoljen.

²⁸ Auct. II, c. 318.

kuratorju prisegel; 2. odkril je zaupne zadeve nacije tujcem; 3. čeprav dobro pozna statut o sporih, dela po indirektnih potih proti članom nacije; 4. razsodniki Johannes de Arnheim, licenciat teologije, Johannes Johannis, licenciat medicine, in Jacobus de Gonda, blagajnik, ki jih je nacija imenovala, da končajo ta spor v dveh mesecih, tega niso zmogli, ker se je Paulus vedno protivil. Po vsem tem je sklenila nacija, da ga še enkrat pozove, naj se ji pokori, drugače bo proti njemu nastopila kakor proti nekoristnemu, gnilemu članu in iskala pomoč fakultete in vse univerze. Stranke so se poklicale nazaj in prokurator jim je prebral sklep. Martinus Berech in Johannes Flicke sta bila zadovoljna, Paulus pa ne; dodal je, naj mu ne zamertjo, če bo spravil zadevo v razpravo izven nacije.

5. junija je poročal prokurator o nadaljnjih sovražnih aktih Paula. Na večer prejšnje seje je prišel Paulus v družbi dveh lajikov k prokuratorju. Začel je nekaj pripovedovati v francoskem jeziku, česar prokurator ni natančno razumel radi njegovega nepravilnega in barbarskega načina izgovarjave, razumel pa je toliko, da hoče zaupne zadeve zadnje seje pred tujci razkriti, na kar se je takoj odstranil. Tudi 4. junija je prišel po kosilu k njemu in ga prosil za prepis vsega, kar sta M. Berech in J. Flicke o njem zapisala v prokuratorski knjigi, česar mu pa brez dovoljenja nacije ni mogel dati. K današnji seji pa ni prišel, čeprav ga je legalno pozval bedel Bomund.

Na to je nacija po dolgem odlašanju in mnogoštevilnih svarilih nacije ter nepopoljšljivi trdovratnosti Paula po statutu, ki predpisuje izključitev takih članov, magistra Paula kot gnil ud izključila iz nacije, nje družbe in časti, njenih privilegijev in vseh njenih ugodnosti, če se ne spravi še isti dan z njo in jo prosi odpuščanja po njenem bivšem sklepu. Delegirala je tudi svojega prokuratorja na zborovanje univerze, ki se je vršilo istega dne.

Končno je prosil mag. Martinus Berech, naj se mag. Paulus v prokuratorski knjigi ne imenuje de Hungaria, ampak de Sclavonia, ker je tam doma, in nacija je prošnji ugodila. (Martinus Berech je bil najhujši sovražnik Paula. Chartularij tu pripominja, da je to eden najstarejših dokumentov, v katerem se pojavlja rivaliteta med ogrsko in hrvatsko narodnostjo.)

Na zborovanju univerze je Paulus zavrnil vse dosedanje ukrepe nacije; zlobno ji je podtikal krivično postopanje, Berecha in Flickema pa znova dolžil falzifikacije njenih prokuratorskih spisov. Prosil je univerzo za razsodnike. Prokurator pa je prosil, naj pusti univerza naciji svoje zaupne zadeve sami reševati, ali pa naj imenuje dva magistra teologije, ki naj stvar z njo uredita. Rektor Guillelmus de Fossato je razglasil sklep univerze, da se zadeva vrne naciji, ki naj jo z dvema zastopnikoma teološke fakultete rešuje.

Ko je potem nacija razpravljala o rektorskem odloku, je prišel mag. Paulus in se je vedel, kakor da ima pravico in glas posvetovanja. Zato je poklicala nacija univerzitetnega pisarja Michaela Heberti z dvema bedeloma od francoske in angleške nacije in v njih navzočnosti je prokurator Paulu njegovo izključitev v predpisani obliki razglasil. Prosil je tudi nacijo, naj se o tem sestavi listina. Blagajnik pa je pozval prokuratorja, naj citira Paula pred rektorja, da vrne naciji štipendije in vse, kar ji je dolžan za svoje grade po svoji prisegi o uboštvu.

1. julija je poročal prokurator o novih hudodelstvih Paula, ki je poskušal doseči anuliranje vseh sklepov nacije potom listkov, ki jih je dal zastopnikoma univerze, magistru Rolandu Berguel in mag. Johannesu Pulcripatris. Nacija je sklenila, da hoče vzdržati vse svoje sklepe proti komurkoli, in če treba, bo apelirala na apostolsko stolico, da ne bodo njeni statuti prekršeni.²⁰

24. septembra je nacija razpravljala, kako bi se dal Paulus prisiliti k izplačanju njegovih dolgov, zdaj ko je že bogat in dobro preskrbljen. (V rotulu 29. marca 1424 je dobil kanonikat S. Andreae v Kölnu in večjo prebendo vet. eccl. S. Pauli v Münstru, prosil pa je še za kanonikat in eccl. Frising.) Sklenila se je obrniti na teologično fakulteto, naj prisili Paula pod prisego, da zadosti naciji, prej ko mu da licenco.

27. oktobra je poročal prokurator, da se pripravlja Paulus na teologično licenco, pa še ni zadostil naciji. Nacija je sklenila soglasno, da bo porabila vsa sredstva, da prepreči njegovo licenco. Naročila je Johannesu de Harnem in prokuratorju sestavitev liste njegovih pregreškov, ki naj se izroči teologični

²⁰ Auct. II, c. 325—329.

fakulteti. Po Johannesu de Harnem je Paula še enkrat pozvala k spravi.

19. novembra se je nacija posvetovala o načinu, kako pridobiti najprej posamezne nacije in potem celo artistično fakulteto za skupen nastop pri teološki fakulteti proti Paulovi licenci.³⁰

Na seji 29. decembra je nacija naročila prepis sklepa univerze in izreka razsodnikov za teološko fakulteto in delegirala blagajnika, bivšega prokuratorja in Johanna de Arnheim k dekanu teološke fakultete Dominiku Parvi (ali Petit). Paulus pa je zopet javno izjavil, da ne bo miroval, dokler ni nekaj o njem v knjigi nacije zapisanega odstranjeno.

Artistična fakulteta je na zborovanju 16. januarja 1426 razpravljala o sporu Paula in angleške nacije. Delegata univerze Rolandus Berguel in Johannes Pulcripatris sta po preiskavi oddala svoj izrek za nacio in proti Paulu. Ker je tudi univerza na zadnjem zborovanju to sodbo aprobirala, je prosila angleška nacija, naj se ji artistična fakulteta priključi in da svojo pomoč za izpeljavo sodbe. Po ločenem posvetovanju vseh nacij je fakulteta po rektorju Johannesu de Insula izjavila, da se priključi angleški naciji, če se Paulus ponižno ne podvrže. O tem sklepu je dala angleška nacija napraviti listino s pečatom rektorja in podpisi prokuratorjev treh drugih nacij.³¹

9. februarja je sklenila nacija na zborovanju teološke fakultete istega dne predložiti došli dopis Paula, ki bi moral biti prošnja na nacio, pa je žaljiv in kaže, da vztraja v trdovratnosti.

Blagajnik in prokurator sta poročala 11. februarja, da se je Paulovo pismo na zborovanju teološke fakultete prebralo, da pa je bila teološka fakulteta mnenja, da s tem pismom Paulus ni zadostil naciji, ampak jo znova žalil. Radi tega Paula to leto ni pripustila k licenci, temveč mu naložila čakanje dveh let, in če se medtem ne poboljša, potem bo razpravljala o njegovi promociji.

Prokurator Johannes Flicke je 11. marca na seji prebral Paulovo pismo: Ker se naciji zdi, da jo je razžalil, in ker hoče biti njen zvest sin, jo prosi ponižno odpuščenja, ampak tako,

³⁰ Auct. II, c. 333—335.

³¹ Auct. II, c. 336, 337/338.

da to njegovo ponižanje ne bo škodovalo njegovi časti, tudi ne vse to, kar je nacija o njem v svoji knjigi zapisala; priča-kuje, da ga bo nacija kot spokorenega sina priporočila teolo-gični fakulteti. Nacija je izjavila, da bi se zelo veselila vrnitve zgubljenega sina, a ker je vložil apelacije, ni o pismu ničesar sklenila. Želela pa je zelo imeti prepis njegove apelacije.³²

Paulus je citiral angleško nacijo pred sodišče pariškega mestnega prefekta (in Castelleto). Guillelmus de Richel, Petrus de Castillon, Nicolaus de Larbroye, Arnoldus Dariot, Vincent Le Fourlier in še dva magistra so bili zastopniki pri sodišču, ki jih je nacija 29. aprila imenovala.

Medtem ko je Paulus pred sodiščem mestnega prefekta prosil, naj mu kralj vrne članstvo nacije, je še vložil apelacijo na apostolsko stolico. 6. junija je sklenila nacija vprašati pravne izvedence za svet, ali se mora nacija pokoriti odredbam apo-stolske stolice. Poslala je tudi listino svojim zastopnikom v rimski kuriji, naj nastopajo proti Paulu. Blagajnik Johannes Johannis pa je prosil, naj bi smatrala nacija za slučaj, da Paulus napade njega ali drugega člana nacije, zadevo dotičnega za svojo. Nacija je upravičeni prošnji ugodila.

Iz knjige nacije so izpisali nekatere točke, da bi jih imel odvetnik nacije pri sodišču na razpolago. 27. junija jih je nacija odobrila.

Obsegale so sledeče pregreške: 1. javno in tajno je rekel, da angleška nacija ne bi smela imeti glasu na univerzi, ker obstoji le iz treh mladih magistrov; 2. rekel je javno, da rek-torju izročeni sklep ni bil sklep nacije, le delo treh mladih magistrov; 3. ni ubogal nacije, ko ga je prosila za sprejem dveh danskih dijakov v danski kolegij; 4. javno na univerzi in drugod je govoril, da so zapisniki v registru nacije napačni. Razen tega je več še težjih zadev, ki so pa zaupne.

Pol leta je nacija prirejala seje radi Paula in ga pozivljala, naj se ukloni, pa ni hotel; in tako ga je končno izključila 5. junija 1425, dokler ne pride nazaj in pokaže v dejanju po-nižnost, ki jo ima v ustih in na zunaj. Apeliral je na univerzo, a univerza je naciji pritrdila.

Te točke so bile prečitane 18. julija in Castelleto. Paulus

³² Auct. II, c. 339, 340, 341/342.

je prosil za pojasnilo nekaterih točk, kar mu je nacija 20. julija dovolila, potem pa repliciral.

Poročilo o njegovi repliki je nacija poslušala 9. avgusta. Sklenila je novo repliko v informacijo svojega odvetnika. Ker je Paulus med drugim rekel, da nobena nacija in nobena fakulteta nima pravice dajati statutov, samo univerza, in s tem žalil vse nacije in fakultete, je nacija poslala prokuratorja k rektorju, da ga prosi za zborovanje fakultete o tem. Paulus je prokuratorju tudi pokazal svojo apelacijo na rimsko kurijo radi izključitve iz univerze; prokurator je dobil od notarja prepis apelacije in jo prebral naciji.

11. avgusta je nacija izvolila Johannesesa Johannisa (in za namestnika Rogera), da bo prosil artistično fakulteto za priključitev, rektorja za zborovanje in priključitev univerze, in kancelarja Francije, da spravi proces nacije v kraljevski svet, kamor je že spravil proces teološke fakultete. Naročila je prokuratorju, naj napravi o točki, da nimajo ne fakultete ne nacije pravice dajati statutov, poročila za druge nacije in fakultete.³³

17. septembra se je vršila v kraljevskem svetu (kralj je bil takrat Anglež Henrik VI.) razprava o tožbi magistra Paula proti dekanu Dominiku Parvi in magistrom teološke fakultete, ker ga niso pripustili k licenci. Paulus je navedel, da se je vadil v vsem, kar je predpisano za dosego licence: praedicationes, lectiones, collationes, responsa, disputationes. Njegovi kolegi, drugi baccalaurei formati, so prejeli licenco, on pa ne; s tem so mu delali krivico. Trdil je tudi, da je dobil od pariškega mestnega prefekta, kjer se je proces začel, odlok, da je njegova tožba upravičena, da je teološka fakulteta prisiljena sprejeti ga in da mora plačati stroške.

Teološka fakulteta pa je navedla: Gradi teološke fakultete dajo veliko avtoriteto v verskih zadevah. Njeni statuti, potrjeni od apostolske stolice, predpisujejo določen čas in določene študije za dosego licence, kako se mora dijak javiti k izpitu in kako morajo dekan in magistri po svoji vesti odločati o sprejemu. Samo magistri smejo o tem odločati, nihče drugi ne. Tudi pri zadnjem terminu so nekatere kandidate sprejeli, Paulovo prošnjo pa so po svoji vesti odbili, ker nima predpisanega

³³ Auct. II, c. 346, 347—350, 350/351.

študijskega časa. Prekršil je tudi nekatere statute in ni spoštoval svojih profesorjev, temveč jih javno zmerjal in s tem pokazal svoj vihravi značaj. Odbili so ga iz strahu pred slabimi posledicami za vero in cerkev — posebno glede na veliko oddaljenost njegove domovine —, če bi tak človek dosegel grad licence.

Kraljevski svet je odbil Paulovo tožbo.³⁴

21. septembra je angleška nacija povabila svojega odvetnika in Castelleto (m. Nycolaus) na kosilo, da ga tam informira. 19. novembra je želela, naj gre rektor zanj h kancelarju Francije, da pride njen proces iz parlamenta v kraljevski svet (kakor proces teologične fakultete).³⁵

9. januarja 1427 je tožil magister Paulus pred parlamentom pariško univerzo in angleško nacijo. Zastopniki angleške nacije so izjavili, da se ta zadeva ne tiče univerze, le angleške nacije. Vsak član priseže pokorščino prokuratorju, in radi nepokorščine se sme izključiti. Magister Paulus je bil vljudno sprejet v angleško nacijo, čeprav se ne ve pravzaprav, odkod da je. Pravi, da je iz Ogrske, govori se pa, da je iz Sklavonije, kjer so različne sekte. 1423 je hotel na zborovanju univerze uničiti avtoriteto angleške nacije. A čeprav je tako težko grešil, bi ga še vedno milostno sprejeli itd.³⁶

3. februarja je rektorsko sodišče obsodilo Paula, da plača svoj dolg naciji. 25. februarja je na seji prokurator Roger de Edynburgh prebral rektorjevo obsodbo, ki je taksirala Paulov dolg na 15 štipendijev po 12 solidi parisienses, in za predavalnice 3 librae 10 solidi parisienses. Nacija je sklenila vsoto izterjati pred sodiščem pariškega škofa. 10. marca pa je naročila prokuratorju Jakobu de Gonda izterjati plačilo pred sodiščem konservatorja, kamor je bil Paulus citiran.³⁷

7. aprila je nacija izvolila Johannesa Johannisa, da poroča na prihodnjem zborovanju univerze rektorju, kako daleč je nacija v svojem procesu proti Paulu v parlamentu, da ga prosi, naj se proglasi izključitev Paula v pridigah univerze in v posameznih pariških cerkvah, naj se odstrani Paulus iz danskega

³⁴ Chart. IV, no. 2278, p. 455.

³⁵ Auct. II, c. 352, 355.

³⁶ Chart. IV, no. 2292, p. 465.

³⁷ Auct. II, c. 356, 357, 358.

kolegija, ki naj preide v roke nacije, in da se mu zahvali za njegov trud v tej stvari.

V juniju pa je dala nacija Paula zapreti.

15. julija je Paulus apeliral na kraljevsko kurijo proti mestnemu prefektu in angleški naciji, ker so ga dali njegovi nasprotniki na trgu Maubert po sergentu aretirati in zapreti in niso sprejeli njegovega ugovora. 4. avgusta je sodišče odločilo, da se izpusti, če ni zaprt radi drugega vzroka.³⁸

Proces proti Paulu je nacija precej stal. 14. junija je dal blagajnik prokuratorju 6 solidi za ljudi, ki so Paula zaprli. 23. septembra so začasno znižali višino daril pri slovesnosti nacije, radi izdatkov v procesu proti Paulu in majhnega števila članov. Sklenili so zvišati jih zopet šele po končanem procesu.

12. novembra je sklenila nacija obnovitev procesa v parlamentu, kakor je to tudi univerza storila, in 4. maja 1428 je razpravljala, ali bi ne bilo bolje zahtevati izrek sodbe, in sklenila vprašati za svet svoje zastopnike in odvetnike v parlamentu.

16. avgusta je poslušala poročilo magistra Johannesesa de Arnheim, poslanika univerze in nacije pri rimski kuriji v Paulovem procesu, ki je bilo za nacijo ugodno. 11. oktobra je izplačala poslaniku za njegov trud 6 scuta.³⁹

Na seji 20. januarja 1429 so prosili Johannes Johannes in drugi magistri, ki so bili imenovani v dekretu magistra Paula, naj bi nacija smatrala njih zadevo za svojo, če jih Paulus napade, čemur je nacija soglasno ugodila.

Omenjeni dekret se je prebral na seji 27. januarja. Paulus je bil namreč šel osebno v Rim k papeški kuriji in tam dosegel dekret, da bo rehabilitiran v naciji in dobil teološko licenco, in za slučaj, da bi se nacija protivila, komisarje s pooblaščenjem apostolske stolice, da izvršijo vsebino dekreta. Nacija je delegirala Jakoba de Gonda in Rutghera Bloot, da se posvetujeta s pravnimi izvedenci o nadaljnjih korakih. Hotela je delati skupno s teologično fakulteto.

Že julija 1428 je poslala pariška univerza svojega poslanika Johannesesa Potage k rimski kuriji, ki je ostal tam čez december. Paulus pa je prosil papeža za eksempcijo od jurisdikcije pari-

³⁸ Auct. II, c. 363; Chart. IV, p. 465/466.

³⁹ Auct. II, c. 368, 378, 385, 391, 392.

škega škofa in vsakega drugega sodnika razen legata apostolske stolice, in sicer; ker so bivša rektorja Johannes Potage in Petrus Mauricii ter magistri Rolandus Berguel, Johannes Pulcrispatis in Johannes de Fonte njega radi apelacije na apostolsko stolico neupravičeno in brez vzroka v ječo vrgli; ker je Johannes Potage v rimski kuriji javno rekel, da mu je žal, da ni Paulus v ječi ostal do smrti, če se pa vrne v Pariz, ne bo zlahka zopet prišel v Rim; in ker je papež zadevo vrnil v Pariz, kjer bi Paulus brez zaprosene eksempcije ne bil varen. Dobil jo je 18. februarja 1429.⁴⁰

Na seji po 2. juniju je nacija izvolila delegate, da se posvetujejo z zastopniki nacije v parlamentu, kamor je Paulus radi svojega dolga apeliral od rektorskega sodišča, kako bi nacija prišla do svojega denarja. 26. julija je plačala svojemu zastopniku v Paulovem procesu 1 frank, odvetniku pa pol franka.

Na vprašanje bedela teologične fakultete je nacija 7. novembra sklenila, da bo prispevala k stroškom teologične fakultete v Paulovem procesu, ker je tam močno zainteresirana.

13. januarja 1430 je delegirala Martina Berech, ki je edini ta proces dobro poznal, v kurijo parlamenta, da zaprosi obvestila o tem, kar se nacije tiče. 21. januarja je plačala 1 frank za prepis spisov, ki jih je Paulus izročil sodnikom.

Paulus je dal citirati prokuratorja Petra de Gonda in blagajnika, nacija pa je 3. marca poudarila, da je ta proces njen. 11. aprila je obljubila svojim zastopnikom in odvetnikom dobro plačilo, 2. junija jih je potolažila, da ne bodo oškodovani, 28. avgusta 1431 pa je sklenila, ker so se zastopniki in odvetniki pritoževali, da že dolgo za svoje delo niso dobili plače, da jim da blagajnik denar lahko brez predhodnje seje.⁴¹

11. marca 1432 je papež Evgen IV. razglasil, da uživa šest magistrrov, med njimi Paulus Nicolai, ki so bili vpisani v glavnem rotulu l. 1424, vse prerogative, ki jih je dodelil Martin V. vpisanim.

7. aprila je morala nacija zopet plačati zastopnika Radulpha Barnesse. Zahteval je 9 frankov. Sklenili so mu dati 36 solidi in, če treba, še 3 librae.⁴²

⁴⁰ Auct. II, 396/397.

⁴¹ Auct. II, 414, 416, 421, 428, 429, 431, 432, 434, 456.

⁴² Chart. IV, no. 2409, p. 539; Auct. II, c. 465.

Boj se je nepretrgano nadaljeval. 2. marca 1433 je tožil Paula v parlamentu minorit Fr. Jacobus de Touraine. Paulus pa je tožil univerzo, da so ga zaprli in bi ga pustili umreti v ječi, če ne bi Bog pomagal in dobra justica dvora; v času njegovega zapora so prodali njegovo imetje in ga zapili, češ, saj nikoli ne bo ušel; in da rešitev zavlačijo, so napravili pritožbo na veliki kraljevski svet. 5. marca je pariški škof tožil Paula, da, čeprav ekskomuniciran, mašuje vsak dan. Radi tega je bil citiran pred promotorja. Paulus pa, ogorčen radi citacije, je razžalil promotorja s silogizmom: noben žid nima pravice soditi, promotor pa je žid. Za to ga je grajal oficial, Paulus pa se ni zmenil za to. Navedli so tudi, da so mu dali lepo ječo, skupaj z nekim drugim duhovnikom; pozneje so ga pa morali premestiti, ker je samo smrčal in se nista razumela. Jacobus de Touraine je tudi navedel, da je žalil univerzo in nacijo s tem, da je sebe primerjal z Marijo Magdaleno, univerzo pa z druhaljo: *credendum est magis Marie veraci, quam Judeorum turbae fallaci*. 9. aprila je Paulus repliciral. Do zaključka pa ni prišlo.⁴³

7. maja 1439 je artistična fakulteta razpravljala, kako bi bil magister Paulus zopet sprejet od teologične fakultete in tudi od medicinske in juridične fakultete pripuščen kot član univerze, da more doseči teološko licenco. Sklenila je, da je potrebno sklicati zborovanje univerze, ker je izključen iz svoje nacije, artistične fakultete in vse univerze radi znanih hudodelstev, za katere še ni dal zadoščenja.

8. maja je univerza obravnavala, ali bo teologična fakulteta pripustila Paula k licenci proti artistični fakulteti. Vse fakultete so sklenile, da ne bo pripuščen, dokler ne da pred vso univerzo zadoščenja.

Na zborovanju univerze 22. maja je prosil prokurator nemške (angleške) nacije, Jacobus Winthorst, da naj univerza Paula ne sprejme, dokler ne zadosti svoji naciji. Univerza je sklenila, naj se vrši o njegovem sprejemu še novo posvetovanje.

Zborovanje univerze 29. maja je imelo dve točki. Rektor je predlagal: 1. da se magister Paulus sprejme, če se odpove vsem svojim procesom proti naciji, fakulteti in univerzi; in

⁴³ Chart. IV, no. 2426, p. 550; Auct. II, c. 465/466.

2. da se vrši procesija univerze v Notre Dame. Vprašal je najprej dekana teologične fakultete Radulpha de Porta, ki je brez kakršnega predhodnega posvetovanja takoj odgovoril placet. Pravtako je vprašal dekana juridične in medicinske fakultete, ki sta tudi odgovorila placet; in tako je bil brez prošnje magister Paulus nanovo sprejet v univerzo. In takoj se je formirala procesija v Notre Dame, s katero je šel tudi magister Paulus de Sclavonia v svojem plašču kakor drugi baccalaurei formati in theologia.⁴⁴

1. junija 1439 se nahaja Paulus Nicolai v katalogu licenciatov teologične fakultete.⁴⁵

Tako se je poveljno končala 13letna borba Paula Nicolai. Chartularij opozarja na okolnost, da so njegovi procesi napolnili z noticami register angleške nacije in register bedela teologične fakultete — tu ni vse navedeno —, medtem ko v citiranih knjigah ni niti omenjen istočasni važni proces proti Ivani d'Arc, v katerem je igrala pariška univerza važno vlogo.

IV.

Johannes (Stojković) de Ragusio.

Rojen okrog l. 1390 v Dubrovniku iz patricijske rodbine Stojković (Stoico) je postal dominikanec v konventu svojega rodnega mesta in potem šel študirat v Pariz, kjer ga je podpiral dubrovniški škof Joh. Dominici. Iz časa njegovega študija v listinah univerze ni mnogootic. 1420 je postal licenciat teologije. (Katalog licenciatov med 1413 in 1421 pa manjka.) V knjigi bedela teologične fakultete ni imenovan. 18. novembra 1421 ga je povabila angleška nacija kot svojega člana na slavnost nacije; tu ima že naslov magister. 13. maja 1422 pa je prosil Johannes za potrdilno listino svojega grada — magisterija — in za priporočilna pisma, kar mu je univerza dovolila.⁴⁶

Poznejše njegovo življenje pa je dobro znano;⁴⁷ rezumiram radi tega le na kratko.

⁴⁴ Auct. II, c. 507—510.

⁴⁵ Chart. IV, no. 2530, p. 608.

⁴⁶ Auct. II, c. 285, 289.

⁴⁷ Biografski podatki o njem se najdejo v sledečih delih; Michael Buchberger, Kirchliches Handlexikon, II, München 1912, v članku Joh. v. Ragusa; Wetzer u. Welte, Kirchenlexikon f. kath. Theol., 2. izd. 1882—1903,

Po 13. maju 1422 ga je poslala pariška univerza s Filipom Marescalli od francoske nacije v Rim k papežu Martinu V. s pismi, v katerih je univerza papeža pozvala, naj po določilu koncila v Konstanci v petih letih skliče splošni koncil in da pospeši že v Pavijo sklicano sinodo. Johannes je ostal v Rimu do aprila 1423 in šel potem v Pavijo, kjer se je začel 23. aprila koncil in je imel Johannes po nalogu papeža prvi govor. 22. jun. se je preselil koncil v Sieno, kjer je imel Johannes pridigo o potrebi splošnih koncilov, ki je povzročila nezadovoljnost pri papeških legatih. Dvomili so o njegovem značaju kot zastopniku pariške univerze, ki ga pa je dokazal z dokumenti. 3. februarja 1424 je pisal Johannesu Pulcripatris in drugim zastopnikom pariške univerze, da bi hitro prišli na koncil.⁴⁸ Prišli so, a takoj prešli na stran papeža in 26. februarja so legati koncil razpustili in izbrali Bazel za kraj prihodnjega splošnega koncila.

V novembru 1430 je določil Martin V. kardinala Julijana Caesarini za legata in Johannes je postal njegov spremljevalec. Medtem ko je Julijan v Nemčiji pridigoval križarsko vojsko zoper Husite, je poslal Johannesa kot podpredsednika — poleg Johannesa Palomarskega — v Bazel, kjer sta otvorila 23. julija koncil in ga vodila do prihoda legata 9. septembra.

Za koncil v Bazlu, posebno njegov začetek in njegova pogajanja s Husiti, sta najvažnejši deli spisa Johannes de Ragusio: *Initiam et prosecutio Basiliensis Concilii in Tractatus quomodo Bohemi reducti sunt ad unitatem ecclesiae* (priobčena od Palackega, *Monum. concil. gen. s. XV, I, 1857*). *Tractatus* je zbirka aktov in gre od 15. oktobra 1431 do 23. febru-

Freib. i. B., ne pod imenom, ampak v člankih: Basel, Concil I, c. 2088 ff.; Florenz, Concil IV, c. 1371 ff.; Siena, Synode XI, c. 291; Auctarium II, c. 290; Ottokar Lorenz, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, 3. izd., I, Berlin 1886, p. 332/333; C. J. v. Hefele, *Conciliengeschichte VII*, Freibg. i. B. 1874, na več krajih o priliki reformskih sinod v Paviji, Sieni, Bazlu in Firenzi; Budinszinsky, v že citir. delu; Simeone Gliubich, *Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna 1856, p. 290—292. Podatki teh se opirajo na avtorje (ki jih nisem mogla dobiti): Fabricius, *Bibl. lat. Mediae et Inf. Aetatis*; Palacky, *Mon. conc. gen. s. XV, I*; Quitif-Echard, *Scriptores Ord. Praedicatorum*, I; Touron, *Hom. ill. Domin. III in R. Beer, Eine Handschriftenschenkung aus d. J. 1443* (Joh. de R. os Bibliothek, 1896.

⁴⁸ Auct. II, c. 305.

arja 1433. Initium ima značaj dnevnika in pripoveduje cerkvenozgodovinske dogodke od 1417 do 1431. Verjetno je, da so ga potem pogajanja s Čehi tako absorbirala, da ni mogel več zasledovati celotnega poteka.

V pogajanjih s Husiti je imel Johannes eno glavnih vlog. 16., 17. in 19. januarja 1433 je govoril J. Rokicana o obhajilu v obeh podobah. 31. januarja, 3. do 9. in 11. februarja mu je odgovoril od koncila za to točko določeni Johannes, čigar govor je povzročil pritožbe Rokicana. Pet dni (od 2. do 10. marca) je repliciral Rokicana, 2., 3. in 4. aprila zopet Johannes, a želel konec debate. Disputacije so se potem — tudi v drugih točkah — opustile in kmalu so Husiti odpotovali.

24. januarja 1435 je poslal Bazelski koncil — znova — delegate v Carigrad z vabilom za unijo, med njimi Johannes. Delegati so prišli 23. septembra 1435 v Carigrad, Grki pa niso hoteli v Bazel, temveč so želeli mesto ob morju za kraj unijske sinode. Johannes je ostal v Carigradu in moral plačati z denarjem Bazelskega koncila delegacijo, ki so jo poslali Grki Latincem. 17. novembra 1436 je poslal Bazelskemu koncilu poročilo o nagnjenju k uniji in o žalostnih razmerah v orientu.

Medtem se je Bazelski koncil razcepil, papež — Evgen IV. — je stopil na stran manjšine, poslal njene zastopnike v Carigrad in preložil 18. septembra 1437 koncil v Ferraro. Bazelskemu koncilu je izpodletelo pridobiti Grke zase. Pustil je Johannes devet mesecev (konec l. 1436 in polovico l. 1437) brez vsakršne inštrukcije; Grki so ga začeli zasmehovati tudi radi njegove varčnosti. Ker je slišal, da sta papež in Bazelski koncil izbrala Firenco, je deloval v tej smeri. Ko so prišli v septembru 1437 delegati manjšine, jih je podpiral; šele ko so prišli v oktobru delegati večine, se jim je zopet pridružil. Carigrajski patrijarh in cesar sta pa bila za papeža, in delegati večine so v par dneh brez uspeha odpotovali, ž njimi tudi Johannes.

3. januarja 1438 se je otvoril koncil v Firenci. V Bazlu, ki je postal shizmatičen, so v januarju Johannes in njegovi tovariši poročali o ponesrečeni misiji v Carigradu.

Bazelskemu koncilu je ostal Johannes bržkone do konca zvest. Protipapež Feliks V. ga je imenoval za škofa v Argosu in 12. oktobra 1440 za kardinala di S. Sisto. 1442 je spremil Feliksa v Lausanne. Isto leto je umrl v Bazlu in zapustil tamšnjemu dominikanskemu konventu svojo biblioteko, posebno

dragocene grške kodekse, ki si jih je pridobil na svojih potovanjih v Carigrad. Iz liste njegovih del sta posebno važni poleg že citiranih *Litterae quattuor in Relatio de legatione Constantinopolitana ad patres Concilii* (Romae 1668).⁴⁹

* * *

Tukaj so večinoma zbrani le podatki iz časa študija omenjenih osebnosti. Znabití hranijo domači arhivi gradivo, ki bi pojasnilo njih življenje pred študijsko dobo in po njej.

Dodatno h Georgiusu, ki ga Buđinski citira, pa moram omeniti razpravo, ki je pred kratkim izšla: Stjepan Zimmermann, Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salviatis) kao filozof humanizma.⁵⁰ Razprava riše njegovo bivanje v Rimu, v Urbinu in posebno v Firenci, kjer je v hiši Lorenza de Medici bil član kroga humanističnih učenjakov; orisane so tudi filozofične struje, ki so nanj delovale. Spis analizira dvoje njegovih del: *dialectico* (*Artis dialecticae praecepta vetera an nova miro artificio conscripta a Georgio Benigno Archiep. Nazareno...*), ki je izšla 1480 in 1489 v Firenci, ter 1520 v Rimu; in njegovo delo o angelih (*De natura coelestium spirituum quos angelos vocamus*), spisano v Dubrovniku (kjer je prebival 1497—1500; ker se je bil izpostavil za Gir. Savonarolo) in izšlo 1499 v Firenci s podporo dubrovniškega senata. Po analizi teh del pride Zimmermann do zaključka, da je postal Dragišić, čeprav je živel v središču humanizma, zastopnik peripatetično-sholastične filozofije in zavzemal posredovalno stališče med skotizmom in tomizmom.

⁴⁹ Nekateri avtorji mislijo, da je Johannes identičen z dominikanskim provincialom Lombardije Johannesom de Ragusio ali de Montenegro, ki je na unijski sinodi v Firenci disputiral z Markom Eugenikus v marcu 1439 o izhodu sv. Duha in govoril v juniju o papeškem primatu; tako Gliubich in Wetzer. Hefele pa (l. c. p. 681) pripomni, da je ostal Joh. de Ragusio do konca na strani Bazelskega koncila, medtem ko je stal Joh. de Montenegro na strani papeža Eugena IV. Njemu sledi Buchberger.

⁵⁰ Rad jugoslov. akademije znanosti i umjetnosti knj. 227, Zagreb 1923, p. 59—79.

Francosko šolstvo.

Lovro Sušnik — Ljubljana.

(Konec.)

Visoke šole.

Visokih šol za najvišjo stopnjo pouka (Enseignement supérieur) je na Francoskem lepo število. Starodavno tradicijo **univerze** je bila prekinila francoska revolucija, ki jo je razdelila na posamezne samostojne višje šole (Écoles supérieures, Corps de Facultés), in to stanje je po Napoleonovi sankciji trajalo skoraj do konca 19. stoletja. Še sedaj, ko se je pod vplivom nemških univerz ozir. v zvezi s splošno reformo pouka, ki je bila posledica francoskega poraza l. 1870/71, leta 1896 zopet vzpostavila zveza fakultet v celotna vseučilišča, obstojajo ponekod le posamezne fakultete, tako da popolnih univerz ni niti toliko kot šolskih akademij. Vseučilišča ali fakultete so v Parizu, Lyonu, Bordeauxu, Toulousei, Montpellierju, Rennesu, Nancyju, Lilleu, Aix in Marseillu, Poitiersu, Dijonu, Caenu, Grenobleu, Besançonu, Clermond-Ferrandu, Alžiru in v Strasbourgu.

Oglejmo si za zgled **p a r i š k o**, ki je po starosti, velikosti, veljavi najvažnejša. Ta matica francoskih visokih šol ima sedaj pet fakultet: filozofsko-filološko-historično (Faculté des Lettres: filozofija, stari jeziki in literature, moderni jeziki in literature, zemljepis in zgodovina), matematično-prirodoslovno (F. des Sciences: matematika, fizika, kemija, prirodoslovje) — nahajate se v staroslavni Sorbonnei, ki je sicer že parkrat prezidana, a jo je ustanovil pred več kot 600 leti Robert de Sorbon, kaplan Ludovika Svetega; razdelitev sama datira iz dobe Napoleonovega cesarstva l. 1808. — pravno (F. de Droit), medicinsko (F. de Médecine) in farmacevtsko (F. ali École supérieure de Pharmacie), ki so nameščene drugod. — **T e o l o š k e** fakultete na Francoskem ne spadajo več k vseučilišču: najprej so izločili katoliške, češ da so nepotrebne, ker ne igrajo nobene vloge pri odgoji katoliške duhovščine, za to da eksistirajo posebna semenišča, dočim protestantska fakulteta, ki je lahko še ostala, služi neposredno odgoji klera; kot nadomestek so oživotvorili l. 1886 posebno sekcijo za splošno veroznanstvo pri »École pratique des Hautes-Études«. A od l. 1904 tudi protestantska fakulteta ne šteje več k vseučilišču (Faculté libre de Théologie protestante). Zato pa se je pridružila kot nov člen k univerzi prej čisto samostalna »École normale supérieure« (o obeh pozneje).

Vsaka fakulteta ima dekana (Doyen) za dobo treh let in fakultetni svet (Conseil de la Faculté), na čelu vseučilišča pa stoji senat, imenovan »Conseil de l'Université«, ki ga tvorijo dekani oziroma ravnatelji vseh delov vseučilišča ter po dva zastopnika, ki ju izvolijo njih profesorji izmed sebe. Predseduje mu pa od predsednika republike na predlog prosvetnega ministra imenovani rektor, ki na-

čeluje obenem celemu šolstvu dotične pokrajinske akademije in se zato tudi imenuje »Recteur de l'Académie«; on skrbi za enotnost državne prosvete na sicer avtonomni univerzi.

Redne profesorje (professeurs titulaires), ki so neodstavljeni, imenuje predsednik republike na podlagi list, ki jih predložita fakultetni svet in pa stalna sekcija višjega prosvetnega sveta, ostale pa minister prosvete odnosno rektor na predlog senata; to se ravna po tem, kdo dotično mesto vzdržuje.

Predavanja vseučiliških profesorjev so deloma širšega značaja, splošno dostopna in brezplačna (cours publics), deloma namenjena obravnavanju težjih specialnih vprašanj in prirejena samo za dijake (cours fermés). Razen tega vodijo profesorji tudi nekake seminarske vaje (conférences) — večkrat v posebnih lokalih (salles de collection) — za tiste, ki se intenzivneje pripravljajo za izpite. Isto velja za izredne profesorje, docente in lektorje (professeurs adjoints chargés de cours, maitres de conférences, agrégés, chargés d'un cours libre, lecteurs).

Učnin in pomožnih moči je imela pariška univerza l. 1913 kakih 700; od teh je bilo polovica predavateljev.

Prvi akademski izpit je »baccalauréat«, ki omogoča visokošolski študij. Sledeči izpiti pa so na različnih fakultetah različni. Druga akademska čast je »licence« (dovolilo). Juristi lahko postanejo licenciati (licenciés) po tretjem letu, nakar so jim odprte službe odvetnikov (avocats), zastopnikov (avoués), notarjev (notaires), sodnikov (magistrats, juges) itd. Filozof, ki študira »Lettres«, dobi licenco od 14. novembra 1920 dalje po dveh letih — prej jo je lahko dobil po enem letu —, nakar sme poučevati na srednji šoli kot nastavnik, pomožni učitelj (chargé de cours); rabi jo tudi, da more delati kasneje po tretjem letu poseben državni izpit, takozvano »agrégation« (de l'enseignement secondaire, sprejem, potrditev), ki je potrebna za značaj pravega profesorja: »professeur agrégé« (des lettres, d'allemand itd.). Ta izpit pa je dokaj težak, ker je navezan na »concours« ali tekmovanje kandidatov in je pripuščenih vsako leto le toliko najboljših natečajnikov, kolikor je prostih mest. A tudi neglede na ta posebni način konkurence je profesorska agregacija v marsičem drugačna kot naš profesorski izpit, predvsem bolj specialnega in praktičnega značaja. Najlepše se to vidi n. pr. pri živih jezikih, kjer ni potrebna kombinacija dveh predmetov, temveč se skušnja poleg primernega poznanja materinščine in klasičnih jezikov, ki se zahteva od vseh kandidatov, omeji le na en jezik. Pač pa poučuje francoščino, latinščino in grščino po navadi isti profesor. Seveda mora biti znanje temu primerno temeljito in globoko; gledajo zlasti na popolno praktično obvladovanje dotičnega jezika, pa tudi na poznavanje duševnega življenja in splošnega kulturnega ozadja (zgodovine, filozofije, ekonomskega položaja, umetnosti itd.) dotičnega naroda. Historičnemu razvoju jezika, dialektom, metriki se posveča manj pozornosti, ker to ni neobhodno potrebno za neposredno dosego glavnega cilja: kar moč velike praktične izvežbanosti v govoru. Široka

znanstvenost, ki vpoštevava vse mogoče stranske discipline, ne pride torej tako do veljave kot pri nas.

Skušnja sama je pismena in ustmena. Klavzurne naloge so štiri in sicer po ena sedemurna iz francoske in tujejezične literarne zgodovine oziroma prosvete ter dva štiriurna prevoda iz in na dotični jezik. Pri ustmenem izpitu dobi kandidat pet ur časa (v klavzuri s knjigami) za pripravo dveh predavanj, in sicer enega v francoskem in drugega v tujem jeziku. Dalje mora po enourni pripravi interpretirati v tričetrt ure dva teksta iz dotičnega jezika (v vezani in nevezani besedi); slednjič mora brez priprave in pripomočkov v pol ure ustno predstaviti poljuben tekst v tuji jezik.

Ker pa je popolnoma striktno znanje vseh posameznosti pri obširnosti modernojezikovnega študija vrlo težka stvar, se razglasi vsako leto vnaprej drug program, ki pove, katere slovstvene dobe in kateri posebni vidiki pridejo prihodno leto pri izpitu na vrsto. Ker mora vsled natečaja skoro vsakdo izpit ponavljati, je ta omejenost le navidezna. Jasno je, da mora kandidat, ki je slednjič zadostil visokim zahtevam takšnega prereševanja, suvereno obvladati svoj predmet in ima tudi v poznejšem življenju lepo in prijetno stališče: poleg tega znaša učna obveznost le 14 do 15 ur (cf. Heinrich Schneegans, *Das Examen der »Agrégation d'allemand« in Frankreich v Studium und Unterricht der romanischen Philologie, Heidelberg 1912, str. 119 ss.*)

Na pravni, medicinski in farmacevtski fakulteti je agregacija kot zmaga v posebnem natečaju predpogoj za akademsko karijero. Vse učne osebe, ki predavajo, sprašujejo, vodijo vaje, morajo biti tu »agrégés«.

Sicer je najvišja akademska stopnja »doctorat« (docteur ès lettres, ès sciences, en droit, en médecine, en théologie itd.). Na obeh filozofskih fakultetah se zahteva za akademske učitelje le državni doktorat, ki je tu prav posebne cene, ker morajo kandidati pred komisijo zagovarjati znanstvene izsledke svojih predloženih razprav (thèses). A da predloži komité prosvetnega ministrstva, sestavljen iz univerzitetnih profesorjev, koga za docenta, se je moral pri tem doktoratu prav posebno odlikovati. In še potem mora delovati najprej vrsto let na kaki visoki šoli v provinci.

»Habilitation« v našem pomenu besede torej Francozi nimajo; »habilitation« je le pravniški izraz (podelitev pravne sposobnosti), namesto tega se rabi »(thèse d')agrégation«.

Poleg teh državnih akademskih časti (Diplômes d'État), ki se podeljujejo v imenu francoskega ministra prosvete in so namenjene francoskim državljanom, delé francoske univerze takim slušateljem, zlasti tujcem, ki ne reflektirajo na državno službo v Franciji, zgolj akademske stopnje (Diplômes d'Université). Tozadevni izpiti so navadno manj strogi, predvsem niso navezani na toliko predpogojev (specialno francoskih predizpitov); najbolj potrebna je bila ta institucija na filološki fakulteti za tuje učitelje francoskega jezika. Taki izpiti oziroma izpričevala so: 1. po enem letu študija »Certificat d'Études françaises«, splošne in lažje vrste; 2. po dveh letih »Di-

plôme d'Études universitaires« s samostojno nalogo in obravnavo pred komisijo; 3. »Doctorat d'Université«, brez nujne predhodne »licence« in s krajšo »thèse«; ta doktorat pa ne usposablja za francosko akademsko karijero. Tudi takozvani »Diplôme d'Études supérieures« je dostopen tujerodcem. — I na drugih fakultetah je radi velikega obiska inozemskih dijakov, ki ne rabijo francoskih državnih izpričeval, prodrli sličen način univerzitetnih diplomov za tuje akademike. —

* * *

Odkar je Napoleonova uredba z dne 17. marca 1808 ustvarila iz ene filozofske fakultete dve, in še posebej takozvano »École normale supérieure«, je **pariška** Faculté des Lettres dolgo časa le životarila. Glavna »raison d'être« ji je bilo izpraševanje in podeljevanje akademskih dostojanstev. Peščica profesorjev (sprva 6, od leta 1830 dalje 12) je imela le po dve predavanji na teden, glavni pouk je prešel na »École normale supérieure«, razen njenih gojencev fakulteta skoraj ni imela slušateljev, dokler ni prišlo z l. 1880 še kakih 50 drž. štipendistov. Šele velike reforme tretje republike, ki so se završile l. 1895 z reorganizacijo univerz (immatriculacija, inskripcija itd.), so ji vlile novega življenja in prinesle mogočen razmah. L. 1918 je imela nad 30 stolic (chaires magistrales) in skoraj 80 učnih moči; slušateljev je bilo nad 3000, med njimi tretjina tujcev. Poleg velike knjižnice (Bibliothèque de la Sorbonne) za obe filozofski fakulteti, ki je za »Bibliothèque nationale« najvažnejša francoska knjižnica in ima nad 800.000 knjig, je opremljena z manjšimi seminarskimi knjižnicami in drugimi študijskimi pripomočki. Omembe vredna je fonografska zbirka »Archives de la parole« (Institut de Phonétique); med številnimi ostalimi instituti nas posebej zanima »Institut de Pédagogie«.

Fakulteta daje iz vseh štirih skupin (filozofije, zgodovine in zemljepisa, klasične filologije in moderne filologije) takozvane »Certificats d'Études supérieures« in »Diplômes d'Études supérieures de Lettres«. Prvi so potrdila o štirih semestralnih izpitih, ki so potrebni za dosego licenciata in obsegajo vsakokratne pismene in ustne skušnje zaporedoma iz glavnih disciplin dotične skupine. Za žive jezike so potrebni sledeči štirje »certificats«: a) iz enega klasičnega jezika in iz francoščine; b) iz slovstva tujega živega jezika; c) iz slovnice istega jezika; d) iz splošne kulture dotičnega naroda in nekaj znanja drugega modernega jezika. Sicer pa mora vsak kandidat za licenco dokazati, da pozna en moderni jezik. Drugi se dobé brez kakih predizpitov, inskripcij itd. na podlagi pismene razprave o predmetu, ki si ga izbere kandidat in ki ga odobri fakulteta, dalje ustnega izpita o snovi te razprave, diskusije o vprašanjih, ki jih fakulteta označi kandidatu tri mesece prej, razlage tekstov in podobnega.

Faculté des Sciences je štela kljub neugodnim razmeram tekom 19. stoletja več odličnih profesorjev; število profesorskih stolic je naraslo od 8 na 36 poleg kakih 120 drugih učnih moči. Slušateljev je bilo l. 1918 okoli 2000, med njimi več kot četrtnina tujcev.

Imela je skupaj 46 laboratorijev, tako tri za pomorsko biologijo; njena ustanova je »Observatoire astronomique« v Nicei, letalski zavod »Institut expérimental d'Aérotechnique« in kemični »Institut technique de Chimie appliquée« za ing. chem., ki podaja tudi splošni eksperimentalni pouk za industrijo. Za abituriente-nerealiste obstoja poseben tečaj, ki daje pripravo iz splošne matematike (Certificat de Mathématiques générales), istotako obligaten enoletni kurz za bodoče medicine (Certificat des Sciences physiques, chimiques et naturelles). Dalje podeljuje sedaj 24 raznih izpričeval na podlagi enoletnega študija posameznih predmetov (Certificats d'Études supérieures); s temi se doseže akademska stopnja »licence«, ki je bila prej trojne vrste: iz matematičnih, fizikalnih, prirodnoslovnih ved. O agregaciji in doktoratu smo govorili že zgoraj; tudi »Diplômes d'Études supérieures de Sciences«, ki so navezani le na immatrikulacijo, na pismeno in ustno razpravo izbranih vprašanj, so trojni. Kemični institut, na katerem traja študij tri leta, daje absolventom »Diplômes d'Ingénieur-chimiste«.

Večkrat se čuje mnenje, da bi bilo treba ločiti na filozofski fakulteti široki znanstveni študij od praktičnega, specialnega, ker da prvi ni v pravem razmerju s potrebami bodočega profesorja. Kakor da so imeli že ustanovitelji francoske »École Normale supérieure« isto misel! Ko je stopila pod Napoleonom I. 1808 v življenje, je bila najprej nekak penzionat za bodoče profesorje z dvema oddelkoma — odgovarjaje obema fakultetama. Gojenci — 300 po številu —, ki so bili sprejeti na podlagi strogega natečaja, so posečali predavanja na obeh filozofskih fakultetah, a kmalu so postale glavno praktične vaje na domačem zavodu, ki so se hitro udomačile. Kasneje so se jim pridružila doma lastna predavanja, tako da je jela prekašati filozofski fakulteti in se je popolnoma emancipirala od univerze. Ko je bila slednja zopet prenovljena ter dobila prejšnji sloves in mnogo slušateljev, je postalo jasno, da spadata dva enakovredna zavoda skupaj, in zato je bila »École normale supérieure« l. 1903 oziroma 1904 zopet priklopljena k pariški univerzi, a je ohranila v gotovih ozirih svojo avtonomijo. Tako je še danes ta šola ena najbolj priznanih, nekaka pedagoška visoka šola, ki sprejema redno le elitne gojence francoske narodnosti, dočim se na drugih tate tujih slušateljev. Dijaki imajo tu prosto oskrbo in pouk, a se morajo zavezati, da bodo 10 let poučevali na kakem javnem zavodu ali pa povrnili stroške. Vendar ima zavod sedaj tudi že eksterniste in nekaj tujih podanikov, nadzorstvo je manj strogo ter k praktičnim vežbam iz posameznih predmetnih skupin in iz pedagogike in v bogato knjižnico imajo pristop tudi slušatelji univerze, ki se pripravljajo za agregacijo, kar je še vedno glavni namen tega originalnega zavoda. —

Ženske-profesorice imajo svojo »normalko« v Sèvresu: École normale secondaire de Sèvres; tudi zgledni vzgojevališči za profesorje in voditelje preparandij v St. Cloudu in Fontenay-aux-Roses smo že omenili drugod. Navedemo naj še šoli za profesorje oziroma učitelje risanja in telovadbe: École normale d'En-

seignement du Dessin v Parizu in vojaška École normale de Gymnastique et d'Escrime v Joinville-le-Pont. Šole za višji glasbeni pouk bomo naštele kasneje.

Pravna fakulteta se je tekom zadnjih 100 let razvila od 5 stolic z 9 učnimi močmi l. 1806 na 46 predmetov in 44 profesorjev pred svetovno vojno. Slušatelj je imela 1913 7822, od teh 1093 tujcev. Ustroj je sličen kot drugod: predavanja se dele na pet glavnih skupin: juridične, politične, ekonomske, historične in pomožne vede. V modernem času se gojé zlasti tudi specialno zgodovinski in primerjalni vidiki. Poleg predavanj se vrše tudi številne praktične vaje. Ogromno število slušateljev je pri pomembnosti prava za vse panoge življenja razumljivo; poleg izključnih juristov ga rabijo javni delavci, upravniki, državniki, podjetniki itd. Za doseg juristične »licence«, prve akademske stopnje na tej fakulteti, se zahteva triletni študij iz vseh glavnih predmetov. Poleg tega eksistirajo še specialni izpiti: državni »Certificat de Capacité« po dveletnem študiju ter univerzitetna »Certificat de Science pénale« (kazenski) in »Certificat d'Études administratives et financières« (upravni in finančni), tudi v manjšem obsegu. Državni doktorat je dvojen: prvi (Sciences juridiques) je za advokate, zastopnike, sodnike, notarje itd., drugi (Sciences politiques et économiques) za ostale juristične poklice; vsak obstoji iz dveh izpitov. Univerzitetni doktorat je namenjen tujim državljanom. —

Medicinska fakulteta ima za seboj dolg razvoj od skromnih začetkov do moderne vsestranosti. L. 1808 je štela že 12 rednih in 12 izrednih profesorjev, l. 1818 pa 20 stolic z 41 rednimi profesorji in nekako istim številom drugih učnih moči. Vseh medicincev je bilo pred vojsko malone 4000, med njimi kaka osminka tujcev. Fakulteta je opremljena z vsemi modernimi prostori in pripomočki, laboratoriji itd. ter ima 4 klinike za splošno medicino, 4 za splošno kirurgijo, 1 terapevtično in 12 specialnih klinik ter več institutov. Poleg tega sodelujejo pri izobrazbi zdravniškega naraščaja bolnišnice s sprejemanjem eksternih in internih poskusnih kandidatov. Pouk na fakulteti se vrši na isti podlagi kot povsod, a glavna važnost se polaga na praktično stran. Ko napravi slušatelj obližatni pripravljalni enoletni tečaj na prirodoslovni fakulteti, prestopi k pravemu medicinskemu študiju, ki traja pet let; vsako leto je izpit iz gotovih predmetov. Dopoldne mora biti dijak navzoč v bolnišnici, popoldne pri praktičnih vajah, od 4. do 7. ure so neobvezna teoretična predavanja.

Poleg državnega in vseučilišnega doktorata daje fakulteta še dva državna: Diplôme de chirurgien-dentiste (zobozdravniški) in Diplôme de sage-femme (babiški) ter dva univerzitetna diploma: Diplôme de Médecin colonial (za naselbine) in Diplôme de Médecin-légiste (sodni). —

Farmacevtska visoka šola je stara komaj 120 let in ima danes isto organizacijo kot druge fakultete. Spočetka je imela le 4 redne in 4 izredne profesorje, l. 1918 pa 13 stolic, 15 učnih moči in 42 pomožnih sil. Pouk je predvsem praktičen s potrebno teoret-

sko podlago; šola ima vse za to potrebne pripomočke in laboratorije v obilni meri. Pokazati ima pa tudi več znanstvenih uspehov — odkritij svojih profesorjev. Število slušateljev je nihalo zadnja leta pred vojno med 600 in 700, med njimi 20 do 25 tujcev. Vstop je mogoč samo po enoletni pripravi v lekarniškem laboratoriju in po posebnem tozadevnem izpitu in je Nefrancozom zelo otežkočen. Študij je teoretičen in praktičen in traja štiri leta; vsako leto je izpit čez dotično snov. S četrtilim letom se slušatelj lahko javi k trem zaključnim izpitom, nakar dobi v slučaju uspeha lekarniški diplom (*Diplôme de Pharmacien*) za Francijo. Tujci morejo dobiti le univerzitetški diplom. Fakulteta podeljuje tudi naslov »*Pharmacien supérieur*«, ki odgovarja doktoratu na »*Fac. des Sciences*« in je predpogoj za učno mesto na farmacevtski fakulteti. Za ostale in tujce obstoji vseučilišni doktorat iz farmacije. —

Ni treba še le omenjati, da imajo vse visoke šole bolj ali manj bogata učna sredstva na razpolago, da izdajajo redne ali izredne publikacije, da zlasti v zadnjem času usmerjajo svoj pogled čedaljebolj tudi na praktične potrebe. Sploh je v Parizu duševnim delavcem na razpolago 248 knjižnic z okoli 10 milijoni knjig, ne všteti rokopisov, periodičnih listov itd.; sama »*Bibliothèque Nationale*« ima 3 milijone zvezkov brez ostalega gradiva.

Po vojni je obrat počasi zopet dosegel in celo presegel prejšnjo intenzivnost in višino. Število slušateljev zopet narašča, vsako leto ustanavljajo nove stolice, klinike, laboratorije itd. — V zvezi s splošno reformo pouka namerava prosvetni minister nekoliko preurediti tudi univerze. Tri manjše misli spremeniti v »*Instituts d'Études supérieures*« in jih nasloniti na sosedne. Osem bi bilo pokrajinskih, alžirska bi ostala neizpremenjena in pet bi jih bilo treba izpopolniti v velike narodne univerze. Tako bi se število fakultet povprečno malce znižalo: 14 za »*Lettres*« oziroma »*Sciences*«, 12 za jus, 11 + 4 za medicino, 1 za farmacijo (ostale tri bi se zvezale z medicinskimi kot posebni instituti). Tudi ostale visoke šole v Parizu želi minister v zvezi s »*Comité consultatif*« in »*Inspection générale de l'Enseignement supérieur*« bolje koordinirati z univerzo, da se izogne nepotrebni dvojnosti, da se lažje štedi in enotneje deluje. Drugače pa hoče izvesti večjo decentralizacijo šol v notranjem poslovanju in ukrepah manjše važnosti. —

Ko je l. 1873 prodrla svoboda vseučilišč, je nastalo nekaj katoliških univerz s pomočjo prostovoljnih prispevkov (Angers, Lille, Lyon, Nantes, Pariz, Toulouse, od l. 1881 juridična fakulteta v Marseilleu); popolna je bila le v Lilleu, dočim je obstojala v Parizu prvotno le jezikoslovna in pravna fakulteta in posebna »*École normale supérieure*« z imenom »*École des Carmes*«. Štiri leta pozneje jim je bil odvzet naziv »*Universités*« in pravica podeljevati akademske časti. Od tedaj se imenujejo »*Instituts catholiques*« odnosno »*Facultés catholiques*«, a imajo vseeno lepe uspehe. Pariški »*Institut catholique*« ima sedaj tri kanonične, pravno, jezikovno fakulteto in visoki šoli za realne ter za ekonomske in trgov-

ske vede. Katoliški duhovniki — bodoči cerkveni dostojanstveniki — dobé najvišjo izobrazbo v »Grand Séminaire de Saint-Sulpice« v Parizu, ki uživa mednarodno sloves, dasi mu je neprijazna politika vlade v tem oziru precej škodovala; sicer pa ima vsaka škofija svoje semenišče (séminaire). —

* * *

Poleg vseučilišč je na Francoskem, predvsem v Parizu, cela vrsta **drugih visokih šol** (Grandes Écoles); z uradnimi tekmujejo na več poljih uspešno privatne.

Edina svoje vrste je Collège de France, ki datira že iz dobe renesanse, ko je kralj Franc I. ustanovil po prizadevanju učenega Guillaumea Budéja takozvani »Collège Royal« kot protiutež proti uradni univerzi. Dve stvari ste posebno značilni za to odlično učilišče, ki je popolnoma samosvoje, neodvisno in posvečeno izključno napredku znanosti. Nad 40 znamenitih znanstvenikov, ki ne morejo biti poklicni profesorji, a so se posebno odlikovali z originalnimi izumi ali odkritji in so mojstri v svoji stroki, predava o raznih disciplinah brez vnaprej določenega programa; merodajen je edino napredek znanosti in če se pokaže potreba, se lahko stara stolica zamenja s kako novo. Ta predavanja so brezplačna in vsakomur pristopna. Ker je prvi in glavni namen lastno raziskavanje, ni na zavedu nikakršnih izpitov ali diplomov; zato je dijakov-kruhorbovcev na njem le malo.

Predavanja se vrše v treh skupinah: 1. matematične, fizikalne in prirodoslovne vede; 2. filozofske in sociološke vede; 3. filološke in arheološke vede. Razna dopolnilna predavanja, n. pr. o orientalistiki, o ameriških starožitnostih, o socialnem zavarovanju itd., so utirala pot novim pridobitvam in si je stekel ta znameniti zavod na vseh poljih človeške kulture velikih zaslug. Ima seveda tudi razne laboratorije, dependance in postaje, ki se stalno večajo in množe.

Edino znanstvenemu udejstvovanju je namenjena tudi École pratique des Hautes-Études, ustanovljena l. 1868; ima sedaj pet sekcij, nekakih laboratorijev oziroma seminarjev. Odseki za matematiko, za fiziko in kemijo, za prirodoslovstvo in fiziologijo nimajo lastnega sedeža, temveč so nastanjeni pri drugih odgovarjajočih visokih šolah in se bavijo s praktičnim raziskovanjem. V poslopju Sorbone se nahajata dve samostojnejši sekciji: prva za zgodovinske in filološke vede, druga za veroznanstvo — zadnja iz l. 1886 —; raziskujeta s historičnokritično metodo v obliki proste diskusije specialna vprašanja človeškega razvoja ter se ponašata z velikimi znanstvenimi uspehi svojih učencev. Akademskih »gradov« šola ne podeljuje, pač pa naslove rednih učencev (Élèves titulaires) — po enem poskusnem letu — in diplomiranih učencev (Élèves diplômés) po treh oziroma dveh letih na podlagi objavljenih del (thèse). Matura za vstop ni nujno potrebna. — Verska sekcija nadomestuje bogoslovne fakultete in razmotriva primerjalno-kritično brez vsake dogmatičnosti najrazličnejša verstva.

V Sorboni se nahaja tudi *École nationale des Chartes* iz l. 1829, eksternat z omejenim številom dijakov in s triletnim poukom za izobrazbo bibliotekarjev, arhivarjev, paleografov in historikov. Sloveča *École libre des Sciences politiques* iz l. 1874 je namenjena vzgoji dobrih diplomatov ter višjih upravnih in finančnih uradnikov. Razdeljena je ta zasebna šola na pet sekcij in ima redne učence in druge slušatelje; pouk traja dve do tri leta. *École nationale des Langues orientales vivantes* iz l. 1895, ki traja na njej študij tri leta, pospešuje teoretično in praktično poznavanje Afrike, Azije, Oceanije in Vzhodne Evrope, zlasti Rusije, Armenije, Rumunije, Grčije, njih jezikov (20 stalno, 4 prosto, začasno, med njimi tudi srbskohrvatskega), razmer in uredb, zemljepisja in zgodovine, a je v glavnem pravzaprav jezikovna šola. Učnega osebja je štela ta povsod priznana šola l. 1918 31, učencev 114, drugih slušateljev 213 (skupno 66 tujcev). Velika večina učencev gre v praktične poklice: tolmači, diplomatski, konzularni in kolonijalni uradniki, častniki, podjetniki, inženjerji, trgovci itd., le ena desetina se posveti poučevanju dotičnih jezikov. Ob zaključku študij dobé učenci tozadeven diplom. Del študijskega časa na zavodu se lahko nadomesti z bivanjem v dotični deželi ali s primernim predznanjem. — Sličnega značaja je *École coloniale*, ki pripravlja predvsem za službe v francoskih kolonijah tako Francoze kakor domačine. — Znanje tujih jezikov širita z raznovrstnimi tečaji še *Société pour la Propagation des Langues étrangères* in *Guilde internationale* v Parizu.

Muséum national d'Histoire naturelle je izšel l. 1793 iz nekdanjega *Jardin du Roi*, ustanovljenega l. 1627, in je še vedno v ozki zvezi s svojo matico, sedanjim *Jardin des Plantes* (= botanični vrt). Ta mogočna institucija ima ogromne zbirke iz vseh vrst prirodozlovja, menažerije, rastlinjake, galerije, laboratorije (tudi obmorskega in kolonijalnega) in knjižnice. Predavanja so javna in brezplačna, bogastvo različnih zbirk je pa nepregledno.

Današnjemu času dajejo v veliki meri obeležje gigantska mesta, v katerih se osredotočuje dovršen del modernega življenja. Čudno bi bilo, da bi ne bil ta pojav vzbudil večje pozornosti raziskovalcev. Tako je zrastel v Parizu poseben Institut oziroma *École des Hautes-Études urbaines* z dveletno študijsko dobo, ki se peča z zgodovinskim, zemljepisnim in gospodarskim razvojem mest, zlasti Pariza samega.

Vsestranskemu proučevanju **umetnosti** služijo v Parizu: mlada *École du Louvre*, ustanovljena leta 1882, s predavanji o zgodovini in presoji vsakovrstnih umetnin, varstvu spomenikov za bodoče konservatorje, muzejske uradnike, pa tudi za amatérje sploh; pouk je brezplačen in traja tri leta; *École nationale supérieure des Beaux-Arts*, umetnostna akademija za slikarstvo, kiparstvo, stavbarstvo in vse načine rezbarije; ter *École nationale des Arts décoratifs* za risanje in umetniške

potrebe industrije, ki ima tudi poseben ženski oddelek. Visoka šola za »lepe umetnosti« je nadalje Académie de France v Rimu za izpopolnitev odličnih domačih umetnikov, bolj zgodovinsko-arheološke so École française v Atenah in v Kairi ter École française d'archéologie v Rimu za tostvarne študije francoskih učenjakov na licu mesta.

Glasbo in petje posebej gojijo v Parizu Conservatoire national de Musique et de Déclamation za vse panoge instrumentalne, vokalne in dramske umetnosti s filialkami v osmih mestih v provinci; sprejema le na podlagi natečajnega izpita; École de Musique classique za kapelnike in organiste, Schola cantorum in École normale de Musique za glasbenike sploh.

Tehniki, obrti, industriji so namenjene v Parizu vojaška École Polytechnique za ženijske in artiljerijske častnike, za prometne, rudarske in tvorniške inženere z obvezo triletnega vojaškega službovanja; École centrale des Arts et Manufactures za civilne inženere vseh vrst industrije, mehanike, gradbe, kovinarstva, kemije; študij traja tri leta, učenci so eksternisti in se sprejemajo po natečajnem izpitu; École nationale des Ponts et Chaussées za inženere za gradbo mostov in cest. Zasebne so École spéciale d'Architecture in École libre d'Architecture za stavbenike ter École d'Ingénieurs v Marseille za vseh vrst inženere. École nationale des Mines v Parizu je triletna rudarska akademija; pogoj za sprejem je dobro prestani »concours«; višja montanistična šola je tudi École nationale des Mines v Saint-Étienne. Conservatoire national des Arts et Métiers ima namen pospeševati industrijo in študij ved, ki so važne za njen razvoj; ima mogoče najlepšo obrtno zbirko v Evropi. L. 1920 ustanovljeni Institut d'Optique théorique et appliquée daje inženerm v enoletnih kurzih teoretični in praktični pouk iz optike, zasebna École supérieure d'Électricité za elektrotehniko, École municipale de Physique et de Chimie industrielles za fizikalne in kemijske izdelke. Trileten teoretski in praktični pouk iz kemije daje Institut chimique v Nancyju, ki ga je organizirala tamošnja univerza. Tri odnosno štiri leta traja pouk na od države podpiranem zavodu za obrt Institut industriel du Nord de la France v Lilleu s tremi sekcijami in sicer za mehaniko, elektrotehniko in kemijo, ki odgaja civilne inženere in tovarniške ravnatelje. — Tudi šola za lončarsko obrt v Sèvresu ali ona za tkaninsko obrt v Roubaixu bi se lahko imenovali École nationale supérieure de Céramique odnosno des Textiles; sploh je pri strokovnih šolah težko ločiti visoke oziroma višje šole od ostalih. —

Trgovske visoke šole so École des Hautes-Études commerciales, ki prireja poleg svojih dveletnih normalnih predavanj več posebnih tečajev; posebej tujim visokošolcem namenjena

Académie commerciale iz l. 1922; Institut commercial zlasti za eksport; École supérieure pratique de Commerce et d'Industrie (razen v Parizu so take višje trgovske šole še v Bordeauxu, Le Havreu, Lilleu, Lyonu, Marseilleu, Montpellierju, Nancyju, Rouenu); École de Haut Enseignement commercial pour les jeunes filles je namenjena ženskam.

Institut des Finances et des Assurances v Parizu je strokoven zavod za vse vrste zavarovanj.

Izobrazbi višjih upravnikov in inženjerjev za poštno in telegrafsko službo je namenjena istotam École (professionnelle) supérieure des Postes et Telegraphes.

Glavna poljedelska šola je Institut national agronomique ali École supérieure de l'Agriculture v Parizu z dveletnim poukom v vseh panogah te stroke; sprejem je navezan na natečajni izpit. Enoletna École nationale supérieure d'Agriculture coloniale v Nogent-sur-Marne pripravlja veščake za gospodarski povzdig naselbin. Versailles ima svojo École nationale d'Horticulture (za vrtnarstvo itd.), višje take šole za strokovni pouk in vzgojo učnega osobja za kmetijske šole so še v Grignonu, Montpellierju in Rennesu. — Višja gozdarska šola je École nationale forestière ali École d'Application des Eaux et Forêts v Nancyju. — Poljedelskemu ministru so podrejene tudi živinozdravniške visoke šole Écoles de Médecine vétérinaire s štiriletnim poukom; ena je v neposredni bližini Pariza, v Alfortu, drugi v Lyonu in Toulousei.

Vojaštvo ima več specialnih šol: visoka vojna šola je École supérieure de Guerre v Parizu za naobrazbo višjih štabnih častnikov. Poleg že omenjene École Polytechnique je zelo znana. École spéciale militaire de Saint-Cyr pri Versaillesu, namenjena častnikom pehote in konjenice; École de Cavalerie v Saumuru odgaja konjeniške oficirje; École d'Application de l'Artillerie et du Génie v Fontainebleauu artiljerijske in ženijske častnike, École d'Application de Médecine et de Pharmacie militaire du Val de Grâce v Parizu in École du Service de Santé militaire v Lyonu pa vojaške zdravnike. Častniške šole so internati, v katere se sprejemajo abiturienti po natečaju, ko so odslužili vojaški rok (aspiranti); pouk traja večinoma dve leti.

Visoke šole za mornarstvo so: École navale v Brestu; École supérieure de la Marine; École d'Application du Génie maritime za ladijske inženjerje, obe v Parizu; École d'Administration de la Marine v Brestu za pomorske komisarje; École du Service de Santé de la Marine v Bordeauxu s tremi privesnimi po drugih krajih za mornariške zdravnike. —

Našteli bi lahko še več šol in zavodov, ki služijo višjim znanstvenim ciljem, zlasti takih, ki so jih ustanovili zasebniki ali društva.

Take privatne ustanove so n. pr. še Institut océanographique za raziskavanje morja, Institut général psychologique, Institut psychophysiologique za razne praktične psihološke in hipnotistične študije ter École d'Anthropologie, ki jo je ustanovilo antropološko društvo. Še važnejši je Institut Pasteur (iz l. 1886) za raziskavanja in predavanja iz biologije, seroterapije in biološke kemije. Nas zanima tudi Institut d'Études slaves, ki ga vodi posebna »Association« iz l. 1920 in ki ima namen širiti zanimanje za slovanske študije. — Za praktično naobrazbo pravnikov obstoji v Bordeauxu École pratique de Droit, šol za notarje: Écoles de Notariat je pa več.

Predavanja za visokošolce se vršé od časa do časa tudi na École des Hautes Études sociales (o metodah in doktrinah ekonomske in socialne vede). — Musée social ima lepo knjižnico za gospodarsko in socialno stroko in prireja dve seriji informativnih predavanj o aktualnih vprašanjih iz svojega področja. Zanimiv pojav je takozvana École interalliée des Hautes Études sociales, ki si stavlja za cilj razširjanje socialnih znanosti in ustanavlja v ta namen podružnice po glavnih mestih zavezniških držav (najprej v Atenah in Bukareštu). Matica v Parizu ima štiri sekcije, od katerih ste najbolj moderni šola za nraoslovje (École de Morale, de Philosophie et de Pédagogie) in šola za časnikarstvo (École de Journalisme et de Préparation à la vie publique); ostali dve sta École sociale in École d'Art.

V Parizu je nadalje več šol za zobarski poklic: dve za doktorje médecine (École pratique d'Odontologie in École française de Stomatologie) in tri Écoles dentaires i. sl., ki pripravljajo pet let za zobozdravniški diplom medicinske fakultete.

Najbolj številne so pa zasebne šole za industrijo in predvsem za elektrotehniko. Glavne smo že imenovali, naštejmo za zgled še druge pariške. École de Législation professionnelle v Parizu izučuje interesente za upravne uradnike trgovskih in industrijskih družb. Izpopolnitvi mladih strokovnjakov služi École supérieure de Perfectionnement industriel; tehniške šole so še École spéciale des Travaux publics, du Bâtiment et de l'Industrie, École supérieure d'Aéronautique et de Construction mécanique, École d'Électricité et de Mécanique industrielle, École pratique d'Électricité industrielle, École théorique et pratique d'Électricité et de Mécanique (École Bréguet), École spéciale de Mécanique et d'Électricité.

Ženske izobrazuje v tej stroki École d'Enseignement technique féminin.

Slednje imajo razen že omenjenih splošnih in strokovnih šol za obrt in trgovstvo še druge specialne šole za razne ženske poklice, tako École d'Accouchement de la Maternité za babice,

École des Surintendantes za voditeljice socialnih organizacij ali splošne izobraževalne tečaje za dekleta na Sorboni, ki jih prireja »Association pour l'Enseignement des jeunes filles«.

Pri izobraževalnem delu širših plasti ljudstva igrajo dandanes veliko vlogo tudi Ljudska vseučilišča (Universités populaires). Prvo je bilo otvorjeno v Parizu l. 1899 in v razmeroma kratkem času je naraslo njih število na dvajset.

Institut de France nima s šolo ničesar opraviti; je le zveza petih akademij, to je korporacij najboljših znanstvenikov in umetnikov. Višek časti in slave za kulturnega delavca je članstvo pri tem najodličnejšem zavodu in noben tak srečnik ne pozabi svojemu imenu pridejati »Membre de l'Institut«.

Prva in najbolj znana izmed teh akademij je Académie française, ki datira še iz Richelieujevih časov (ust. l. 1635); ima nalogo izdajati merodajne določbe za francoski pravopis in jezik in dopolnjevati svoje glavno delo: »Dictionnaire de l'Académie«. Njeni člani — 40 po številu — se imenujejo nesmrtni (immortels); ob smrti kakega člana mu sami izberejo naslednika, tako da je število zopet popolneno. Ne gledé na letno plačo 1500 frankov je največja ambicija vsakega za narod zaslužnega Francoza, postati član tega društva »Nesmrtnikov«. Ob slavnostnih prilikah nosijo poseben zelen frak, dvortast klobuk in meč.

Ostale akademije podeljujejo nagrade za znanstvena in literarna dela ter za človekoljubna dejanja; to so: Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (stare zgodovine in jezikov), Académie des Sciences (eksaktnih ved), Académie des Beaux-Arts (umetnosti), Académie des Sciences morales et politiques (pravnih in državoslovnih ved). Vse imajo po 40 članov, izvzemši akademijo eksaktnih ved, ki jih ima 65. Na 25. oktobra vsakega leta imajo vse skupaj javno svečano sejo, ki ji prisostvuje cvet pariške visoke družbe. —

Visokošolcev (Étudiants) je bilo v Parizu l. 1914 nad 17.000 (med njimi 1120 domačih študentk), na vseh visokih šolah jih je bilo že l. 1901 okoli 30.000, začetkom l. 1923 pa nad 50.000. L. 1922 jih je štela po »Livret de l'Étudiant de Paris« 1922/23 pariška univerza s tujci vred 21.185 in sicer jih je študiralo jus 9484, medicino 4886, »Sciences« 3037, »Lettres« 3093, farmacijo 685.

Gibali so se dijaki od nekdanj največ po takozvani »latinski četrti« (Quartier latin) na levem bregu Seine, kjer se nahaja tudi večina visokih šol. Ali v novejšem času so se nekdanje starinske hiše in ozke ulice morale večinoma umakniti modernim in tako je tudi ta del mesta zelo zgubil svoj prejšnji značaj. Tudi staro romantično študentovsko življenje s svojo bohemske brezskrbnostjo, ki je dajalo snovi i mnogim pesnikom in pisateljem, dandanašnji gineva pred potrebami realnega življenja in nova doba z raznimi izrastki (sport, politika itd.) absorbira prerada tudi akademsko mladino. Svoje posebne obleke nimajo več, kvečjemu čepico (béret d'étudiant), aka-

demskih društev, kakršna so običajna pri Nemcih, ni. Pač pa imajo razne stanovske združitve; največja je »Association générale des Étudiants de Paris« za vse fakultete v svrhu obrambe skupnih interesov. Fakultetna društva imajo n. pr. medicinci, farmacevti, filozofi, zadnji skupno s starešinami (Anciens Élèves). Poleg tega eksistirajo še verska: Association générale des Étudiants catholiques de Paris, Cercle catholique des Étudiants de Paris, Fédération nationale des Étudiants catholiques français itd. in narodnostna udruženja: Association franco-slave, Association franco-russe, Association des Étudiants yougoslaves, Association des Étudiants tchécoslovaques itd., pevska, ženska in podporna društva. Danes je aktualna tudi misel lastnih domov (Maisons d'Étudiants). —

O tekočih šolskih vprašanjih, stanovskih zadevah, uredbah in delovanju zavodov informirajo poleg uvodoma omenjenih virov številne šolske publikacije, poročila, programi, sezname, revije, časopisi. Omenili smo že za pariške visoke šole »Livret de l'Étudiant de Paris« (slično drugod), navedimo še nekatere strokovne smotre, društvena glasila in liste: Les Cours de la Sorbonne, Revue des Cours et Conférences; L'Agrégation, Revue pédagogique, Revue de l'Époque, Les Semailles, Bulletin international de l'Enseignement secondaire, L'Enseignement des jeunes filles, Les Langues modernes, La Formation professionnelle, L'Éducation, L'Éducation nationale, L'Éducation physique; Journal des Lycées, Le Journal des Collèges, Journal des Instituteurs, Bulletin officiel de la Fédération nationale des Professeurs, razni učiteljski Bulletins mensuels itd. po okrožjih; L'Information scolaire, La Quinzaine universitaire, pariški dijaški listi L'Information universitaire, L'Étudiant français, L'Université de Paris; časniki L'École et la Vie, L'École émancipée, Le progrès civique, Le Quotidien, La France libre i. dr. — Stanovska udruženja učiteljev in profesorjev raznovrstnih šol so razpredena povsod.

.

V želji, da obdrže ali utrdijo svojo privilegirano mednarodno pozicijo in zavedajoč se važnosti šolstva pri nacionalni propagandi, se trudijo Francozi, da olajšajo drugorodcem študij svojega jezika doma in v tujini in ne bilo bi prav, da se ne bi ozrli tudi na to panogo njihovega šolstva.

Videli smo, da je pritok inozemcev v razne francoske visoke šole tolik, da tvorijo znatne odstotke dijaštva in pripomnili, da jim gredo zato povsod na roko z olajšavami pri študiranju in izpitih. Tako je bilo tujih visokošolcev na vseh univerzah pred vojno 15. jan. 1914: 6187, po vojni 31. julija 1921 pa (vštevši strasburško) 6477. V Parizu jih je bilo zadnja leta pred vojno vedno nad 3000, visokošolk iz tujine je bilo l. 1914: 1077. Zlasti veliko je bilo zmeraj Rusov, Rumunov, Turkov, a francoske šole obiskujejo sinovi narodov vsega sveta. Jugoslovanov so štele francoske univerze l. 1921: 1179, med temi 370

v Parizu. Tudi srednje šole imajo lepo število inozemskih dijakov, l. 1921 jih je bilo kakih 6000, v prestolnici 2246. — Poleg znane privlačnosti pariškega mesta in Francoske sploh pospešuje ta pojav v zadnjem času takozvano izmenjavanje dijaštva od naroda do naroda (Échange), ki se ga udeležujejo v veliki meri Amerikanci.

To razveseljivo dejstvo torej, da imajo v svoji sredi stalno lepo število mladih gostov, vpoštevajo vsi faktorji. Javna in privatna iniciativa se kosata, da jim olajšata bivanje v tujini. Posebna pažnja velja ženskem spolu. Inozemskim deklicam je namenjen n. pr. »Institut Lafayette«. Poleg lastnih društev se zanimajo za tuje dijake »Comité de Patronage (des Étudiants étrangers)«, »Cercle international«, »Confédération internationale« itd., nudeč jim moralne in materialne podpore. — Sploh se lahko reče, da razen v Švici (cf. vsakoletni pregled »L'Éducation en Suisse«, Annuaire des Écoles, Universités, Pensionnats, itd. itd., n. pr. 6me Année 1910, Genève) ta zadeva morda v nobeni državi ni bolje organizirana.

Le naravno je, da so posvetili Francozi še prav posebno pozornost tistim, ki prihajajo v Francijo predvsem z namenom, da se izvežbajo v francoščini. Organizirali so po večjih mestih z vseučilišči (v Parizu od l. 1894 naprej na École coloniale) — tudi v Švici in Belgiji — posebne tečaje »Cours de Vacances«, ki nudijo udeležnikom iz vseh mogočih strani sveta teoretičen in praktičen pouk v izreki, slovnici, slovstvu, šolstvu, kulturnih razmerah dotičnega kraja in Francije sploh. Imajo pa tudi pol- ali celoletne kurze, tako n. pr. v Parizu (Cours de Civilisation française) na jezikovni in juridični fakulteti s posebno knjižnico, ali dva semestra trajajoči »Cours complet d'Études françaises« i. dr., ki jih prireja Alliance française s pripravo za tozadevne izpite iz francoščine, pa tudi tečaji pri Guilde internationale; dalje zavodi kot »Institut normal d'Études françaises« na univerzi v Toulousei, ali od l. 1920 dalje »École de Préparation des Professeurs de français à l'Étranger« v Parizu, ki je priključena jezikovni fakulteti (Faculté des Lettres). Slednja je namenjena Francozom in inozemcem — bodočim učiteljem francoščine v vnanjih državah ter je štela v prvem semestru l. 1922/33 104 udeležence, med njimi 26 francoske narodnosti. Normalni pogoji za inskripcijo je matura, program je prikrojen nalašč za potrebe profesorjev v praktičnem in informativnem pravcu s posebnim ozirom na tuje dežele, ki pridejo najbolj v poštev.

Kot pa imajo Francozi na drugi strani tudi več resnično svetovnih šol s širokim obzorjem in pronicavim pogledom velikega naroda, ki ima tudi obsežne kolonije — česar naravno majhni narodi ne premorejo —, je razumljivo, da sami ne ostajajo le v domovini, ampak gredo radi v svet in se zato tudi sami uče tujih jezikov. Kamorkoli pa pridejo, znajo z občudovanja vredno vnemo in smotrenostjo širiti znanje svojega jezika in zanimanje za svojo kulturo. Po vseh važnejših mestih imajo — ne glede na naselbine, kjer so seveda vpeljali šole vseh stopenj — svoje krožke, šole ali zavode.

Take reprezentančne ustanove najdete v Španiji, v Italiji, na Grškem, v Bulgariji, na Ruskem, na bližnjem in Daljnem vzhodu, celo po Ameriki. S pomočjo prijateljev francoskega naroda se ustanavljajo povsod posebna društva za gojenje francoščine. Takih »Sociétés franco-yougoslaves« je v naši državi že 41, 9 tokraj Save in Drine; v največjih mestih pa obstoje »Instituts français«, tako tudi v Ljubljani s knjižnico in čitalnico v muzeju.

Francozi imajo več organizacij, ki se pečajo s tem delom za ekspanzijo lastne individualnosti. Takozvana »Mission laïque française« skrbi n. pr. za francoske srednje šole v Solunu, Aleksandriji, Kairi, Bejrutu, v Daheru i. dr. Še bolj znana je »Alliance Française«, ustanovljena l. 1889, ki ima svojo revijo »Revue de l'Alliance française«; prireja razne kurze in je razpredena po celem svetu. Takozvani »Office National des Universités et Écoles françaises« iz l. 1910 ima nalogo posredovati med lastno vlado in profesorji, ki so bili poslani v inozemstvo ter dajati informacije o francoskem šolstvu inozemcem, o razmerah v tujini pa domačinom.

Sploh store oficielni in privatni krogi vse, da se francoska omika in ž njo ugled in veljavo francoskega naroda razširi čimdalje po svetu. In zlasti pri delu za ta cilj so jim delavci vsakega prepričanja dobrodošli, tako posvetni trgovci kakor pobožni misijonarji. Francozi so si sicer dobro v svesti svoje politične, gospodarske in kulturne moči — njihov patriotični ponos ne najde zlepa para —, vendar ne kažejo zategadelj kakšne ohole prevzetnosti, temveč skušajo odvzeti svojemu nastopanju vsako ostrino in zatajujejo pred javnim mnenjem celo svojo vojaško premoč ter si iščejo rajši s priznano vpludnostjo in prikupljivostjo simpatij pri ljudeh, s katerimi pridejo v dotiko. Zato so bili in bodo še dolgo vzor premnogim, zlasti pa slovanskim narodom, ki so veliko bolj, kot je bilo dano nam, črpali svojo izobrazbo iz francoskega vrelca, iz katerega je zajemala v prvi vrsti i njihova šola. —

. . .

Skušali smo podati na kratko celotni ustroj francoskega šolstva. Seveda je to, kar smo povedali, le ogródje, okostje, ki bi mu morali dodati mesa in krvi: natančnejši oris notranje cene, to je strokovnega delovanja oziroma predmetnega poučavanja. A že iz navedenih podatkov je razvidno, da kaže smer, po kateri se namerava preurediti šolstvo pri nas, v marsičem na francoski zgled. Bistven znak francoske šole je, da je urejena po enem samem vidiku, ki je država. Sistem napol vojaških internatov, prebiranje najboljših potom natečajev, šolanje naraščaja za učno, upravno, tehnično i. dr. osobje na državne stroške proti obvezi, da bo služil vsakdo gotovo število let državi, tesna centralizacija vsega šolskega omrežja, izključitev drugih faktorjev, zlasti cerkve pri uveljavljanju vzgojnih direktiv: vse to daje državi, odnosno vladi skoro edino odločujočo moč in merodajen vpliv na mladino in pač ne pospešuje svobodnega razvoja šolstva. Francozi imajo za seboj dolgo dobo uniformiranja, zato je sedanja

oblika njihovega šolstva z zgodovinskega in plemenskega pogleda kolikortoliko umljiva. Kako težka je pa ločitev od davne tradicije, kaže še današnji vroči boj za realno ali humanistično izobrazbo. Protiverska ekskluzivnost po vojni zopet popušča; zdi se, da je Francozom za sedaj okrepitev nacionalne pozicije v svetu prva stvar.

Iz kulturnega življenja.

Novogermanska religija.¹

Med vojno in po vojni se je v Nemčiji, kakor marsikje drugje, začelo živahno religiozno gibanje. »V resnici pokaže površen pogled, da že skozi desetletja pri nas v Nemčiji ni bilo toliko zanimanja za religiozna in na videz religiozna vprašanja, ko vprav sedaj.« Povod temu pojavu je v veliki meri neuspeh Nemčije v svetovni vojni ter nacionalno ponižanje in gospodarska katastrofa, ki sta sledila. To religiozno gibanje se pa le deloma vrši v smeri proti pozitivnemu krščanstvu. Vprav nacionalno ponižanje je zbudilo v mnogih misel, ustvariti neko novo germansko religijo. Nova religiozna tvorba naj bi bila po naziranju nekaterih krščansko pobarvana, drugi pa krščanstvo kratkomalo odklanjajo kot germanskemu duhu neprikladno ali naravnost nasprotujoče.

Prej je veljal pri Nemcih protestantizem za germansko obliko krščanstva, za čisto, pristno krščanstvo, ki ima kot tako univerzalen značaj. V drugi polovici minulega stoletja pa so šli nekateri v nacionaliziranju krščanstva dalje. Pavel de Lagarde je zahteval, da mora krščanstvo svoje ideje vlit v nove, sedanosti primerne oblike, ne da bi se odpovedalo univerzalnemu in vekotrajnemu značaju. Ko je po ustanovitvi nemškega cesarstva naraščala nemška samozavest, se je postavila terjatev, da mora krščanstvo dobiti germanski značaj in v tej obliki postati merodajno, kakor mora tudi nemško cesarstvo postati najmočnejša država na svetu. Proti koncu stoletja se je po bliže pokazalo, kakšno naj bo to germansko krščanstvo, ko se je vedno bolj vsiljeval religiozni antisemitizem. V nauku in zgodovini se je naglašalo, kar je najbolj odgovarjalo nemškemu značaju, junaški patos in notranji etos, torej kar kaže silo, moč in notranjo zatopljenost, oboje z zgolj naravnega vidika; zapostavljalo pa se je vse, kar je v krščanstvu nadnaravnega, božjega.

Mnogi pa s tako germanizacijo krščanstva še niso bili zadovoljni, bilo jim je še premalo nemško, imelo je še preveč negermanskih misli in zlasti preveč negermanske zgodovine. Postavili so se na

¹ Po razpravah, ki jih je objavil dr. E. Schlund O. F. M. v Allgemeine Rundschau 1923, št. 38, 40, 41, 43—46. Pisatelj je zbral in zabeležil bogato literaturo o tem predmetu.

stališče: če je vsebina krščanstva germanska potem je krščanstvo odveč, če pa ni germanska, potem je še bolj odveč. F. Dahn je naravnost povedal: »Kar je krščansko, ni germansko, kar je germansko, ni krščansko.« Krščanstvo se je zdelo tej struji germanstvu tuj, mu šele vsiljen plod orientalske nabožnosti. Le starogermanska narurna religija je germanskemu, nemškemu duhu prikladna. K njej se mora nemški narod vrniti, potem bo notranje ozdravel, potem bo prenavljajoče vplival na ves svet po tistem brezmejno oholem reku: »Am deutschen Wesen soll die Welt genesen.« Ta germanska novopoganska štruja je imela pred svetovno vojno pristaše med vsenemškimi prenapeteži in med delom — pruskih oficirjev.

Poraz po vojni, versailleski mir, in kar je sledilo, je dalo nove pobude za snovanje nove specifično nemške religije; poskusi iz predvojne dobe so se obnovili in pridružilo se jim je veliko število novih. Gibanje je tako obsežno in vztrajno, da mora veljati kot resna nevarnost za krščanstvo.

Kakor so posamezni poskusi zmedeni — mnogokrat se zdi, da za donečimi besedami sploh ni prave vsebine —, se da iz njih posneti nekaj osnovnih misli, ki so vsem skupne. Filozofično ozadje je filozofija »življenja«, vznikla iz Schopenhauerjeve, v. Hartmannove in Nietzschejeve filozofije. Zelo važno vlogo v mišljenju teh novogermanov ima pojem plemena (Rasse). Religija mora biti utemeljena v duševni individualnosti plemena, in kakor so plemena različna, tako različne morajo biti njih religije. »Religija je slutete čutenje večne skrivnosti, gledane (!) skozi plemensko prizmo (!),« opredeljuje religijo F. K. Otto. Absolutna in univerzalna religija je utopija. Zato je nujna posledica, da so ti germanski religiozni reformatorji napovedali boj krščanstvu, ki nastopa kot absolutna in univerzalna religija, ki ima vrhtega še historične stike s starozakonsko religijo, je torej semitskega izvora. Nekateri, ki bi le še radi ohranili nekaj stikov s krščanstvom, dokazujejo, da je bil Jezus arijskega plemena, in sanjajo o neki notranji sorodnosti med Jezusom in germanskim Wodanom. Drugi — večina — so odločnejši in odklanjajo Jezusa, ki ni imel na sebi nič arijskega, nobenih aktivnih kreposti: Jezus je junak v trpljenju in je zato v kričečem nasprotju z bistvenim značajem germanskega plemena, ki mu je lastno dejavno in bojevito junaštvo. Naravno je, da nastopajo ti repristinatorji starega germanstva proti katoliški cerkvi; v spotiko jim je zlasti njen jasno opredeljeni dogmatični nauk in dolže jo, da nikdar ni umela germanskega poganstva in ga je v zgodovini dosledno prezirala.

Kaj pa je pozitivna vsebina nove germanske ali nemške religije? »Nemška narodna religija je na zunaj religija, ki je omejena na nemški narod in obsega ali vsaj more obsegati vse Nemce; na znotraj je religiozno življenje, ki je nemškemu narodu lastno, ker izvira iz njegovega bistva.« Po svojem bistvu je nova religija naturalistični monizem. Posebno se naglaša, da se ozira le na totransko življenje, poudarja se njen aktivistični značaj; je to religija germanškega junaštva v nasprotju s suženjsko krščansko religijo. Nova reli-

gija je iracionalna, popolnoma brezdogemska, kajti dogme seprotivijo germanskemu značaju: nemška religija sloni na doživetju.

Poskusi ustanoviti novogermansko religijo so rodili večje število organizacij, ki se imenujejo zveze, skupnosti, srenje ali redovi. Schlund jih našteva v gori navedenih razpravah dvajset in pripominja, da jih je v resnici še več. Nekatere izmed njih so majhne, druge štejejo po več tisoč pristašev. Nekaj jih je bilo ustanovljenih pred vojno in so se po vojni obnovile, večina pa je nastala šele v zadnjih letih.

Kot konkreten primer novogermanske religije naj sledi tukaj 7 členov veroizpovedi najbolje organizirane »nemškoverne skupnosti« (Deutschgläubige Gemeinschaft):

»1. Verujem v Boga — tako nazivljem prasilu —, to je pravoljo in prarazum. — 2. Verujem, da sem kot človek izvoljena stvar božja (t. j. pojav božji). — 3. Verujem, da je smoter sveta in smisel življenja borba in delo — borba zoper slabo, zastarelo, nizkotno, delo na samem sebi in za bližnje in daljne človeške skupine (rod, občino, narod), da bi se vse, kar je krepko, zdravo, plemenito, povzdignilo do višjih življenskih oblik. — 4. Verujem na neumrljivost duše, saj vem, da vodi vse minevanje k novemu vstajanju. Verjetno se mi zdi, da duševnost ni zgolj pojav možganskega delovanja, kakor znanost mnogokdaj meni, marveč nasprotno, moje telo je udeleževanje duha, ali kar je isto, stvariteljske božje sile v meni. Ali bo moj duh imel na kakem svetu novo delovanje ali si bo na tem svetu ustvaril novo telo, novo lastno zavest, tega ne vem. — 5. Verujem, da pred Bogom ni dobrega in zlega — kajti tudi to, kar mi imenujemo zlo, ker nam je v kvar, odgovarja stvariteljni volji, ker bi brez zlega prenehal boj, ki je oče slehernega razvoja. — 6. Verujem, da dobe moja dobra in slaba dela že v mojem sedanjem življenju plačilo ali kazen. — 7. Verujem, da morem in moram tudi sam zadostiti za vsako krivdo. Po tej veri so ravnali moji predniki in so tako postali in ostali krepak in plemenit narod, dokler jih ni omehkužilo krščanstvo.«

Čist naturalistični monizem.

Fr. L.

Zdravstvene razmere v Sloveniji l. 1922.

Dr. A. B. — Ljubljana.

Študija po uradnem poročilu.

Zdravstveni odsek za Slovenijo nam je priobčil (Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 74, letnik V. z dne 10. avg. 1923) »Letni izkaz za leto 1923 (bržkone 1922) o zdravstveno statističnih tazmerah v Sloveniji«.

To poročilo velja za četrto leto po naši osamosvojitvi. Kakor smo doslej na tem mestu premišljali globlji pomen suhih in v marsi-

katerem pogledu prepričljivih uradnih podatkov,¹ tako premotrimo tudi letos z istih vidikov sliko našega narodnega življenja, v kolikor odseva s tega uradnega zrcala.

Uradno poročilo nas v formalnem pogledu ne zadovoljuje. Že lani smo poudarjali potrebo, da bi bila taka poročila nekoliko bolj natančna in podrobna, kar bi bilo pri malem obsegu zdravstvene uprave lahko izvršljivo, posebno glede splošnih podatkov po posameznih okrajih, glede umrljivosti po dobah (za novorojence in dojenke posebej) in glede smrtnih vzrokov. Kar polovica smrtnih primerov po vzrokih je prišla pod postavko »ostali naravni vzroki smrti«, postavka, ki bi se morala zelo skržiti, da bi imela statistika večjo vrednost in nas zares poučila o vzrokih našemu umiranju. Naštete so kužne bolezni, kar je pravilno, za vse druge bolezni pa je samo pet postavk. Zelo pogrešamo vzrokov, kakor krvne, obistne, prebavne in druge organske bolezni, kronična zastrupljenja in drugo. Zavedamo se prav dobro težkoč pri sestavi statistike smrtnih vzrokov, ko so prvotni ugotavljalci — mrliški ogledniki večinoma neuki ljudje, vendar bi že kazalo opustiti zastarelo šablono in s primernimi navodili uvesti novo razvrstitev smrtnih vzrokov.

Stvarno pa nam nudi poročilo več zanimivosti, ki so v primeri s prejšnjeletnimi podatki bolj zadovoljivega značaja.

Splošni podatki. Naravni prirastek.

Število prebivalstva znaša 1.056.464, torej prav toliko, kakor je bilo označeno pred enim letom. Ta postavka ne more biti obakrat pravilna, zato bi trebalo označiti, kdaj je bilo število prebivalstva ugotovljeno. Po naši (nemerodajni) cenzitvi se je število prebivalstva v Sloveniji v prejšnji poročani dobi pomnožilo za kakih 8 do 9 tisoč.

Število rojencev (z mrtvorojenimi) je 32.403 ali 30·7‰ prebivalstva, kar znaša 1047 ali 2‰ manj od prejšnjega leta, kar tvori glavno nepovoljno točko vsega poročila.

Število umrlih je bilo 20.437 ali 19·3‰, to je za 3031 primerov ali 3·8‰ manj ko leto poprej.

Razlika med rojenimi in umrlimi ali kosmat prirastek znaša 11.966 ali 11·3‰. Ker pa je bilo med rojenci 755 (—35) mrtvorojenih ali 23·3‰ (—0·3‰), treba to število ali od rojencev odšteti ali k umrlim prišteti, da dobimo čist ali živ prirastek, ki znaša 11.211 ali 10·6‰, to je za 2732 živih ali 1·5‰ več ko v prejšnjem poročilu. Rodovitnost je padla za 1000, umrljivost pa za 3000, zato je dosegel pravi naravni prirastek 10‰ ali 1%.

Rodovitnost je bila že prej pičla, letos je še manjša, kar vzbuja resne skrbi za bodočnost našega naroda. Res da je dobršen

¹ Primeri: Čas, letnik XV, zvezek 1—2, str. 126—130, letnik XVI, zvezek 2, str. 117—120 in letnik XVII, zvezek 2—3, str. 129—132.

del našega ljudstva, predvsem delavstvo in vsi službojemalci, prišel v silne gmotne stiske in da je tudi kmetski stan začel gospodarsko pešati, vendar se ne moremo otresti suma, da vplivajo razen gmotnih še kake druge škodljivosti na našo rodovitnost. Razveseljivo je dejstvo, da pada umrljivost v precejšnji meri. Ako pojde umrljivost v tej smeri, kakor zadnji dve leti, navzdol, doseže v kratkem ono nižino, ki je v zdravstveno urejenih razmerah znosljiva (okoli 15‰ prebivalstva).

Število porok je silno padlo na 9019 ali 9·6‰, to je za 1947 manj ko prej. Vsekako priča to padajoče število glasno o rastoči druginji in stanovanjski bedi in deloma opravičuje pojemanje rodovitnosti.

Med rojenci je bilo 3666 ali 113·4‰ izven zakona rojenih, 684 ali 27‰ manj kot v prejšnjem poročilu. Naša sramota je še vedno velika, dasi se nekoliko manjša, vsak deveti novorojenec je bil nezakonski.

Mrtvorojencev je 755 ali 23·3‰, skoraj toliko, kolikor poprej (—35, —0·3‰), vsekako znatno preveč. Tej zadevi bi trebalo posvetiti nekoliko več pažnje, zlasti ker je znano, da to samo na sebi visoko število ne predoča vseh mrtvorojenih in prezgodaj rojenih otrok.

Splošni pregled je povoljnejši od prejšnjih let, ker so se neposredne škode izza vojne začele porazgubljati. O, ko bi se tudi ublažile gmotne neprilike, da bi videli, koliko življenske sile ima še v sebi naše narodno drevesce za brstenje!

Umrljivost po starosti.

V prvi dobi nežnega detinstva (do 5. leta) smo imeli 6081 mrličkov ali 298‰ vseh smrtnih primerov, 1750 ali 3·6‰ manj ko leto prej. Še vedno je pri nas vsak tretji mrlič otrok izpod 5 let, vsak peti novorojenec nam umira v prvi svoji dobi! Od lani se je število teh žalostnih žrtev naše gmotne in duševne zanemarjenosti nekoliko popravilo, to je znižalo, vendar ta postavka naših izgub ni še znosljiva. Treba bo še resnega prizadevanja, da se izboljša kruta usoda naših malčkov!

V naslednjih življenskih dobah je umrljivost znatno padla, v dobi od 5—15 let na 785 ali 38·4‰ (—724 ali —26·1‰), od 15 do 30 let na 1651 ali 80·9‰ (—320 ali —3·3‰), od 30—50 let na 2060 ali 100·9‰ (—212 ali +3·8‰), od 50—70 let na 4425 ali 216·8‰ (—154 ali 21·1‰), le v starosti nad 70 let je zrasla na 5435 ali 266·4‰ (+206 ali +42·5‰).

Razviden je iz teh podatkov preokret na bolje; razen prevelike otroške umrljivosti se je umrljivost v kasnejši otroški, mladeniški in zreli moški ali ženski dobi izdatno zmanjšala, narasla pa, kar je povsem naravno, v starostni dobi.

Umrljivost po vzrokih.

Vsled prirojene življenske slabosti nam je umrlo 1393 (— 140) novorojencev ali 43·5 (— 3, 4) ‰ vseh živih rojencev. Nekoliko bolje.

Tuberkuloza je zahtevala 2723 (— 71) žrtev ali 139 (+ 20) ‰ vseh smrtnih primerov. Ta ljudska morilka ima v nas stalno postavko, njena krutost je trdovratna. Žalostno pa je dejstvo, da nam pomori jetika mnogo več ljudi, kakor kaže ta številka; vsi primeri jetike na drugih organih ali z naglejšim potekom so uvrščeni drugam, upoštevani so samo dolgotrajni pljučni primeri.

Pljučnica je pobrala 1658 (+ 78) ljudi ali 79 ‰ vseh smrtnih primerov. Tudi ta postavka se je ustalila.

Druge kužne bolezni, kakor koke (— 208), ošpice 36 (— 159), legar 94 (— 91) in griža 263 (— 2340) izkazujejo znaten napredek na bolje. Akutne kužne bolezni, zveste spremljevalke vojne, se zgubljajo, kar pomenja, da so se higijenske razmere izboljšale.

Vsled kapi (bržkone možganske) je umrlo 756 ljudi, na srčni kapi 950, na raku in sličnih zlih tvorih 511.

Skupna postavka »ostali naravni vzroki smrti« z ogromno številko 10.341 ali 492 ‰, kar pomeni malone polovico vseh smrtnih primerov, ne dela časti statistiki, zato želimo, da se čim prej razdeli po primernih skupinah!

Vsled nezgod je umrlo 478 (+ 11) ali 24 ‰. Pri naštevanju smrtnih nezgod je statistika zelo gostobesedna »konj je ubil 6«, »krava je ubila 1«, »govedo je poteptalo 2«, ali »hlod je ubil 1«, »drevo je ubilo 11«, »deske so ubile 1«, »opeklo se jih je 37«, »zgoreli sta 2«, »oparila se je 1«. Zakaj ne rajši po skupinah?

Samomorov je bilo 128 (+ 8) primerov, umorov in ubojev 73 (— 8), primeri nasilne smrti so ostali številčno neizpremenjeni, vsak stoti mrlič pri nas je umrl nasilne smrti.

Pogled na narodovo življenje v Sloveniji l. 1922 nam kaže prirastek okroglo 10.000 ljudi, kar pomenja s prejšnjimi povojnimi leti razveseljav napredek. Žal, da nam niso še dostopni podatki za rodne brate v Primorju in Korotanu, ki tvorijo tretjino našega narodnega telesa, zakaj šele potem bi nam bila omogočena sodba o uspevanju Slovencev, ki so se izkazali v prejšnjih dobah tako trdožive in žilave!

Filozofija.

Veber dr. Fr., **Analična psihologija**. Prvi poizkus sistematične geometrije duha. 1. snopič. (Publikacije znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani. Filozofska sekcija št. 1/I.) Ljubljana 1924. Založila in izdala Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg. Str. 169.

Vebrovo posebno delovno polje je analitika duševnih pojavov. (Zakaj govori o geometriji duha, ko tako določno zanikuje kvantitativni značaj duševnosti, mi ni jasno.) V tem delu bo podal analitiko umskega doživljanja (2. snop.), analitiko nagonskega doživljanja (3. snopič) in analitiko psihičnih pojavov, ki se raztezajo čez celokupno duševnost ter analitiko subjekta ali jaza (4. snopič).

Prvi snopič podaja uvodne misli o metodi, tolmači temeljne psihološke pojme (doživljanje, imanentnost-transcendentnost, subjektivnost-objektivnost in dr.), potem pa bolj ali manj ponavlja, kar je obdelal že v Uvodu in zopet v I. knjigi Sistema, namreč svojo teorijo o pristnosti in nepristnosti doživljanja, o deju in vsebini, o doživljajih višjega in nižjega reda, ter klasifikacijo vsega psihičnega. (To vedno ponavljanje bo začelo po našem mnenju čitateljem presedati.)

Dr. Veber ne začenja, kakor navadno drugi, z nekakšno fiziologijo živčevja. Kot analitik dela popolnoma prav. Ne skladamo se pa z njim, ko meni, da bi bilo neznanstveno podati v uvodu fiziološke rezultate, češ, da je vse psihološko dogajanje samo v sebi sklenjeno. Po našem mnenju je tu neka osnovna zmota vse Vebrove filozofije. Čemu imamo pa oči in ušesa, če ni nobene zveze med psihičnim in nepsihičnim svetom? Z nobeno sklenjenostjo duševnih pojavov ne bo nihče nikdar razložil, zakaj jaz prav sedajle gledam pred seboj Vebrovo Analitično psihologijo. Skladam se pa z dr. Vebrom, da odklanja metafizično izhodišče. Psihologija ne more začeti z dušo. To bi bil neupravičen apriorizem. Začenjajo pa tako ne morda skolastiki, temveč vprav moderni, n. pr. Jodl. Poglavje o duši more biti šele zadnje poglavje psihologije. Zato se pa zopet čudim, da dr. Veber vendarle že v uvodu trdi, da je »duša kot metafizična substanca v najboljšem slučaju le pojav hipotetične vrednosti« (8). Zakaj se ne drži dosledno svoje prave metode? V uvod ne spada ne pozitivna, ne negativna metafizika. Prav tako se čudim, ko namerava dr. Veber v zadnjem snopiču podati posebej analitiko »jaza«, da vendarle že zopet v tem snopiču na koncu precej obširno razpravlja o tem. Zopet ponavlja, kar je drugod dokazoval, da je sicer subjekt »nekaj totalno drugega nego njegova doživljanja«, s čimer se popolnoma strinjam, da pa je vendar prav tako odvisen od svojih doživljava, kakor so doživljaji odvisni od njega, kar se nikakor ne da dokazati. (Prim. moj Uvod v filozofijo II 284—289). Kar pravi o trikotniku, tisto ni nič. Jasno je, da trikotnik kot geometrični lik dejansko mora biti »lik«, torej mora imeti neko določeno obliko. Stranice niso nobene realnosti poleg realnosti trikotnika. Doživljaji so pa po dr. Vebrovem priznanju samem realnosti poleg realnosti subjekta. Dasi je torej jasno, da doživljanja ne more biti brez nekoga, ki ga doživlja, ni nikakor tako jasno, da tistega nekoga ne bi moglo biti, če ni ali ni še ali ni več doživljanja. Seveda si je težje misliti, kakšen zmisel bi imelo tisto bitje brez doživljanja, toda protislovno ni, in če gre morda le za začasno »nezavest«, tudi nič tako neverjetnega. Sicer se pa zdi, da je dr. Veber to neodvisnost

subjekta od doživljajev sam celo dokazal. Gotovo je samostojnost subjekta večja kakor pa samostojnost duševnih dispozicij. Dispozicije brez subjekta sploh ne more biti, ker je dispozicija nujno dispozicija nečesa ali nekoga. Sedaj pa dr. Veber sam izrečno pravi, da »pripada vsakemu subjektu neprimeroma več dispozicij nego bi to mogli ali sploh smeli sklepati samo na podlagi njegovega faktičnega trenutnega doživljanja... ker ne moremo nikdar ugotoviti vsega tujega ali lastnega doživljanja in ker nam poleg tega ostane vselej še neznano vse ono tuje ali lastno doživljanje, za katero smo z drugim subjektom vred morda tudi disponirani, ki ga pa samo iz katerihkoli drugotnih razlogov doslej ni bilo« (167). Ako pa take dispozicije brez pristojnega doživljanja morejo bivati, more in mora a fortiori bivati subjekt kot realni nositelj tistih realnih sposobnosti.

Sicer pa podaja zlasti uvod mnogo bistrih opazk. Kritika Wundtovih nazorov o psihologiji je upravičena in dobra. Posebno dobro opozarja, kako se Wundt brani metafizike, a je izrecen zastopnik izrazite metafizične teorije, namreč monistične, ki »je glede svojega metafizičnega značaja prav nič ne razlikuje od metafizične teorije svetovnega dualizma« (23). Med fizičnim in psihičnim navaja dr. Veber kakih 10 razlik; nasplošno so dobro označene. Dobro tudi brani metodo samoopazovanja. Osnovne psihološke pojme (subjektivno-objektivno, imanentno-transcendentno) tolmači psihološko in spoznavno-teoretično. Govoreč o dispozicijah dobro pripominja, da le duševnim dispozicijam pristoji svojstvenost večanja in manjšanja po zakonu vaje. Glede zavestnosti se ne skladam z njim, da bi ne bil noben duševni pojav zavesten, »dokler ne postane objekt drugega notranjega zaznavanja«. Kakor sem že drugod dokazoval (Uvod I 73—75), bi bila na tej podstavi samosvest docela nemožna.

A. U.

Naturwissenschaft - Weltanschauung - Religion. Bausteine für eine natürliche Grundlegung des Gottesglaubens von D. Dr. med. Dr. phil. Johannes Reinke, Professor an der Universität Kiel. Freiburg im Breisgau 1923. Herder.

Pod tem naslovom je ravnokar izdal znameniti učenjak-naravoslovec, botanik in biolog Reinke knjigo, ki bi jo hotel imenovati »Confessiones« modernega naravoslovca. Kakor je stari modroslovec sv. Avgustin položil v svoje slavno delo izpoved svojega modroslovnega spoznanja, tako je predložil novodobni naravoslovec glavne ugotovitve in izsledke naravoslovnih strok, ki nujno zahtevajo modroslovnega — metafizičnega dopolnila. Vse naravoslovje, doslej ukovano v materialistične predsodke, vpije po boljši, naravnejši in povoljnejši razlagi. Materialistični svetovni nazor in ž njim darvinizem se je izkazal kot nevzdržna podmena že iz naravoslovnih razlogov, ker ne upošteva vseh naravoslovnih dejstev in ker ne zadovoljuje človeškega duha, ki hoče za umevanje naravnih dejstev zadostnega in zadovoljivega razloga. Pisatelj, priznan in uvaževan strokovnjak v botaniki in biologiji, povzema v tej knjigi dolgo, trudapolno pot svojega življenjskega prizadevanja, da se povzpne skozi gosto trnjevo mejo spoznavalnega kritizma do trdne izvestnosti svojega spoznanja. Vse svoje spoznanje gradi pisatelj zgolj na naravoslovne temelje in metode, njegov svetovni nazor, zamisel o Bogu in o razmerju človeka do Boga so mu nujni, neodoljivi zaključki z ono

matematično gotovostjo, ki je ž njo Leverrier dognal nov planet Neptun, ki ga dotlej še nihče ni videl. Pisatelju je vsa narava velika knjiga božjega razodetja, ves napredek naravoslovja mu potrja v polnem obsegu izrek prvega naravoslovca Bakona Verulamskega: »Površno opazovanje narave vtegne odvrniti od vere v Boga, globlje spoznanje vodi gotovo k veri nazaj.« Komur je do resnice, vzemi knjigo in sledi duhovitemu bogoiskatelju po njegovih modernih stezah! Pisatelj naslavlja svojo knjigo na nemško mladino in delavstvo, ki je po surovem materializmu okuženo zapadlo verskemu in političnemu razsulu. Našemu inteligentnemu naraščaju, ki se še bori za svoj svetovni nazor, pa tudi starejšim omikancem, ki si hočejo osvežiti temelje svojemu naziranju, bodi to lepo in vseskozi zanimivo delo prav toplo priporočeno!

Dr. A. B.

Verstvo.

Dr. Mihael Opeka: **Kam greš?** Sedem govorov o božjih klicih. V Ljubljani 1923. Založila Prodajalna K. T. D. H. Ničman, Str. 67. — Odlični govornik dr. Opeka, ki s svojimi govorniško sestavljenimi, globoko v življenje posegajočimi in izvrstno govornimi govori privablja množice v ljubljansko stolnico, hoče govoriti tudi tistim, ki nimajo prilike, da bi ga poslušali v cerkvi. V ta namen izdaja govore v prikupljivih zbirkah, katerih je dosedaj izšlo že sedem. Zbirka »Kam greš?« obsega praktične govore o poklicih, hoče podati »nekoliko luči na poti in steze življenja«. Izvrstni govori so namenjeni posebno starem in mladini: starši naj iz njih spoznajo dolžnosti in pravice, ki jih imajo do otrok glede volitve stanu, mladina pa naj se pouči, kako naj si izbira poklic. Govornik omenja štiri glavne stanove: zakonskega, deviškega, duhovniškega in redovniškega; o prvih dveh govori že v prejšnjih zbirkah, zato poučuje tu le o zadnjih dveh. Prav o teh dveh pa ima sedanjí tako malo idealni svet veliko napačnih nazorov, zato govornik te krive sodbe zavrača, ko živo in prepričevalno popisuje vzvišenost, delo in pomen tega dvojnega stanu. Zadnji govor pa je v tolažbo tem, ki so si stan že izbrali in ga ne morejo več spreminjati; ti bodo v svojem stanu zadovoljni, če ga ljubijo in spoštujejo, če izpolnjujejo njegove dolžnosti in prenašajo njegove težave.

J. Pavlin.

Dr. Dragutin Kniewald: **Katoličkim djevojkama.** Tisak »Tipografija« d. d. u Zagrebu. 1923. Str. 208. — Tudi med hrvatskim narodom se opaža vedno večja skrb za doraščajočo mladino. Več prijateljev in vzgojiteljev hrvatske mladine je sestavilo primerna vprašanja in jih razposlalo katoliškim dekletom s prošnjo, naj nanje odgovore v zaprtem pismu in brez podpisa. Odgovorilo je 368 deklet, odgovori so zelo iskreni in resni. Na podlagi teh odgovorov in po priznanih primernih spisih drugih narodov je dr. Kniewald sestavil izvrstno praktično knjižico »Katoličkim djevojkama«. Rokopis je pregledalo več katoliških deklet, ki so še povedale svoje želje in

popravke. Pisatelj navaja večkrat dobesedno odgovore deklet na kako vprašanje, včasih pa v odstotkih, koliko deklet je tako odgovorilo, koliko pa drugače. Trditve potrjuje z izreki sv. pisma in modrih mož. Knjiga ni suhoparen pouk. Pisana je v izbranem jeziku, nauke poživljajo številni mični zgledi iz življenja, zanimivo jo delajo narodni pregovori in lepe narodne pesmi. Tako je knjiga vzeta res iz življenja hrvatskih deklet in, kakor nam kažejo naslovi posameznih odstavkov, tudi namenjena za praktično življenje. Dekletom hoče kazati pot v življenje in jih opozarjati na preteče nevarnosti. Namenjena je v prvi vrsti izobraženim dekletom, a tudi preproste se bodo iz nje mnogo naučile. Obsega tri dele: Život duše, U svijetu, Katolikinja umom in srcem. Prvi del poučuje zanimivo o veri in verskem življenju. Drugi razpravlja točno o domači hiši, knjigah, kinu, modi, plesu, sprehodu, društvih, čistosti, obnašanju do moških, ljubezni in veselju. Tretji del opisuje liberalizem, liberalni katolicizem, feminizem in katolicizem. Res, samo aktualna in za katoliška dekleta važna vprašanja! Knjiga ima lep tisk in lično zunanjo obliko. — Tudi slovenska izobražena dekleta bodo našla v njej mnogo lepega in koristnega v pouk sebi in tovarišicam. J. Pavlin.

Binički, dr. Fr., **Katolička crkva i znanost**. Mala osmerka. Str. 163. Mostar 1923. Hrvatska tiskara F. P. — Vse, kar je katoliška cerkev v devetnajstih stoletjih velikega in blagodejnega ustvarila, je dokaz v njej delujočega nadnaravnega, božjega principa. Zgodovina po Kristusu namreč ni drugega kot novo stvarjenje na vsakem polju bivanja, inteligence in pravnosti, vede in umetnosti, v dušah posameznih kakor na pozorišču svetovne zgodovine, v mirnem krogu družine kakor v burnem življenju narodov, v javnem pravu in vesti ljudi. Res je sicer cerkev, zvesta besedi svojega Ustanovitelja: »Iščite najprej kraljestvo božje« (Mt. 6, 33), pred vsem stremela za božjo čast in zveličanje duš; res je zemljo in njene dobrine gledala s stališča večnosti; toda studenec, ki ji ga je Kristus odprl, je narastel in se razlil na zunanje življenje ter napolnil vse zemeljske razmere z nebeškim blagoslovom. Da bi to pokazal, je Binički spisal pričujočo knjižico, ki ni strogo znanstveno delo, četudi govori o znanosti, ampak so v njej zbrani paberki, ki pa podajajo čitatelju lep pregled zaslug, ki si jih je katoliška cerkev pridobila po svojih zastopnikih za znanost. Več se od poljudno - znanstveno pisane knjižice ne more zahtevati, zlasti še, če pomislimo, da nimajo niti največji narodi dela, ki bi bilo v njem popolnoma izčrpno obdelano vprašanje, ki se v tem delcu obravnava.

Avtor podaja v uvodu pojem znanosti in cerkve, pojasnjuje, da cerkev ne more biti nasprotna znanosti, ter odgovarja na težkoče, ki se že od nekdanj razširjajo in ponavljajo med ljudstvom tako z ozirom na dogmatizem, indeks, silab in cenzuro, kakor tudi z ozirom na inkvizicijo. V razpravi sami obravnava v prvem delu teologijo in filozofijo, v drugem zgodovino in njene pomožne znanosti, v tretjem prirodoslovje in v četrtem XIX. stoletje v vseh panogah

vede. Kdor se želi seznaniti z glavnimi katoliškimi učenjaki vseh vekov, temu bo knjižica dobrodošla, ker podaja vsaj kratek pregled velikanskega dela, ki so ga ti učenjaki tekom stoletij dovršili.

P. G. R.

Bernik Fr., župnik v Domžalah, **Spolnuj zapovedi!** I. knjiga. S 7 slikami. 8°, 391 str. — II. knjiga. 8°, 471 str. Samozaložba 1921/22. Naroča se pri pisatelju župniku Berniku v Domžalah in stane brez poštne I. knjiga 15 Din, II. knjiga pa 22 Din.

Navedeni dve zbirki kažeta izredno marljivost skrbnega dušnega pastirja domžalskega župnika Bernika. Na vse svoje ovce, na tiste, ki so doma, in na tiste, ki so po razmerah prisiljeni zapustili domovino in odšli v Ameriko. Tem zadnjim sta knjigi v prvi vrsti namenjeni. Iz vseh njegovih govorov odseva skrb, kako pripraviti ljudi do tega, da bi izpolnjevali zapovedi. Najprej prvo in največjo zapoved: Ljubi Gospoda svojega Boga in drugo tej enako: Ljubi svojega bližnjega kot samega sebe!

Nato v daljših govorih — posebno obširno so obdelane 1., 4. in 6. zapoved — razlaga 10 božjih in 5 cerkvenih zapovedi. Govori so po večini zelo praktični, pisani jasno in dosti živahno, prepleteni z dobro uporabljenimi citati iz sv. pisma in cerkvenih očetov. Da ohrani poslušavce pri pozornosti in da si resnico bolj utisnejo v spomin, uporablja veliko in splošno dobrih zgledov, zajetih iz življenja. Ne le Amerikancem, tudi našim ljudem, posebej duhovnikom, bosta knjigi prav dobro služili.

Par nedostatkov in pogrškov, ki človeku lahko pri največji skrbnosti uidejo, naj omenim. Knjigi bi precej pridobili na vrednosti, ko bi pri izrekih, vzetih iz cerkvenih očetov, avtor omenil, kje se citirana mesta nahajajo, ker drugače se nanje ne moremo zanesti. Ko govori o popolnem kesanju (I, 32), zahteva nekoliko preveč, ko piše: Popolnega kesanja ni mogoče obuditi brez sklepa, grehov se takoj spovedati, kakor hitro bo to mogoče. Tridentinum pravi samo, da popolno kesanje ni mogoče sine sacramenti voto, in to razlagajo dogmatiki: grehov se je treba spovedati tempore opportuno, pri prvi prihodnji spovedi. Lep je govor o Materi božji. Pri tiskanem govoru bi morda bilo umestno, ko govori o Brezmadežnem Spočetju, v oklepaju označiti, da so lepe primere (I, 264, 265) vzete iz Chaignona, meditacija za 8. dec. Ko v 21. govoru govori o češčenju svetnikov, mislim, da bi kazalo bolj rezervirano govoriti o nekaterih posameznih relikvijah ali pa njihovo pristnost podpreti vsaj s kratkimi dokazi. Ananija in Safira nista bila kaznovana zato, ker sta si pridržala nekaj njivine cene, ampak zato, ker sta lagala (II, 238). Nekatere zgleds — v splošnem so prav primerni — bi pred današnjimi poslušavci kazalo opustiti, kot n. pr. II, 250. Zelo dobro bi koncem II. knjige služilo alfabetično kazalo, ker je v obeh knjigah zbranega v resnici veliko gradiva. Kljub tem nedostatkom sta knjigi priporočljivi za Amerikance in uporabni za duhovnike.

Dr. C. Potočnik.

Politika.

Dr. Ludwig Baur und Dr. Karl Rieder, **Päpstliche Enzykliken und ihre Stellung zur Politik.** (Schriften zur deutschen Politik.) 8°, str. 92. Freiburg in Breisgau 1923, Herder & Co.

Pri obnovitvi držav po svetovnem prevratu igrajo imenitno vlogo pol. stranke s kršč. programom, sosebno ker so se izkazale vse druge stranke brez takega programa več ali manj nesposobne. Ni čuda zato, da se porajajo ravno na tem polju vedno novi problemi, ki zahtevajo rešitev. Zgoraj označena knjižica jih rešuje na najsolidnejši podlagi, ker se zateka k bogatemu viru papeških okrožnic, posebno Leonovih, o političnih socialnih problemih.

Razdeljena je knjižica v dva dela. V prvem delu obravnava L. Baur, profesor na univerzi v Tübingenu, na podlagi papeških okrožnic temeljna vprašanja notranje politike. Krščanska državno-pravna in gospodarska filozofija izvira iz del sv. Avgušтина, sv. Tomaža, Suareza, de Lugona, Molina, ki so jih spisali na podlagi razodetja in naravnega zakona. Njim so sledili Ketteler, Hertling, Hitze, Pesch, Mausbach, De Maistre, Görres, Donoso Cortes, Karl Vogelsang, Kralik, Müller i. dr. Nad vse vzvišene pa so enciklike Leona XIII., Pija X. in Benedikta XV. V njih je združen cvet raziskovanj vseh globokoumnih mož iz prejšnjih stoletij. Povod enciklikam je bila dejanska potreba. Ko se je brezverski socializem vedno bolj širil, je nastopil proti njemu Leon XIII. v encikliki »Quod apostolici muneris« (28. dec. 1878); ob priliki umora ruskega carja Aleksandra II. je izdal encikliko o državni oblasti »Diuturnam« (29. jun. 1881); na njo se naslanjajo enciklike o kršč. državnem redu »Inmortale Dei« (19. dec. 1885) in »Sapientiae christianae« (10. jan. 1890); l. 1888. je izšla okrožnica »Libertas«, o razmerju med svobodo in avtoriteto. Pomenljive so okrožnice o zakonu in družini, o prstozidarstvu, o šoli in vzgoji klera in Pija X. enciklika o verskem pouku v šolah »Acerbo nimis« (15. apr. 1905) in Leonove socialno-politične.

Na podlagi teh okrožnic postavlja prof. Baur glavna načela za notranjo politiko. Vrhovno načelo je, da država ni samo-namen (proti Hegelu), temveč kakor vsaka družba le sredstvo za izpopolnitev človeka (22). Nravna obveznost države izvira iz božjega in naravnega zakona, zato je treba zavreči nauk francoskih in angleških državnikov o državi kot družabni pogodbi (contrat social). Tudi je napačen nauk o ljudski suverenosti v zmislu Rousseaua in liberalne demokracije, kakor da bi bil narod zadnji vir državne oblasti in prava. V pravem zmislu govorimo o ljudski suverenosti, ako jo umevamo v kat. zmislu tako, da imamo narod za nositelja bližnjega (ne zadnjega!) vira državnega prava in oblasti.

Glede spremembe državne oblike ugotavlja dr. Baur v smislu Leonovih okrožnic, da vladarska oblast »po božji milosti« ni združena v nobeno konkretno obstoječo državno obliko (26). Zato ne odločujejo o državni obliki, monarhiji, republiki verski razlogi,

temveč razlogi umestnosti, zgodovinskega razvoja in narodnega značaja državljanov. »Če gre za politično vprašanje, kakor o državni ustavi, o tej ali oni vrsti državne uprave, more imeti o tem vsak svoje lastno mnenje.« (*»Immortale Dei«* 1. nov. 1885). Vendar ne sledi iz tega, da sta revolucija in umor tirana dovoljena. »Kjer izvaja državna oblast tak pritisk na državljane, da težko prenašajo krivično oblast... je dovoljeno po drugačni obliki državne ustave stremeti« (*»Libertas«* 1. 1888). Ni pa dovoljeno se dvigniti na lastno pest zoper oblast, da ne nastane še večji nered in da ne trpi družba še večje škode (*»Quod apostolici muneris«* 28. dec. 1878). Revolucija kot taka ne more ustvariti novega prava in legitimirati nove državne ustave. Novo državno ustavo legitimira le dejstvo, da je ustvarila nov državni red, da je premagala kaotično anarhijo revolucije in bila priznana (po volitvah in pol. udejstvovanju) od večine državljanov. Kolizija v dolžnostih je v tem slučaju le navidezna, ker se mora dolžnost zvestobe do prejšnjih nositeljev oblasti umakniti višji dolžnosti, kaos odstraniti in hitro državni red zopet upostaviti. Vsi drugi oziri v takih trenutkih izginejo pred veliko socialno nujnostjo, da skrbi narod predvsem sam za sebe.

Glede razmerja med cerkvijo in državo velja načelo, da sta obe oblasti *societates perfectae* (enc. *»Sapientiae christianae«*), vsaka v svojem delokrogu suverena. Najboljše je vzajemno delovanje obeh oblasti. Popolna ločitev je proti duhu vere, ker mora vera že po svojem bistvu prevevati vse panoge javnega in zasebnega življenja. Izhod taki nenaravni ločitvi je napačna podmena o ločitvi vere in znanosti, naravnega in nadnaravnega življenja po Lutru in Kantu. Dobro bi bilo, če bi Baur na tem mestu bolj poudaril in pojasnil, da ni cerkev družba, ki nastaja iz prostovoljne združitve posameznikov, temveč občestvo, ki posameznika v svoj organizem že a priori vključuje.

V šolstvu imajo že po naravnem pravu prvo besedo starši. Pravice staršev so primarne, originalne; državne pravice na šolstvo so sekundarnega značaja, a tudi upravičene. Starši pa nimajo samo pravice, temveč tudi dolžnost vzgajati otroke za Boga in se ravnati po navodilih cerkve.

Kar tiče politične svobode, papeži v svojih okrožnicah čisto prostodušno pristajajo na načela verske tolerance v današnji paritetični državi. S tem večjo energijo pa branijo pravice družine, zakramentalni značaj zakona proti Lutrovemu naziranju (*Die Ehe ein weltlich Ding*).

Prav posebno pa so važne enciklike Leonove o delavskem vprašanju (*»Rerum novarum«*, 15. maja 1891). V njih zavrača z veliko odločnostjo liberalni gospodarski red in naglašja načela za solidariistično družbo. Te enciklike o socialnih vprašanjih bi moral Baur obširneje razglabljati, ker so temeljne važnosti za naše čase. Sploh pa se more reči, da je pisatelj z veliko vestnostjo in

celo pregledno zbral ogromni material, ki je nakopičen v papeških okrožnicah. Ker govori o smernicah krščanskih političnih strank, bi bilo neobhodno potrebno, da bi na podlagi enciklike papeža Pija X. »*Singulari quadam*« 24. sept. 1912) vsaj kratko označil glavna načela za sodelovanje krščanskih političnih strank z drugoverci.

Dr. Karl Rieder razpravlja v drugem delu knjige na podlagi okrožnic Leona XIII., Pija X. in znamenite mirovne enciklike Benedikta XV. po vrsti o temeljih mednarodnega prava in občestva, o ciljih mednarodne in zunanje politike ter o sredstvih, s katerimi se naj ti cilji skušajo doseči. Prav poudarja, da ne smemo razumeti pod mednarodnim pravom le pozitivnega prava, resnična in trdna podlaga mu je v večnih in nespremenljivih načelih naravnega zakona. Ni temeljnih razločkov med zasebno in javno moralo. Evangelij ne pozna posebnega zakona ljubezni za posameznega človeka in ne posebnega za države in narode (67).

Cilj mednarodne politike je ohranitev miru. Kakor je Leon XIII. naravnost programatičen za socialno-politična vprašanja, tako programatičen je Benedikt XV. za mednarodno mirovno politiko. Kot sredstva za ohranitev miru navaja Benedikt XV.: razorožitev, razsodišče in prostost morja. Vprašanje mednarodnega miru bi moral Rieder natančneje obdelati, še posebno radi tega, ker nam v tem oziru podajajo tudi Leonove okrožnice mnogo dobrega gradiva, ki bi ga bilo treba le zbrati iz posameznih okrožnic. Splošno pa moremo reči, da bo vsak naš politik, socialni ali kulturni delavec našel v tej mali knjižici obilo stvarnih in načelnih pobud za svoje javno udejstvovanje.

Dr. Jos. Jeraj.

Sociologija.

Gosar dr. A., **Za krščanski socializem**. Pomiselki in odgovori. Ljubljana 1923. Založba »Socialne Misli«. Str. 117.

Dr. Gosar je zopet uveljavil pri nas besedo »krščanski socializem«. (»Socialna Misel« se moti, ko pravi, da je to ime »posvetil« sam Leon XIII.; Leon XIII. je marveč prav nasprotno izrekel, da se je to ime »po pravici opustilo«; prim. okrožnico »*Graves de communi*« ali mojo Sociologijo, str. 459. Seveda se radi besede ne bomo več prepirali, saj so že Kettelerja imenovali očeta »krščanskega socializma.« Opominjam to samo radi tega, ker nekateri, govoreč o socializmu, mislijo še vedno le bolj na materialistični marksizem in so tako možna nesporazumljenja.) V tej knjižici je dr. Gosar pojem krščanskega socializma nasproti materialističnemu socializmu tako določno opredelil, da ni možno v tem oziru nobeno dvomje. Krščanskemu socializmu je filozofski temelj krščanstvo s svojim pogledom na življenje in svet, materialističnemu socializmu je temelj materializem. Radi tega je krščanskemu socializmu teženje po gmotnem blagostanju le toliko pomembno, kolikor je pogoj za nravno življenje; materialistični socializem hoče raj na zemlji, zato

oznanja sovraštvo in razredni boj. Krščanski socializem stoji na stališču zasebne lasti ter svobodne izbire dela in konsuma, le da naj se produkcija in konsum uredita »po splošnih družabnih interesih«, torej »podružabita«, »ne da bi se načelna svoboda omejevala bolj, kot je v interesu skupnosti nujno potrebno«; materialistični socializem hoče socialistično državo s strogim centralizmom in mehanizmom, izključuje zasebno last in svobodo v izbiri dela in konsuma, in če se dosledno izvede, razdene družino ter vodi v popolni komunizem. V teh in onih podrobnih praktičnih zahtevah seveda lahko gresta časih skupaj, kakor hodijo časih skupaj brezverci in najboljši kristjani, ko n. pr. zahtevajo od države večjih prispevkov za prosveto ali socialne naprave. (42—46.)

Tudi sicer je dr. Gosar v prvem delu prav dobro pojasnil, zakaj je krščanski socializem potreben. Krščanski socializem išče konkretnih oblik za izboljšanje, teh konkretnih oblik pa krščanstvo ne podaja, temveč podaja le splošna načela, ki naj bi se v teh oblikah vprav ostvarila. Brez etike ni rešitve socialnega vprašanja, a tudi s samo etiko ga v dejanskih razmerah ne bo. Ker se mnogi za etična načela ne menijo, je potreben socializem s socialnozakonskim programom. Sv. Frančišek Asiški je sicer reševal socialno vprašanje zgolj etično, a bil je svetnik, navadni ljudje ga moramo reševati tudi s človeškimi sredstvi. (Prim. iste misli v mojem Uvodu v krščansko sociologijo, str. 30 sl.) Ako delovni stanovci zahtevajo pravico, to ni ne sebičnost, ne sovraštvo do drugih.

V drugem delu pojasnuje dr. Gosar nekatera težja vprašanja. Najprej na kratko označuje moderni kapitalizem kot nekaj novega, česar ne smemo zamenjavati n. pr. z izrastki bogastva. Kapitalizem je posebna oblika modernega gospodarstva. Zato boj proti zlorabi bogastva ni še boj proti kapitalizmu. Potem govori o zasebni lastnini. Krščanski socializem hoče uveljaviti načelo, da »so z zasebno lastnino, zlasti kadar presega gotove meje, združene tudi resnične družabne dolžnosti.« Kakor naj bi bil po krščanskem pojmovanju človek bolj upravitelj imetja kakor pa lastnik, tako zahteva krščanski socializem, naj lastniki važnih, za družbo pomembnih podjetij upravljajo le-ta kot oskrbniki, ki so dolžni ozirati se na splošne koristi. Ker pa v današnjih razmerah veliki podjetniki nimajo več tega etičnega pojmovanja lastnine, mora družba s socialnimi zakoni in primerno omejitvijo rabe in zlorabe lastninske pravice podrediti sebične interese posameznikov interesom celokupnosti. Prav to pa hoče socializacija, ki ni nujno isto s podržavljenjem (podržavljenje tudi samo lahko uvede le drugačen, namreč državni kapitalizem), temveč le enotna, po splošnih družabnih interesih zasnovana organizacija in kontrola posameznih podjetij in celokupnega gospodarstva. Eden izmed neizogibnih potez socializacije bo socialna uredba, da se imetje ne bo moglo brez meje kopičiti. Zakaj plutokratizmu nujno sledi pavperizem. Dr. Gosar tudi misli, da bi se morala proglasiti socialna dolžnost dela. Ker brez dela zemlja nikakor ne rodi zadosti, tisti, ki nič ne delajo (a bi mogli delati), živijo na stroške drugih. Z drugim

socialno koristnim delom ta dolg gotovo tudi lahko poplačujejo, nikakor pa ne brez takšnega dela. Končno proti neki obsodbi vsake stavke po pravici naglaša, da nikakor ni vsaka stavka v nasprotju z načeli krščanske etike (prim. moje Sociologijo, 636 sl.)

Knjižica pojasnjuje torej nekako glavna vprašanja, za katera gre v boju zoper kapitalizem! Nasplošno so vprašanja prav dobro pojasnjena in je tako obenem tudi program krščanskega socializma dosti jasno orisan in po moji sodbi tudi opravičen. Glede posameznosti in podrobnosti bodo seveda možna razna mnenja.

Ko pravim, da se načelno skladam s to knjižico, ne morem tega reči ne o vsej vsebini, ne zlasti o obliki. Knjižica se obrača zlasti proti »Glasniku presv. Src« in proti prof. Ujčicu. Seveda je resnično, da je »Glasnik« pretiraval, a morda le v upravičeni vnemi za npravi prerod našega ljudstva. Glasniku božjega kraljestva rade izginejo iz videža vse posvetne reči in vsa posvetna vprašanja. Zato bi morala knjižica braniti pravico teh vprašanj, ki so tudi za npravi prerod jako važna, z resnobo, a brez žaljivih besed. Še bolj treba to reči glede univ. prof. Ujčica. Prof. Ujčić je priznan moralist in mu v moralnih rečeh že moramo prepustiti prvo besedo. Res pa moderna socialna in gospodarska vprašanja niso zgolj moralna vprašanja in gre pod socialnim in gospodarskim vidikom prva beseda drugim. Zato je takšne razprave med moralisti z ene strani in med sociologi z druge strani pozdravljati, a vršiti se morajo z resnobo, brez zbadljivega in prezirljivega načina v izražanju. Po mojem mnenju pa dr. Gosar niti ni podal zares objektivnega stanja, ko toži o strašni »nevednosti« celo »naših najbolj izobraženih krogov« o stvarih, ki jih imamo neprestano na jeziku. Jaz vsaj, ki sem bil pri dotičnih debatah navzoč, nikakor ne bi mogel reči, kar trdi dr. Gosar, »da je v glavnem obveljala trditev, da je izraz kapitalizem le fraza, ki dejansko ne pomeni nič več in nič manj kot izrastke bogastva.« Saj se je vendar soglasno sprejela Gosarjeva resolucija, kjer se določno opredeljuje narava modernega kapitalizma! Sodilo se je pa res, da tudi pravična beseda o bogastvu ne bi bila odveč. Prav tako mi ni prav umljivo, zakaj dr. Gosar izreka tako trdo sodbo o »krščanskih kapitalistih«, češ, da jih »je v priznani krščanskih vrstah« primeren odstotek, ki se »kar odkrito in brez pridržka mečejo v strujo najhujšega materializma«, ki »brez sramu razkazujejo svojo nekrščansko goloto«, a si lahko kljub temu »brez ugovora« laste krščansko ime (31, 47), in zopet prav tako trdo sodbo o priznanih kristjanih, ki rabijo »dvojno mero«, ki izrastke pri krščanskem socializmu grajajo, a krščanskim kapitalistom prizanašajo. Ako je resnično, kar uči tudi dr. Gosar, da stoje posamezni kapitalisti pod silo razmer, ki jih sami ne morejo izpremeniti, ne da bi s takšnimi poizkusi sami sebe in delavstvo pogubili (str. 16), tedaj ne razumem, zakaj tako trde besede. Mož pa, ki bi delavce brezsrčno izkoriščali, ko bi jim lahko pomagali, v priznani krščanskih vrstah ne poznam, kakor tudi ne poznam tistih priznanih kristjanov, ki bi takšnih mož odločno ne obsojali.

Še nekaj stvarnih opomb! Teorija o delu in plači, ki jo razvija dr. A. Gosar na str. 14, se mi ne zdi v skladu z okrožnico »Rerum novarum«. Leon XIII. je po pravici zavrnil liberalno teorijo o »delu—blagu« in postavil vrednost dela v odnos k človeški osebnosti. Zato ni pravilna misel, da se po zahtevah stroge pravice vrednost dela meri po tržni ceni, ampak vprav narobe, tržne cene bi se morale ravnati po vrednosti dela, a vrednost dela predvsem po tem, da bo mogel delavec s svojo družino dostojno živeti. Prav pa omenja dr. Gosar, da v dejanskih razmerah delavstvo takih plač od podjetij navadno ne more še zahtevati, zato mora vprav zahtevati reformo socialnih razmer, ki delavstvu niso pravične.

Prav tako je zmotna sodba, da je bila nekdanja cerkvena prepoved obrestovanja sama na sebi »pretirana« in »strogo vzeta tudi krivična« (29). Da obrestovanje samo na sebi ni dovoljeno, to so moralisti vedno

učili in še uče in argumentacija dr. Gosarjeva (Narodno - gospodarski esej 19 sl.) tega prepričanja ne more omajati. Zopet pa po mojem mnenju pretirava, ko pravi, da »premoženje izrazito konfesionalnih in celo cerkvenih ustanov« podpira brezmejno oderuštvo današnjih dni. Dejstva dokazujejo, da gre obrestna mera tako nezaslišano visoko ne radi tega, ker imajo tudi cerkvene ustanove (kar jih je še) naložen denar, ampak radi tega, ker so se banke vrgle v brezmejni industrializem. Cerkvene ustanove pa ne nalagajo denarja pri bankah.

Še opomba o socialni dolžnosti dela! Nihče ne zanikuje, da je človek dolžan delati, če radi drugega ne, že zato, ker je lenoba greh. Zato takih argumentov za dolžnost dela dr. Gosar v boju proti nasprotnikom ne bi smel navajati (111), ker s tem pri nepoučenih čitateljih nasprotnike po krivici grdi. Gre samo zato, ali tisti, ki nič pridnega ne dela, vedno in nujno živi na stroške drugih, tako da greši proti družbi in bi torej družba lahko s posebnim zakonom njega in vse take prisilila na delo. Jaz sam sem precej natančno premotril to vprašanje v Uvodu v krščansko sociologijo (57—81) in sem prišel do zaključka, da je zakon dela socialen postulat, to se pravi, čim splošnejše bodo razmere, da bo vsak živel od svojega dela, tem bolj zdrave bodo socialne razmere (81). S tem zaključkom sem se zelo približal Gosarjevemu stališču. Kljub temu pa jaz zase ne bi mogel reči, da že v dejanskih razmerah vsak, kdor ne dela, tudi proti socialnim dolžnostim greši in da bi ga smela družba ex hoc titulo prisiliti na delo. Če pride domov Amerikanec, ki si je s pridnim delom v Ameriki toliko prislužil, da sedaj doma brez pravega dela živi, lahko greši radi lenobe, ne upal bi si pa reči, da živi na stroške drugih in da greši proti družbi in da bi ga torej družba po pravici smela prisiliti k delu. Saj on vendar vse, kar poje, pošteno plača, za tiste ugodnosti, ki mu jih daje država, pa odrajuje pošteno davek. Dr. Gosar priznava take izjeme. Toda, če so te izjeme — in takšnih je še precej —, za te ne moremo proglašati socialne dolžnosti dela. Torej socialna dolžnost dela dejansko ni še splošna. Ako bi bilo vse človeštvo organizirano v eno družbo in bi ne bilo zasebne lastnine, tedaj bi bila seveda stvar drugačna. Kdor bi ne delal, bi ipso facto mogel živeti le na stroške drugih. Sedaj so pa še razne države in ljudje prehajajo z imetjem iz države v državo, poleg tega je splošno priznana lastninska pravica, zato ni mogoče še govoriti o strogi socialni dolžnosti dela. Dr. Gosar mora pomniti, da ima pravdo z moralisti, ki po pravici branijo človeško svobodo in zahtevajo, da se vsaka stroga dolžnost tudi strogo dokaže. Množicam lahko govorimo o tej dolžnosti, ker je res skoraj splošna, moralistu pa to, kar je skoraj splošno, vprav ni zares splošno.

Kar pa pravi dr. Gosar o sv. Tomažu (str. 4), je resnično. Krščanski sociolog se bo moral vedno zopet vračati k sv. Tomažu, ki je povsod velik, a v etičnih vprašanjih največji, ne bo pa pri njem našel odgovora na vsako vprašanje. Iz novih razmer se porajajo vedno nova vprašanja, zato mora poznati te razmere, kdor hoče reševati nova vprašanja. Seveda pa mora prav tako poznati pravna načela, če hoče ta vprašanja pravno reševati in meriti pravice in dolžnosti.

A. U.

Vzgojeslovje.

Dr. Janko Bezjak — Dragotin Pribil: **Vzgojeslovje** s temeljnimi nauki o dušeslovju za učiteljska in sorodne šole. Ljubljana 1923. Str. 279.

Kot nadomestek za Bežkovo Vzgojeslovje je vzrastla predstojeca knjiga v prvi vrsti iz čisto praktičnih šolskih potreb. In sicer hoče nuditi zlasti učiteljskemu naraščaju najslošnejše dušeslovne in vzgojeslovne temelje in vidike, ki jih rabi v vsakdanjem svojem postopanju. Toda o knjigi lahko rečemo, da bo lahko služila tudi

izven šolskih potreb vsem, ki hočejo dobiti vsaj o glavnih strem-ljenjih naše dobe nekoliko pregleda, obenem pa se opirata oba dela (psihološki in vzgojeslovni) na dolgo in lepo vzgojno prakso samo, in more biti knjiga v tem pogledu zakladnica preizkušenih vzgojnih vidikov.

Ta učbenik zato nima namena, poseči neposredno v oni vrvež rajrazličnejših sodobnih in razkosanih vzgojeslovnih stremljenj, ki se že preko 20 let prizadevajo v vsem vzgojstvu (v teoretičnih podlagah kakor v praktičnih težnjah in vzgojnem delu) pripraviti popolen preobrat, ki naj bi vso našo kulturo spravil na nove temelje. Knjiga je v tem oziru previdna, konservativna v dobrem pomenu besede. Kar je bilo porabnega in res globoko utemeljenega v naših sodobnih težnjah, sta znala avtorja porabiti; ohranila sta pa tudi dalekosežno zvezo s preteklostjo in njenimi več ali tudi manj preizkušenimi nazori.

Prvi, dušeslovni del se odlikuje, če ga primerjamo n. pr. z Bežkovim poizkusom, že zunanje po veliki preglednosti. Nadalje prinaša neprimerno več psihološkega materiala. Posebno pri določitvi in definiciji doživljanj se čuti potreba pisatelja, priti, do čim točnejšega izraza in srečne formulacije. V tem oziru so bile avtorju lep zgled gotovo Hergetove učne knjige.

Nadalje prinaša vsako poglavje začetkoma pedagoško dobro formuliran material in vprašanja, kar bi naj čitatelja in učenca nava-jalo do lastnega doživljanja in opazovanja samega sebe. Bati se je treba samo tega, da bo večina prezrla te odstavke in da tudi marsikateri učitelj dušeslovja ne bo znal porabiti prilike.

Psihološka analiza podaja kratek pregled najvažnejših psiho-loških pojmov. Duševni pojavi se čim enostavneje razčlenijo, dolo-čijo in opredelijo. Vendar zeva iz celega dušeslovnega dela neka neenotnost. Nekatera mesta si naravnost nasprotujejo, dalo bi se s stališča sodobne psihologije marsikje oporekati, zlasti glede raz-delitve doživljanj. Nekateri pojmi se rabijo nedoločno, često je za-brisana razlika med doživljanjem in njegovim predmetom. Neenot-nost pa se tiče zlasti naslednjega: Psihologija vpoštevaa analitično metodo, združuje jo z genetično-razvojno; podaja postanek in razvoj duševnosti. Obenem bi rada služila šolskim potrebam, podaja vmes celo vrsto podatkov glede razvoja duševnega življenja pri otroku; dotika se često celo problemov takozvane »strukturne« psihologije in psihologije osebnosti. Te točke bi bilo treba izrecno obdelati tudi v taki psihologiji, ki nudi le osnove dušeslovja. Tako glede psiho-logije otroka in njegovega duševnega razvoja. Sodobna najnovejša tozadevna dela: Sternova, Groosova, osobito pa Bühlerjeva (*Die geistige Entwicklung des Kindes*. 3. izd. 1922) so odločno izkazala svojstvenost in posebno strukturo otroške duše, s katero bo treba v psihologiji in vzgojeslovju izrecno računati. Izsledki se tičejo zlasti razvoja in vzbujanja razumevanja jezika, otroške domiselnosti in otroškega mišljenja (svet pravljič je n. pr. posebno poglavje zase), nadalje otroškega risanja in otroške igre, razvoja otroške čuvstve-

nosti ter razmerja otroka do zaznavanja in laži. Poleg te, otroka se tičeče psihologije treba računati s psihologijo mladostnika (Charlotte Bühler, W. Hofmann, Erich Stern). So to za pedagogiko precej nanovo odkriti svetovi, ki bi jih tudi splošni uvod v psihologijo ne smel prezreti; posebno še, ko se te in slične stvari tičejo neposredno i vzgojitelja.

Glede takozvane strukturne psihologije ali psihologije tipov je pa stališče težko. Rekli bi, da se v tem pogledu knjiga drži malo preveč tradicije, oziroma zastarele psihologije. Sodobna »kulturna pedagogika«, ki sloni na takozvanih duhovnih vedah ter sistematično združuje in utemeljuje vse, kar je v sodobnih individualističnih in socialnih, osebnostnih in delovno-tvornih vzgojnih težnjah dobrega, potrebuje odločno psihologije, ki bi vodila do globokega razumevanja človeške duše in bogastva njenih oblik. Taka psihologija je danes že prišla preko poizkusov: Sprangerjeve »življenske oblike« (Lebensformen, 3. izd. 1922) nudijo psihologijo, ki prodira v celotnost individualnosti in njenih kulturnih odvisnosti.

Psihološki del prinaša mnogo materiala iz te psihologije tipov, želeli bi le, da bi se to zgodilo še obširneje in sistematično: Poglavlje o značajih in »temperamentih« bi dobilo drugo lice in drugo utemeljitev.

Drugi, vzgojeslovni del je zrastel iz najtemeljitejšega poznanja pretekle in sodobne pedagoške literature; a na drugi strani se neposredno čuti, kako so vsa navodila vzklila iz neposrednega življenja, iz duše, ki je v živi praksi doživela in preizkusila vse to, kar stavi drugim za merilo in smernico. Zato so vidiki večinoma taki, da se dajo neposredno porabiti. Poglavlja o vzgojnih sredstvih vključujejo izkušnje, ki so vzete iz konkretnega življenja. Obenem vpoštevajo knjiga najnovejše težnje na področju vzgojstva: princip samovzgoje, osebnostne pedagogike, delovne šole, državno-patriotske vzgoje; glede kazni zavzema edino pravilno stališče, v moralni vzgoji poudarja odstranitev moraliziranja, v duhu sodobnih teženj izkazuje upravičenost verske vzgoje; je proti pretiranemu kultu preteklosti in za čim naravnejšo in gojencu primerno vzgojo.

Iz vsega tega ozadja stopa v ospredje vzgojni »ideal«: o s e b n o s t. Ne smemo dopustiti praznega kulta lažiosebnosti in praznih besed. Prizadevanje mora iti za tem, v dolgi in težki samovzgoji izoblikovati človeka z »bistrim duhom, plemenitim čustvovanjem in krepko naravno voljo«. V zadnjem poglavju je lepo poudarjena tudi osebnostna stran vzgojiteljeva. Preprosto je povedano, kako igra r a z u m e v a n j e poleg ljubezni pri vzgoji brezdvomno največjo vlogo. — To se zdi samo po sebi umevno in nam je postalo že naravnost fraza. Toda je zelo važno, ker se splošno polaga prevelika važnost na »načela« in »sistem«. V vzgoji pomeni osebnost v s e. Harnack pravi: »Kdor hoče vplivati na kakega človeka, ga ne sme nikoli smatrati za 'objekt' ali 'primer', ampak skušati mora razumeti ga z vso ljubeznijo; samo v razumevanju imaš dostop do duše

tuje osebnosti; da, še več; v razumevanju je vključeno že učinkovanje na drugega; kjer kdo razumeva, že obenem oblikuje.«

S tem pa smo prišli do osnovne točke glede naše knjige. Končno je vse, kar prinaša, res. In vendar se nam zdi, da manjka v knjigi pravzaprav podlage in utemeljitve vsej razvrstitvi in analizi misli. Podzavestno živi za vsem to, kar sodobne težnje imenujejo »kulturno pedagogiko«, ki po našem trdnem prepričanju edina more dati vsebine v knjigi zarisaneu aparatu in ograjdu.

Najcentralnejši pojmi vzgojeslovja so: bistvo vzgoje, analiza strukture vzgojitelja, izobrazba in izobrazljivost. Od določitve teh točk zavisi določitev vzgojnih »načel«, norm, idealov, sredstev, vzgojnih oblik itd. In ravno te točke, ki rabijo v današnjem življenju prave in najgloblje utemeljitve, so tu obdelane najkrajše.

Duhovne vede in z njimi kulturna pedagogika so navezale na duhovno življenje ter na svet kulturnih in religioznih vrednot, na svet takozvane objektivne kulture. Vzgoja ima opraviti s posameznimi osebnostmi, toda teh osebnosti ne smemo smatrati za enostavnega zastopnika »naravnega človeka« (homo naturalis), človeka ne smemo in ne moremo odtrgati od »duha«, od sveta vrednot; ta svet sega s svojo zakonitostjo v dušo posameznika. Vse prizadevanje vzgoje mora iti sedaj v dvojni smeri: Na eni strani mora razviti strukturo osebnosti z vsemi njenimi zakonitostmi, na drugi posredno kulturo, navaja do čim globljega doživetja in doumevanja in do razvijajočega se ustvarjanja na kulturnih popriščih. Nad obema tema vidikoma pa stoji izoblikovana osebnost, uravnovešena nad tem nasprotjem, v živem odnosu do sveta vrednot in sveta notranjosti.

Ta utemeljitev hoče premagati vsako nepotrebno moraliziranje, preprečiti hoče nepotreben kult osebnosti. Mesto tega hoče dovesti do globokega, instinktivnega življenja in doživetja, ki ne pozna na stotine predalčkov; išče naslombe v zajednicah, ker ve, kaki zakladi duha leže tam; ve nadalje, koliko iracionalnega mora vedno ležati v odnosajih med vzgojiteljem in gojencem. Taka »kulturna pedagogika« ni v nasprotju s tem, kar prinaša naš vzgojeslovni del, pač pa more, kot že rečeno, utemeljiti marsikaj drugače in mnogo bi lahko odpadlo.

Zunanje forme, »ideje«, v katere človek sili in katerih se poslužuje, morajo postati kos istinitega življenja. Poznamo toliko načel, izrekov o potrebi delavnosti, značajnosti, krepki volji, pridnosti, resnicoljubnosti, skromnosti, samoobvladanju itd., ki se nam zde tako lepe »ideje«, pri katerih se pa človek tako rad spomni Cankarja: »Saj poznam vse tiste besede, saj bi jih lahko molil dan za dnom, kakor moli zaspan otrok rožni venec; toda uho se brani, jezik noče!« — »Živi to življenje, kakor ti ga je Bog dal!... Bodi klas na polju, cvet na vrtu, javor v gozdu!...« Kar je povedal umetnik po svoje, to skuša danes kulturna pedagogika tudi znanstveno utemeljiti.

Franjo Čibej.

Zgodovina.

Zgodovinska literatura v Ptuj:

1. V. Skrabar: **Nalasci iz latenskega doba u okolici Ptuja i Maribora.** Posebni odtisk iz beograjskega »Starinarja« za l. 1922. — Pisatelj publicira tu dvoje posameznih latenskih najdb iz zadnje dobe, in sicer v Skorbi pri Ptuj in na Pobrežju pri Mariboru.

2. B. Saffa: **Arheološka istraživanja u oblasti starog Poetovia (cir.).** Posebni odtisk iz beograjskega »Starinarja« za l. 1922. — Priložena je karta arheoloških izkopavanj v Ptuj in okolici. — V prvem delu objavlja pisatelj rezultat izkopavanj na griču Panorama. V drugem pa skuša izkoristiti izkopnine na Panoram in v Vičavi za zgodovinsko topografijo Ptuja.

3. **Spominski listi ob tridesetletnici Muzejskega društva v Ptuj (1893—1923).** Ponatis iz Časopisa za zgodovino in narodopisje za l. 1924. Založilo Muzejsko društvo v Ptuj. Spis obsega dva članka. V prvem podaja V. Skrabar življenjsko sliko zaslužnega ptujčana Ferdinanda Raispa. V drugem pa razpravlja prof. dr. Fr. Kotnik o Slovenski legendi o sv. Ožbaldu, za kar mu daje povod cerkev sv. Ožbalda v Ptuj. Razprava, ki upošteva tudi ikonografijo kipov in slik sv. Ožbalda na Slovenskem, dokaže, da smo prejeli Slovenci legendo sv. Ožbalda, ki sloni na srednjeveški glumaški pesmi, iz srednjeveške romantične literature. Glede kulta sv. Ožbalda pri nas pa sklene, da se je začel širiti po križarskih vojnah. Cerkev sv. Ožbalda v Ptuj, ki se omenja v listinah prvič 1321, je najstarejša priča tega kulta pri nas. Frst.

Jezikoslovje.

Latinsko - slovenski ročni slovar. Sestavil ob sodelovanju več šolnikov in uredil Fran Wiesthaler, gimn. ravnatelj v pok. Tiskovne stroške pokril dr. Anton Bonaventura Jeglič, škof ljubljanski. Ljubljana 1923. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

Kot sijajen dokaz velikodušnosti, s katero naš presvetli vladika podpira vse, kar je lepega in dobrega, je izšel ob petindvajsetletnici njegovega višjepastirskega dela med nami prvi sešitek (352 str.) velikega latinsko - slovenskega ročnega slovarja, ki ga je po večini sestavil, vsega pradelal ter uredil Fran Wiesthaler in »izročil to prvo svojo mnogoletnega dela slovenskemu razumništvu ne le na pokaz, ampak še posebej kot novo izpričbo požrtvovalne darežljivosti, s katero naš višji dušni pastir neumorno pospešuje duševno blaginjo svojega ljudstva« (Predslovje). In prav je, da se je to zgodilo ter obenem povedalo, da bo ta požrtvovalna darežljivost pressegla 5.000.000 K. (Poleg velikega slovarja, ki bo imel približno 1920 strani, se namreč tiska tudi šolski slovar, ki bo obsegal nekaj manj ko dve tretjini večjega.) Je pa tudi delo, ki zasluži tako plemenitega mecena. Pred seboj imamo namreč en del skoro trideset-

letnega znanstvenega dela, ki je brez dvoma po vsebini in obliki na višku sedanjega slovaropisja.

Slovar združuje na eni strani vrline velikega Georgesovega lat. nemškega slovarja (3044 str.), ki se med nemškimi slovarji odlikuje po natančnosti in temeljitosti glede besednega zaklada, na drugi strani pa vrline Stowasserjevega lat. nem. slovarja, ki je znan po logični izpeljavi in pregledni razvrstitvi posameznih pomenov. Slovar uvaža »predvsem besedni zaklad predklasiškega, klasiškega in poklasiškega latinskega slovstva; vzprejeto pa je vanj tudi besedje vseh le količkaj znanih piscev pozne latinščine.« Obsega torej besedni zaklad latinskega jezika od njega početka do konca 6. stol. po Kr. Posebno naj omenim, da sta uvaževani obe latinski prestavi sv. pisma, itala in vulgata, in vsi znamenitejši cerkveni očetje in pisatelji. Kolikor sem mogel zasledovati, je naš slovar še točnejši in natančnejši ko Georgesov ali prejšnji Freundov, ki sta ga na angleško prestavila in izpopolnila Lewis in Shout.

Vsa ogromna tvarina pa je jako pregledno razvrščena, obdelana »v obče (ne skozi in skozi) po načelih, ustanovljenih v Stowasserjevem lat. nem. slovarju.« Zanimiva je dosledna izpeljava in razvrstitev pomenov: od konkretnega do vedno abstraktnejšega, od prvotnega do vedno bolj prenesenega, od splošnega do priličnega pomena; in to s tako preglednostjo, da bo vsak, kdor bo nekoliko poznal ustroj slovarjev, z lahkoto našel pomen, ki ga išče. Krasen zgled za to je n. pr. glagol ago, ki obsega celih šest strani in so njega pomeni kakor na dlani. Težko bo dobiti slovar, kjer bi bila obširnost in preglednost tako lepo združeni. Kjer pa se Wiesthaler in Stowasser ločita (n. pr. v obravnavanju ptc., v tisku glavnih pomenov in zgledov itd.), bi bila po mojem mnenju dati prednost Wiesthalerju.

Nadaljna vrlina novega slovarja je zanimivi »Uvod v latinski jezik« izpod peresa ravnatelja dr. Jos. Tominška, ki naj kakor sloviti uvod Skutschev v Stowasserjevem slovarju pripomore, da se bo slovar rabil z večjim pridom. Omenil bi posebno glasoslovje, ki bo olajšalo umevanje pridejanih etimologij, in pomenoslovje, kjer pisatelj vedno in vedno opozarja na slične jezikovne pojave v slovenščini in kaže, kako so se pomeni posameznih besed razvijali.

Dalje moramo omeniti kot vrlino Wiesthalerjevega slovarja tudi etimologijo, »ki jo je v tej obliki, kakršno kaže slovar, dostavil Wiesthaler sam in to po najboljših virih.« Kajti brez etimologije si zdaj znanstvenega slovarja skoro ne moremo misliti. Posebno hvalevredno pa je, da so se pri etimologiji upoštevali v toliki meri zlasti slovanski jeziki. V dobro moramo šteti, da so se izposojenkam in tujkam iz grščine dosledno dodale besede v grški obliki. Uporabnost slovarjevo zelo povečuje točno označevanje sbznačnih izrazov, n. pr.: albus = bel (toda brez bleska), naspr. ater; candidus = blestečebel, svetlobel, naspr. niger; ali: amo = ljubiti iz nagnjenja, strastno, naspr. odisse; diligere = ljubiti iz spoštovanja, naspr. neglegere, spernere itd.

Ena največjih vrlin novega slovarja pa je brez dvoma bogati besedni zaklad slovenskega jezika. To je skoro drugi Pleteršnik. Koliko krepkih domačih izrazov je tu nabranih, kako spretno so porabljeni razna recila in slovenske prislovice! Nekaj izrazov bo temu ali onemu manj znanih, nekaj celo neznanih, ali znani so Pleteršniku. Tu vidimo, koliko krasnih slovenskih izrazov nam je postalo neznanih. Zakaj bi jih ne uporabljali v predstavah in v šoli, kjer naj bi učenci spoznavali pri pouku v klasičnih jezikih tudi bogastvo materinega jezika? Ko sem bral »Predslovje«, me je nekoliko obhajal strah, da bo morda le veliko besed manj znanih ali celo neznanih; toda pri čitanju besednjaka samega se je ta strah umaknil veselju nad bogastvom besednega zaklada.

Tiskovnih napak nisem našel, razen nekaj v grških besedah, katere pa se dajo lahko spoznati; omenil bi le, naj bi se v »Uvodu« glasil Avguštinov stavek (in ps. 138, 20): melius est reprehendat nos grammatici quam non intellegant populi, dalje ἰδρωτός, ῥοδινός, χρυσός.

Tisk sam je idealno razločen, pregleden in lep. Naslovna beseda vsakega članka je tiskana debelo, glavni pomeni malo razprto, latinski zgledi ležeče; če so ti iz prejšnjih pomenov jasni, ostanejo neprevedeni; ako je pa pomen količkaj modificiran, je dostavljen slovenski prevod v tisku, kakor je glavni pomen, le da ni tiskan razprto. Pisatelji odnosnih mest (in razne kratice) so tiskani z večjimi ležečimi črkami. To bi morda oko malo motilo, ali veliko pripomore k temu, da se olajša iskanje pomena, ki ga ima beseda pri dotičnem pisatelju. Preglednost bi še nekoliko pridobila, ako bi bile tudi številke, zaznamujoče posamezne odstavke v članku, malo večje tiskane. K popolnosti bi pa pripomoglo, če bi se dostavil seznam kratic (sedaj so tiskane samo kratice za imena pisateljev) in označba bolj neznanih glasov v nekaterih jezikih, ki se navajajo v etimologiji.

Dr. F. Jerè.

Kulturne beležke.

† DR. FRANC KOS — Dne 14. marca je umrl profesor v p. dr. Franc Kos, pisatelj Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku. V Leonovi družbi je deloval deset let kot odbornik, na kar je bil 24. jun. 1914 odlikovan s častnim članstvom. — »Čas« je izgubil z njim tehtnega sotrudnika. R. i. p.!

K članku H. Steske O upravnih aktih v pričujoči številki nam je poslal g. pisatelj po natisku dotičnega dela lista sledeči dostavek, ki naj se čita kot nadaljevanje oddelka V.

Ker je deklarativnim in konstitutivnim aktom neposredni predmet pravni odnošaj sam, zbog tega smemo tu govoriti o pravi materialni pravni moči pravnih odnošajev, ki jih morajo upravni organi kakor prizadeti zasebniki pripoznavati obstoječim. Vendar pa je razloček v pravni moči obeh teh vrst upravnih aktov za primer izjemno dopuščene preklicnosti upravnega akta. Ta izjemna preklicnost mora se seveda opirati na obstoječe pravne predpise, odnosno mora biti v upravnem aktu samem predvidena ali pa iz predmeta samega slediti. In tu opažamo, da velja z novim deklarativnim aktom dognani pravni odnošaj za nazaj (*ex tunc*) in da popolnoma nadomešča stari deklarativni akt. Drugače pa je s preklicnostjo konstitutivnih aktov. Tudi ti akti se dajo preklicati, a na dvoje načinov. Prekličejo se izjemoma z novim upravnim aktom, ki velja za nazaj in izpreminja stvarno stanje ustvarjeno po starem konstitutivnem aktu ne le za naprej, temveč tudi za dobo od izdaja starega do izdaja novega akta. Pogostejše se pa vroči preklic na drug način, na podstavi veljavnega prava se namreč povsem na novo z novim konstitutivnim aktom s prvotnim konstitutiranim aktom ustvarjeno pravno stanje (ustvarjeni, izpremenjeni ali ukinjeni pravni odnošaji) izpremeni (t. j. dotični pravni odnošaj ukine, izpremeni ali ustvari). Novo pravno stanje velja v takih primerih šele od izdaja novega upravnega akta (*ex nunc*). Ti primeri so pogostejši od primerov, ko ima preklic konstitutivnega ali deklarativnega akta svoje posledice tudi za nazaj. Vendar pa pri preklicnosti *ex nunc* ne gre za nekaj, kar bi izključevalo materialno pravno moč, ker tu imamo dvoje takih aktov, ki sta le v posredni medsebojni zvezi in od katerih drugi ne stopi v polnem obsegu na mesto prvega.

Pri dispozitivnih aktih gre za izvršenje pravnih odnošajev, zbog česar se sme tu govoriti le o neki nepravni materialni moči v smislu vezanosti obvezanca na upravni akt napram upravičencem brez razlike, je li obvezanec nositelj javne oblasti ali kdo drugi. Značaj dispozitivnih aktov izključuje, da bi vsled njih mogel postati kak pravni odnošaj pravnomočen.

Iz revij leta 1923.

1. — **Bogoslovska smotra** (*Ephemerides theologicae*) god. XI., br. 4. Izd. Hrvatska bogoslovska akademija u Zagrebu 1923. Iz vsebine: dr. St. Zimmermann: Skepticizam, dogmatizam, kriticizam (s obzirom na A. Ušeničnikov »Kriticizam«). Pisatelj brani dogmatizem proti Mercierju in Ušeničniku; v vprašanju realnosti zagovarja M. proti U.; zavrača Cartesijevo koncepcijo in dokazuje, da pohaja Ušeničnikov kriticizam, ki se izražja v formuli »*cogito, ergo sum*«, od Cartesija in se v resnici ne razlikuje od dogmatizma. — V članku *Etnologisch-religionswissenschaftlicher Kurs für die Länder von Mittel- und Osteuropa*, St. Gabriel, Mödling bei Wien 17.—20. Juli 1923 poroča dr. Fr. Barac tudi o referatih dr. L. Ehrlicha »*der Gottes-*

begriff in den Urkulturen: der Ein- und Hochgott« in »Religiöse Ideen im Paläolithicum«. — Pod naslovom Moje refleksije na kritiku g. Zorea reagira dr. Jelenić na kritiko 1. zv. njegove Povijesti Hristove crkve v Bogoslovnem Vestniku.

2. — **Časopis za zgodovino in narodopisje**, XVIII. l. Izd. Zgodovinsko društvo v Mariboru, uredil prof. Fr. Kovačič. Razprave: Ilešič Fr. Brežice, Solčava. Prispevek k zgodovini naših krajevnih imen. — Glonar Jos. Literarni odnošaji med štaj. Slovenci in Nemci v predmarčni dobi. II. Pisma Dav. Trstenjaka. — Premrou M. Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem. — Košir P. Ljudska medicina na Koroškem II. — Kovačič Fr. Problemi ob zori naše zgodovine. (1. Problem o prihodu Hrvatov in Srbov. — Ozira se posebej na F. Sišičev spis »Ime Hrvat i Srbin, i teorije o doseljenju Hrvata i Srba« v 35. knj. »Godišnjice Nikole Čupića« in N. Županića »Bela Srbija« v »Narodni Starini«. — 2. Početki slovenske zgodovine. Z ozirom na znanstveni spor Hauptmann-Mal v času, posebno vprašanje dudijskega plemena. — 3. Nekaj zgodovinske filozofije. Ozira se posebej na točko o suženjskem značaju Slovencev.) — Med Izvestiji so važni Fr. Kotnika Prispevki k slovenski bibliografiji I. in P. St. Iz korespondence prof. K. Štreklja. — Na str. 111. urednik pod naslovom V obrambo in odgovor »Času« brani pisatelja Premroua proti oceni njegovega spisa Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem, ki je izšla v času l. l. str. 368. Žal nam je samo, da ocene ni vzel zgolj stvarno, ampak na koncu obrnil ost naravnost proti listu (»Če si bo 'čas' s takimi brezpredmetnimi noticami dvignil znanstveno reputacijo, je zelo dvomljivo«).

3. — **Prosvetni glasnik**. Službeni list ministarstva prosvete. XL. l. Uredil Svetislav Petrović. Iz vsebine: M. K. Petković: Godišnjak srednjih škola za školsku 1921—22 godinu (Pregledi). — A. Janjić: O savremenom pravopisu srpskohrvatskog književnog jezika. — Vl. Njegovan: Naša kemijska nomenklatura. — A. Jelavić: O nekim potrebama istorijske nastave u našim gimnazijama. — I. J. Babić: Slovenci i njihova književnost. (Ocenil dr. J. Glonar v »Slovincu«.)

4. — **L'Europa orientale**. Mesečnih Instituta za vzhodno Evropo v Rimu. Glavni urednik Ett. Lo Gatto s sodelovanjem Fr. Ruffinija, A. Palmierija in A. Gianninija. L. III. Zv. 8. je bil posvečen posebno ruskim verskim problemom (med drugim G. Vjerhovskij Pravoslavni ruski kler in katolicizem in na str. 513 sl. bibliografija A. Palmierijevih spisov o ruskih verskih problemih. — Zv. 9.—11. je bil ves posvečen Rumuniji (Zgodovina, politika, narodno gospodarstvo, literatura, umetnost in bibliografija). — Zv. 12. je prinesel članek G. Maver, L'academia jugoslava di Zagabria, in P. Chotsch obširno bibliografijo o črni gori (ital., franc., angleške, nemške in nekaj ruskih publikacij).

5. — **Bogoslovni Vestnik.** Izdaja Bogoslovna akademija, L. III. Uredil dr. Fr. Lukman. Poleg strokovno bogoslovnih razprav med drugim: Ušeničnik Fr.: Rigorizem naših janzenistov. — Jehart: Kristologija in mariologija v koranu. — Kidrič: Doneski za zgodovino slovenskega lekcionarja in slovenske pridige od konca srednjega veka do l. 1613.

6. — **Socialna misel.** Mesečnik za vse panoge socialnega in kulturnega življenja. L. II. Uredniki Fr. Terseglav, A. Gosar in E. Besednjak. Vrsta aktualnih člankov iz socialne, verske in etične smeri. 7.—9. štev. je bila posvečena problemu V. katol. shoda v Ljubljani. Več člankov obdeluje tudi cerkvena, politična in šolska vprašanja.

7. — **Narodna starina.** Časopis za povijest kulture i etnografiju južnih Slavena. Zvezek 1—3. Urednik dr. Jos. Matasović. Iz vsebine: F. Šišić: Rimska uprava u Dalmaciji i Panoniji. — Gjuró Szabó: Kaleži u našim crkvama. — Isti: Monstrance i kadionice u našim crkvama. — M. Gavazzi: Tkanje tkanica osobito spravom u Posavini. — N. Županić: Bela Srbija. — Isti: Tragom za Pelazgima. — P. Bulat: Prostonarodna filozofija o duši. — J. Nagy: Diplomatska kritika. — J. Mantuani: Djelovanje Ljubljanskog Muzeja. — J. Nagy: Naše arhivalno pitanje do kraja g. 1922.

Znanstveni spor o socialno-političnem položaju starih Slovencev, ki se je odigral v »Času« med vseuč. prof. dr. L. Hauptmanom in arhivarjem dr. J. Malom, je našel svoj odmev tudi v predavanju »O rasnem problemu«, ki ga je imel pod okriljem društva »Pravnik« v Ljubljani vseuč. prof. dr. Kosić. Predavatelj je ugotovil najprej, da znanstvena vprašanja, kot prizadeto, ne spadajo v dnevno časopisje in pred širše občinstvo, ter da se mora znanstvenik, ki se z njimi bavi, odreči najprej vsaki politični ideologiji in poskusu tozadavne prilagoditve svojih izdelkov. Predavatelj se spora direktno ni dotikal in je pribil samo, da razmerje Slovencev do Avarov, okolu katerega se suče ta spor, nikakor ne more biti merodajno za sedANJI značaj Slovencev, ampak so tega obrazovali sedANJI dobi mnogo bližji činitelji, med katerimi smatra za glavne: 1. Politično odvisnost od Avstrije. — 2. Katoliško vero. — 3. Alkoholizem. 4. Majhno število. — Da politična odvisnost v raznih slučajih čisto različno učinkuje na značaj podložnega naroda, je skušal pokazati na primeru Srbov in Slovencev. Prvi so bili podložni Turkom, ki so imponirali samo s silo, kulturno pa niso predstavljali višje stopnje kot podjarmljeni. Zato je Srb od samega začetka prevzel vodilno misel: »Kar sem z mečem zgubil, si bom z mečem pridobil« in samozavestno veroval v svojo osvoboditev potom fizične sile. Slovenec nasprotno je bil podložen narodu, ki je imponiral po svoji kulturi, država je imela sijajen upravni aparat,

ki je tudi moral imponirati. Rezultat je bil, da je Slovenec postal sicer sodeležen gotovih kulturnih dobrin, da je pa vpričo tega aparata postal malodušen in kvečemu v dnu duše gojil željo, da bi tudi sam prišel do cele posesti moči in vpliva na druge, ki jo nudi ta kultura in ta aparat. — Da je verska pripadnost velikega pomena za značaj naroda, je splošno priznано. — Majhna ali velika številnost kakega naroda pa čisto določno vpliva na značaj in samozavest prizadetega naroda — dejstvo, s katerim je začela posebno moderna sociologija resno računati.

Predavatelj se, kakor rečeno ni nikjer dotaknil naravnost omenjenega spora, vendar je izzvenelo v spoznanju, da ni umestno z najstarejšo slovansko zgodovino razlagati sedanjih značajev narodov ter jih na podlagi več ali manj podprtih teorij proglašati za a priori suženjsko ali gospodujoče razpoložene. Frst.

Stališče teološke fakultete na moderni univerzi obravnava v svojem članku »Hochschulfragen im Allgemeinen« Walter Goetz, profesor za zgodovino na univerzi v Leipzigu, na sledeči način (gl. Handbuch der Politik, 3. Aufl., III. Bd., 1921, str. 273): »Dass die Freiheit der Lehre nicht so sehr gegen Reformen als vielmehr gegen Wünsche des Staates, politischer und kirchlicher Parteien zu verteidigen ist, hat die Vergangenheit gelehrt. Es ist gelungen, alle Angriffe abzuschlagen, und die Hochschulen haben, wo ihnen leichte Beschränkungen auferlegt worden sind (wie in der Frage der katholischen Professuren), Lösungen gefunden, die über den Streit hinweggeführt haben — solange die Inhaber solcher Professuren von redlichstem Forschergeist erfüllt sind und nach wissenschaftlicher Tüchtigkeit berufen werden, vermögen sie sogar den geistigen Bereich unserer Hochschulen zu erweitern. Denn es sollte doch wohl klar sein, dass auch die katholische Welt ein Reich des Geistes und vorhandener Bedürfnisse ist. Die Universitäten werden sich fernerhin gegen jede Antastung der theologischen Fakultäten unerbittlich zu wehren haben — wer den geistigen Gehalt und die Unentbehrlichkeit dieses Wissenschaftsgebietes nicht zu begreifen vermag, hat keinerlei Recht, in Angelegenheiten der Hochschulen und der Wissenschaft mitzusprechen.«

»Čas« je znanstveno glasilo Leonove družbe v Ljubljani in bo izhajal v letu 1923/24 (XVIII. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu 20 pol. Uredniško leto se začneja z oktobrom.

Četrti zvezek izide v maju.

Naročnina za l. XVIII. znaša **60 Din. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se v šteje v naročnino 10 Din. Za dijake 40 Din, ako jih je naročenih najmanj 10 pod skupnim naslovom.**

Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ozir. poštinih nakaznicah na naslov:

Uprava »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, kolportajni oddelek.

Uredniki: dr. Fr. Lukman, vseuč. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, arhivar, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana. Sv. Petra c. 80.

List izdaja in zalaga Leonova družba v Ljubljani.

Ureditev 2. in 3. številke je bila zaključena dne 1. marca 1924.

Opomba: Ponatis člankov in razprav iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira.

Obvestilo naročnikom. Ker je družbeni zalogi 1. zvezek Koso-vega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku popolnoma pošel in je 2. tudi že malo, je odbor sklenil sprejemati 1. in 2. zvezek te knjige od naročnikov na račun naročnine. Zaračunata se jim z zneskom 20—50 Din, ki se ugotovi z ozirom na ohranitveno stanje ali eventuelno vezavo knjige.

Uredništvo je prejelo naslednje knjige:

Dr. Fr. Bradač: **Iz starorimske lirike.** Ljubljana 1923. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Revue Archa: Red. Vilém Bitnar. Izd. Družina literární a umělecká v Olomouci, 1923 str. 407. poroča pod Echo slovinské tudi o »Času« in glavnih razpravah priobčenih v njem.

Simon Jenko: **Izbrani spisi za mladino.** Priredila Fr. Erjavec in Pavel Flerè. Z risbami okrasil Franjo Stiplošek. Lj. 1923. Učiteljska tiskarna.

Dr. Fr. Veber: **Etika.** Prvi poizkus eksaktne logike nagnonske pameti. Publikacija »Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani«. Filozofska sekcija št. 2. Lj. 1923. Učiteljska tiskarna.

Ilka Vaštětová: **Mejaši.** Povest iz davnih dni. Ljubljana 1923. Učiteljska tiskarna.

Zvonimir Kosem: **Ej prijateljski...** Ljubljana 1923. Učiteljska tiskarna. (Vsebina: Ej prijateljski! — češnje. — Večer v gozdu. — Darko. — Bábica. — Jež. — Kralj. — Markovo kraljestvo. — Domotožje. — Gosji pastir. — Minko in Tinko. — Jagnje. — Lovci. — Krožnik breskev.)

Dr. Etorović: **Fra Andrija Kačić Miošić.** Ponatis iz Nove Revije, Dubrovnik 1923. »Jadran«.

Razprave I. Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Ljubljana 1923. Natisnila Učiteljska tiskarna. (Vsebina:

Prijatelj I.: Predzgodovina ustanovitve »Slov. Matice«. — Veber Fr.: Elementarne enačbe človeške pozornosti. — Kos Fr.: Iz zgodovine devinskih grofov. — Nahtigal R.: Doneski k vprašanju o postanku glagolice. — Kidrič Fr.: Ogródje za biografijo Primoža Trubarja. — Oštir K.: Alarodica I. — Hauptmann Lj.: Mejna grofija spodnje-panonska. — Grafenauer I.: Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini. — Ramovš Fr.: Deklinacija slovenskega imena oča, oče.)

Cvetko Golar: **Pastirjeva nevesta**. Povesti in romance. Učiteljska tiskarna v Lj. 1923.

Dr. J. Kratochvil: **Přehledné dějiny filosofie**. Brno, Barvič a Novotný, 1924. (Vsebina: Orientalška filozofija; — grška f.; — srednjeveška f.; — patristična f.; — sholastika; — srednjeveška mistika; — novodobna f.; — novodobni racionalizem in empirizem; — novodobna filozofija od Kanta dalje; — pregled sodobne filozofije; — zgodovinski razvoj češke filozofije.)

Dante. Raccolta di studi a cura di Alojzij Res per il secentenario della morte di Dante. Giov. Paternolli v Gorici 1924. Italijanska izdaja, ki jo je v slovenskem jeziku izdala založba Kleinmayer & Bamberg v Ljubljani. (Vsebina: A. Res: Ob šeststoletnici. — G. Salvemini: Dante in politične borbe njegove dobe. — G. Mazzoni: »Dolce stil nuovo«. — T. Gallarati-Scotti: »Vita nuova«. — E. G. Parodi: La divina commedia — pesem svobode individua ter XXVII. spev Vic. — B. Croce: Značaj in enotnost Dantejeve poezije. — A. Ušeničnik: Dante in filozofija. — V. Rossi: Dante pesnik naroda in človečanstva. — O. Župančič: V. spev Pekla v slovenskem prevodu. — J. Puntar: Dante in Prešeren. — V. Molè: Dante in poljska romantika. — M. Kos: Dantejeve sledi med Jugoslovani. — J. Debevec: Dante v slovanskih prestavah. — Fr. Stelè: M. Rački — Dantejev ilustrator. — 6 ilustracij k D. Comm. M. Račkega.)

Kniewald, Dr. Drag.: **Katoličkim djevojkama**. Zagreb 1923.

Belle Ivan, **Sadjarstvo**. V tekstu 147 slik, v prilogi 18. Ljubljana 1923.

Bezjak, dr. Janko, in Pribil, prof. Drag.: **Vzgojeslovje s temeljnimi nauki o dušeslovju za učiteljska in sorodne šole** (Pedagogika. I. knjiga.) V Ljubljani 1923.

Erjavec Franc: **Kitaške narodne pripovedke**. V Ljubljani 1923.

Tolstoj, L. N., **Hadži Murat**. Roman. Poslovenil VI. Levstik. V Ljubljani 1923.

Život. Godina V. Izlazi u Zagrebu svaki drugi mjesec.

Gangl, Engelb.: **Zbrani spisi za mladino**. VII. zvezek. Pripovedni spisi. V Ljubljani 1923.

Darovi za Mahničevo ustanovo:

Dr. Jos. Srebrnič, biskup, Krk, Din 200.—; Jakob Pavlič, št. Lovrenc na Pohorju, Din 10.—; dr. Jos. Demšar, Ljubljana, Din 100.—; dr. Pregelj, Kranj, Din 10.—; Ant. Oblak, št. Lovrenc, Din 140.—; Jos. Brešar, Velesovo, Din 38.—.

Skupna vsota Din 6004.08.